

ZNAMENITI HRVATI, KNINJANI I GRAD KNIN IZLOŽBA

TVRĐAVA, CRKVA SV. BARBARE
OŽUJAK 1997.

Izložbu priredio: KNINSKI MUZEJ, KNIN

KNINSKI MUZEJ, Knin

Izbor građe i izložbu postavilo:

Manda ZELIĆ

Katarina GUGO

KATALOZI - UMNOŽENA GRAĐA I

Katalog izložbe: ZNAMENITI HRVATI, KNINJANI I GRAD KNIN

Tekst: Manda ZELIĆ

Katarina GUGO

Branka NEDVED

VRJEME NARODNIH VLADARA

ULICA KNEZA VIŠESLAVA

Ime kneza Višeslava zabilježeno je samo na kamenom zdencu krstionice, za koju se pretpostavlja da potječe iz Nina. Čuva se u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu. Datirana je u drugu polovicu 8. stoljeća i drži se da je u svezi s pokrštenjem Hrvata, ta datacija nije potpuno sigurna.

ULICA KNEZA BORNE

Vladar Primorske Hrvatske (oko 810. do 821. godine) zabilježen je u franačkim analima kao *dux Guduscanorum* (knez Gačana), i *dux Dalmatiae atquae Liburniae* (Dalmacije i Liburnije, prema povijesnim nazivima tih zemalja preuzetih iz kasne antike). Politički Borna se oslanja na Franke poradi nesigurnog razgraničenja s dalmatinskim gradovima nakon mira u Aachenu (god. 803.) i opasnosti od Bizanta. Tako se na strani Franaka borio u Posavskoj Hrvatskoj protiv Ljudevita Posavskog.

ULICA KNEZA TRPIMIRA

Nasljednik Mislava, vlada oko 845. do oko 864. godine, rodonačelnik dinastije Trpimirovića koja je vladala Hrvatskom od sredine 9. st. do kraja 11. stoljeća.

Ratuje s Bizantom i Venecijom, na moru i kopnu i kao pobjednik sklapa mir. Vjerojatno su tada utvrđene granice između Hrvatske i dalmatinskih gradova, a Venecija se obvezuje na plaćanje danka.

U ratovima Ludovika Njemačkog s bugarskim kanom Borisom god. 854. i 860. Trpimir ratuje na strani prvoga i učvršćuje sjeverne granice svoje države.

Na Trpimirovom dvoru boravi god. 846. do 848. učeni saksonac bendiktinac Gottschalk tada proganjan na zapadu, što ukazuje na Trpimirovu vladarsku neovisnost. Godine 850. Trpimir gradi benediktinski samostan u Rižinicama ispod Klisa. Na zabatu oltarne pregrade iz te Crkve je sačuvano ime: *Pro duce Trepim(ero)...*

God. 852. izdao je ispravu (Trpimirova darovnica, sačuvanu u kasnijim prijepisima) kojom dariva splitskom nadbiskupu Petru Mislavovu zadužbinu Crkvu Sv. Jurja na Putalju. U toj se ispravi Trpimir naziva *dux Chroatorum munere divino* (Božjom pomoću knez Hrvata) a svoju zemlju *regnum Chroatorum* (država Hrvata), a to je najstariji spomen hrvatskog imena.

O ugledu Trpimira i poštovanju izvan vlastite države svjedoči i zapis u tzv. Čedadskom evanđelistaru u koji su upisivana imena hodočasnika. Trpimir je zabilježen kao *domno Tripimero* (nabraja se: *Domno Tripimero. Bribina. Petrus / Dragovid. + Presila. Petrus, filius Domno Tripemero*).

U vrijeme njegove vladavine grade se, na području Knina, crkve na Lopuskoj glavici i Sv. Marija u Biskupiji.

ULICA KNEZA DOMAGOJA

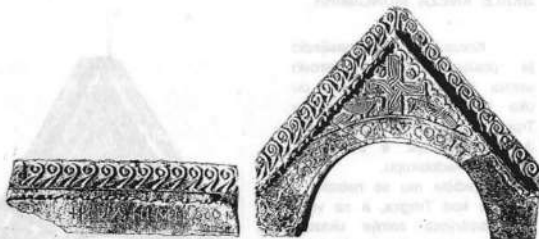
Hrvatski knez nepoznatog roda, vladao od oko 864. do 876. godine. Godine 865. sklopio je mir s Venecijom, a 871. godine dok je na poziv franačkog cara Ludovika II. sudjelovao s brodovljem u osvajanju arapskog Banja, bizantska je flota napala hrvatsku obalu, te je Bizant proširio svoju vlast nad Neretvane.

Sukobi s glavnim neprijateljem Mlečanima oživjeli su godine 872. Pred kraj svoje vladavine Domagoj je upleten u veliki ratni sukob oko franačke carske baštine u Italiji, a u koju se ubrajala i Hrvatska, te je poveo borbu protiv Franaka napadajući svojim brodovljem istarske gradove. U pomoć je priskoćila Venecija te su se Domagojevi brodovi morali povući. Ipak, ovim borbama Hrvatska je stekla još veću neovisnost od Franaka.

Domagoj se u pisanim vrelima spominje u pismu pape Ivana VIII. koji se obraća slavnom knezu (*glorioso duci*) radi gusarenja, a u mletačkim izvorima zabilježen je, zbog napada na mletačke posjede u Istri i rata s Venecijom, kao najgori hrvatski knez (*pessimus Sclavorum dux*)

ULICA KNEZA BRANIMIRA

Hrvatski knez od 879. do oko 892. godine, nepoznata roda. U nesigurnim prilikama i u stalnoj opasnosti od Bizanta Branimir je potražio zaštitu izravno od pape. To je prihvatio papa Ivan VIII. jer su mu Branimir i Hrvatska bili važni u borbi za jurisdikciju nad bugarskom crkvom.

Natpis kneza Branimira iz Šopota

Na Spasovo 21. svibnja 879. godine na svečanoj misi u Crkvi Sv. Petra u Rimu papa je blagoslovio Branimira i njegov narod. Po onovremenom shvaćanju tim činom papa je potvrdio da nad Branimirom i Hrvatskom nema vrhovnog gospodara osim Sv. Petra u čije se ruke Branimirova Hrvatska predala.

Natpis kneza Branimira iz Muća Gornjeg

Branimir gradi i obnavlja crkve u Hrvatskoj. Njegovo se ime javlja čak na pet kamenih spomenika, dijelovima crkvenog namještaja: Nin, Šopot kod Benkovca, Otres kraj Bribira, Ždrapanj kod Skradina i u Muću Gornjem s

godinom 888. Također hodočasti u Akvileju te je zabilježen u evanđelistaru, u Čedadu zajedno sa ženom Marušom (*Mariosa cometissa*). Spominje se i u pismima pape Ivana VIII. i pape Stjepana V. U Branimirovo doba širi se glagoljica. Tome je pridonio Sv. Metodije koji je godine 880. putovao Dalmacijom.

SKALE KNEZA MUNCIMIRA

Kneza Branimira naslijedio je posljednji od Trpimirovih sinova Muncimir (oko 892. do oko 910. godine). Potvrdio je Trpimirovu darovnicu Crkve Sv. Jurja na Putalju, s posjedima, splitskom nadbiskupu.

Sjedište mu se nalazilo u Bijačima kod Trogira, a na veze s unutrašnjosti zemlje ukazuje crkva koju je podigao u Uzdlju, nedaleko od Knina. Na sačuvanom natpisu iz te crkve Muncimir nosi titulu *princeps*, do tada nepoznatu hrvatskim vladarima a zabilježena je i godina 895.

ULICA KRALJA TOMISLAVA

Vladao je od oko 910. do oko 928. godine. Prvi put se spominje godine 914. kad je ratovao protiv Mađara i proširio svoju vlast na dijelove Slavonije. U ratu s Bugarima sudjeluje kao bizantski saveznik. Za usluge Bizant ustupa Tomislavu upravu nad dalmatinskim gradovima i dodjeljuje mu naslov stratega (prokonzula). Tomislav je i prvi hrvatski vladar kojega papinska kancelarija naziva kraljem. Iako vrijeme krunidbe nije poznato Hrvatska se od Tomislavova vremena može nazivati kraljevinom.

U to se vrijeme pojavio i problem crkvenog jedinstva i crkvene hijerarhije iako je tada Hrvatska s dalmatinskim gradovima samo politički ujedinjena i to samo preko Tomislava (kralj i prokonzul). Za jedinstvenu crkvenu pokrajinu bio je zainteresiran i papa. Pojavio se i problem širenja glagoljice i hrvatskog bogoslužja, ali i bizantskog utjecaja.

Održana su dva sabora u Splitu na kojima su najznačajniji zaključci da se splitski nadbiskup izabere za metropolita čitave pokrajine, da se glagoljaši neće zaređivati ni promicati u više redove ukoliko ne nauče latinski, ukinuta je ninska biskupija. Splitska i zadarska dijeceza proširile su se na hrvatsko tlo a time je ojačan i ubrzan proces integracije hrvatskih zemalja.

ULICA KRALJICE JELENE

Žena kralja Mihajla Krešimira II. i majka Stjepana I. Držislava. Dala je sagraditi dvije crkve na Otoku u Solinu. Veća, posvećena Blaženoj Djevici Mariji, služila je kao liturgijska, a manja, Sv. Stjepana, bila je grobnica hrvatskih vladara. Brigu oko crkve i grobnice hrvatskih kraljeva vjerojatno je povjerila, benediktincima.

Kraljica je također ovdje sahranjena godine 976. u sarkofagu, danas sačuvanom u brojnim ulomcima. Epitaf s bočne strane sarkofaga je jedan od najranijih primjera naše latinske književnosti.

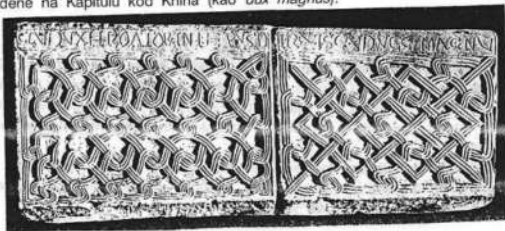
U ovom grobu počiva Jelena, službenica božja, žena kralja Mihajla, a majka kralja Stjepana, koja se odreče sjaja prijestolja dne osmoga mjeseca oktobra, a ovdje bi pokopana godine od upućenja gospodinova 976, četvrte indikcije, cikla mjesečnoga petoga, epakte XVII, cikla sunčana petoga, dana petoga, koji pada sa šestim (petak). Ona, koja je za života bila kraljevstvu majka, postade (majkom) sirota i zaštitnicom udovica. Ovamo pogledavši, čovječe, reci: Bože, smiluj (jo) se duši.

ULICA KRALJA DRŽISLAVA

Stjepan Držislav, sin Mihajla Krešimira II. i Jelene, hrvatski kralj od 969. do 997. godine. U sukobu makedonskog cara Samuila i Bizanta Držislav je saveznik Bizanta, koji mu dodjeljuje kraljevski naslov, uz titule eparha i patricija. Držislav priznaje carsku vlast stoga je dobio i upravu nad dalmatinskim gradovima. Od tog se vremena nasljednici Stjepana Držislava nazivaju kraljevima Hrvatske i Dalmacije

Natpis Stjepana Držislava pronađen na Kapitolu nedaleko od Knina pokazuje da je već tada Knin jedno od središta kraljevstva.

Držislav se spominje godine 976. na natpisu sarkofaga svoje majke kraljice Jelene (pod imenom Stjepan) i na dvije ploče oltarne pregrade pronađene na Kapitolu kod Knina (kao *dux magnus*).

ULICA KRALJA SVETOSLAVA SURONJE

Držislava je naslijedio najstariji sin Svetoslav Suronja (997. do 1000.). Protiv njega su se pobunila braća Gojislav i Krešimir III. Svetoslav se sklonuo u Trogir gdje je oko 1000. godine dočekaio mletačkog dužda Petra II. Orseola. S duždom je sklopio ugovor kojim se odriče vrhovništva Hrvatske nad Dalmacijom. Za taoca mu daje sina Stjepana koji se oženio duždovom kćerkom Hicelom. Ipak, dužd mu nije omogućio da se vrati na hrvatski tron. Stjepan je u Veneciji zasnovao zasebnu granu Trpimirovića - Svetoslavovića.

Ime ovog vladara vjerojatno je zabilježeno na kamenoj ploči pronađenoj na Kapitolu nedaleko od Knina.

ULICA KRALJA PETRA KREŠIMIRA IV.

Pečat kralja Petra Krešimira IV. i povelja iz godine 1069.

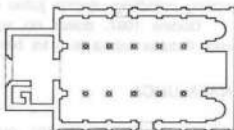
Sin kralja Stjepana I. (od 1058. do 1075.). Crkvenim raskolom godine 1054. između Katoličke i Pravoslavne crkve Bizant je znatno oslabio, te dalmatinski gradovi zaštitu i oslonac nalaze u vlasti kralja Krešimira IV. Krešimir utemeljuje Šibenik, hrvatski gradovi Nin i Biograd jačaju, a Hrvatskoj se pripajaju Neretvani. Državu širi i na Posavsku Hrvatsku jer za suvladara uzima slavonskog bana Dmitra Zvonimira (potomka hrvatskog kralja Svetislava Suronje).

Za Krešimirove vladavine obnavljaju se i podižu novi benediktinski samostani. Iz tog vremena je sačuvano više isprava, uglavnom u prijepisima, a najznačajnija je povelja iz godine 1069. kojom zadarskom samostanu Sv. Krševana daruje otok Maun *in nostro dalmatico mari* (u našem dalmatinskom moru).

ULICA KRALJA DMITRA ZVONIMIRA

Vlada od 1074. do 1089 godine. Pretpostavlja se da je potomak hrvatskog kralja Svetoslava Suronje, iz grane Svetoslavovića, a vladao je slavonskim vojvodstvom. Bio je oženjen Jelenom Lijepom, kćerkom ugarskog kralja Bele I. i sestrom Ladislava I. Arpadovića.

Od 1070. godine spominje se kao suvladar Petra Krešimira IV. Papa Grgur VII. pristaje da Hrvatska i Dalmacija postanu jedinstveno kraljevstvo, šalje opata Gebizona koji u listopadu 1075. godine u bazilici Sv. Petra i Mojsija u Solinu kruni Zvonimira za hrvatsko-dalmatinskog kralja.

Solin, Crkva Sv. Petra i Mojsija

Kao papin vazal sudjelovao je s hrvatskom mornaricom zajedno s Normanima u borbama s mletačko-bizantskim brodovljem 1081. do 1085. godine.

U ime Oca i Sina i
Svetoga Duha, ja opat
Držina pisah ovo o
fedini, koju daje
Zvonimir, kralj hrvatski,
u svoje dane Svetog
Lucij ...

Umro je godine 1089. Tri stoljeća kasnije nastala je legenda po kojoj je ubijen kod Pet crkava na Kosovu nedaleko od Knina.

Iako nije zanemario ostale gradove u državi ipak je prijestolnicu preselio u Knin. Sačuvano je više darovnica, od kojih neke u kasnijim prijepisima. Darivao je crkve i samostane (u Splitu, Zadru, Baški na Krku).

Oko 1100. godine nastaje Bašćanska ploča jedan od najstarijih spomenika hrvatskog jezika pisan glagoljicom, na kojoj je zabilježen skraćen tekst Zvonimirove darovnice. Na ploči opat Držiha je zapisao ime: *Z'v'nim(i)r'* a njegovu titulu: *kral' hr'vat'ski*.

ULICA PETRA SVAČIĆA

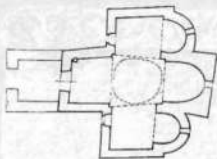
Posljednji hrvatski kralj, vladao je od 1093. do 1097. godine, a poznat, po tradiciji, kao Petar Svačić. Stolovao je u Kninu.

Nakon smrti kralja Dmitra Zvonimira godine 1089. i kralja Stjepana II. (1089.-1091.) ugarski kralj Ladislav I. pozivajući se na pravo Arpadovića na upražnjeno hrvatsko-dalmatinsko prijestolje provaljuje godine 1091. u sjevernu Hrvatsku. Zbog provale Kumana morao se povući u Ugarsku, a u Slavoniji ostavlja sinovca Almoša okrunivši ga za hrvatskog kralja. To je početak ugarskog političkog utjecaja južno od Drave.

Godine 1097. dolazi do sukoba Kolomanove vojske i Petra na planini Gvozd. Petrova vojska je u toj bici potučena a sam Petar je poginuo.

NINSKA ULICA

Ranosrednjovjekovni Nin, grad s tradicijama antičkog municipija, jedan je od političkih, kulturnih i vjerskih centara ranofeudalne hrvatske države. Povremeno je i prijestolnica hrvatskih vladara (Branimir, Petar Krešimir IV.).

Nin, Crkva Sv. Križa

U vrijeme crkvenog raskola između Rima i Bizanta godine 864. Primorska Hrvatska prekida crkvene veze s dalmatinskim gradovima i osniva svoju biskupiju u Ninu koju je potvrdio papa Nikola I. Jursdiksija ninskog biskupa protezala se nad cijelim teritorijem tadašnje hrvatske države. Pojedini ninski biskupi su istaknute ličnosti naše najstarije povijesti (Grgur, Teodozije i dr.).

U Ninu je održan i sabor godine 1371. u nazočnosti Ludovika I. Grad je 28. travnja 1646. godine potpuno razrušen po nalogu Venecije, kako ne bi pao u turske ruke, a pučanstvo je raseljeno.

Pretpostavlja se da iz Nina potječe krstionica kneza Višeslava. Sačuvani natpisi spominju župana Godečaja, opata Teodoberta i kneza Branimira.

KLISKI PROLAZ

Iznad prirodnih vrata, na klisuri, podignut je Klis, između Kozjaka i Mosora, planinskih barijera koje razdvajaju primorje od zaleđa. U prapovijesti se na uzvisini razvilo gradinsko, delmatsko utvrđenje.

Klis se vjerojatno prvi put spominje u ispravi iz godine 852. (sačuvane u prijepisu) kao dvor kneza Trpimira (*Clusa*). Tu je i dvor njegova prethodnika kneza Mislava. U ranom srednjem vijeku je sjedište Primorske županije, njime upravlja župan. Tvrđavom gospodare banovi, ugarski i hrvatski kraljevi, a drže ga i templari.

Klis s okolicom godine 1598.

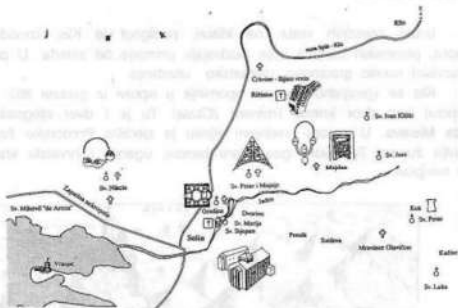
Važno je uporište hrvatskih feudalaca; krajem 13. st. u vlasti je bribirskih knezova Šubića, potom postaje kraljevski posjed, u vlasti je Nelipčića, bosanskog kralja Tvrtka I., pa opet hrvatskih velikaških obitelji.

Dominirajući cestom koja je iz Splita vodila za Bosnu bio je na meti Turaka za vrijeme njihovih osvajanja. Turci su osvojili Klis 12.03.1537. godine unatoč pokušaju kliškog kaštelana Petra Kružića da s kraljevom i papinskom vojskom pomogne. Kršćanska vojska je poražena a Kružić je poginuo.

U vrijeme turske vladavine (1537.-1648.) postaje središte Kliškog sandžaka. Godine 1648. zauzeo ga je mletački general Foscolo. Venecija drži Klis do 1797. godine. Možda najbolju sliku Klisa daju stihovi: *Teško Klisu na kamenu i kamenu što je Klis na njemu.*

SOLINSKA ULICA

Staro ilirsko-dalmatsko naselje koje se prvi put spominje 119. god.pr.Kr. Za vladavine Rimljana Salona postaje rimska kolonija i glavni grad rimske provincije Dalmacije.

U ranom srednjem vijeku, istočno od ruševina antičke Salone, Hrvati utemeljuju Solin, jedno od više središta hrvatske države. Kraljica Jelena kao zadužbine podiže na Otoku u Solinu Crkvu Sv. Marije i manju, grobnicu hrvatskih vladara - Crkvu Sv. Stjepana. Iz te Crkve potječu ulomci natpisa s kraljičinog sarkofaga. Natpis s imenom kneza Trpimira pronađen je u samostanskom sklopu u Rižinicama. Na temeljima starokršćanske bazilike podignuta je starohrvatska crkva sv. Petra i Mojsija (tzv. Šuplja crkva), krunidbena crkva kralja Zvonimira godine 1075.

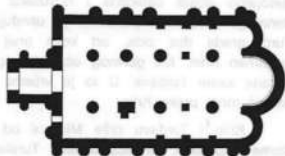
Od 12. do 16. st. Solinom gospodare hrvatski feudalci, do godine 1537. kada pada pod tursku vlast. Konačno je oslobođen godine 1699.

29. rujna 1966. god. između gradova Solina i Knina - Zvonimirovih gradova - potpisana je povelja *bratimljenja*.

BIOGRADSKA ULICA

Biograd se prvi put spominje kao hrvatski grad sredinom 10. st. kao *Belgradon* kod Konstantina Porfirogeneta. Od 10.-12.st. često se spominje u ispravama hrvatskih vladara. Grad je sjedište sidraške županije a za Krešimira III. postaje god. 1018. prijestolni grad. U njemu, po tadašnjim običajima, povremeno borave vladari i izdaju isprave.

Kralj Petar Krešimir IV. usko je vezan uz Biograd: osniva biskupiju, muški benediktinski samostan Sv. Ivana, a potom i ženski Sv. Tome. Samostanima dodjeljuje kraljevsku slobodu i posjede. Te je privilegije kasnije potvrdio kralj Zvonimir, a nakon toga i mletački duždevi i ugarsko-hrvatski kraljevi.

Tloris Katedrale

U Biogradu se kruni prvi ugarsko-hrvatski kralj Koloman 1102. (*rex Hungariae, Croatiae et Dalmatiae*). Godine 1125. zauzeo ga je mletački dužd Dominik Micheli i razorio do temelja, a pučanstvo je raseljeno. Benediktinci sv. Ivana sklonili su se na Čokovac na Pašmanu gdje su i danas, benediktinke su prešle u samostan Sv. Dominika u Zadru, a sjelo biskupije je preneseno u Skradin. Biograd se više nije oporavio iako tijekom povijesti mijenja gospodare i dijeli sudbinu ostalih naselja na ovom prostoru.

U 13. i 14. st. u vlasti je knezova cetinskih, bibrirskih i vranskih templara. Početkom 17. st. u vrijeme turskih provala mletački generalni providur Foscolo ga utvrđuje, Biograd postaje glavno uporište za borbu protiv Turaka. Ipak godine 1646. Biograd je osvojen i pretvoren u zgariste.

TVRĐAVA

Tvrđava zauzima južni dio brda Spas koje je naseljeno od brončanog doba. Za sada nema dokaza da se tu nalazila rimska *Ninia*, no kako su doseljeni Hrvati u 7.st. običavali graditi svoje utvrde na mjestu postojećih ili porušenih kastruma to se može pretpostaviti. Tome u prilog govori i odličan obrambeni položaj današnje Tvrđave. Prvi put se spominje sredinom 10. st.

Najdonji sloj kninske Tvrđave i to njen sjeverni dio datiran je u 9. st., u doba narodne dinastije. Iznad najstarijeg dijela Tvrđave zid je građen drugačijom tehnikom, nastao je u 13. st. vjerojatno u vrijeme provala Tatara u naše krajeve (godine 1242.).

U 14. st. na kninskoj Tvrđavi su dva grada: manji grad koji je služio u vojno-strateške svrhe i veći grad za stanovanje. U većem gradu bila je palača gdje su odsijedale najistaknutije ličnosti, tu je i biskupska palača a vjerojatno i sudnica. U podgrađu je Katedrala i kaptolska zgrada uz nju, pa stara Crkva Sv. Marije koja je postala franjevačka i župna Crkva Sv. Stjepana. Kninsko podgrađe do dolaska Turaka nije bilo opasano zidom.

29. svibnja 1522. godine Turci zauzimaju Knin. U sukobima Tvrđava je vjerojatno dosta oštećena i razrušena te Turci godine 1653. dograđuju dio današnje Tvrđave i ponovno je utvrđuju. Zbog stalnih sukoba i nesigurnosti Turci grade dva zida, od kojih onaj niži pokazuje koliki je tada prostor zauzimao Knin. Iza glavnog obrambenog zida nalazio se i gornji zid kao uža obrana same Tvrđave. U to je vrijeme izgrađen Bulin most preko Butišnice i Atlagić most preko Krke.

Knin i Tvrđavu drže Mlečani od 1688. do 1797. godine, odnosno do sloma Republike. Granica između Turske i Venecije ide sjeverno od Knina, te Tvrđava postaje važno granično uporište i središnjica mletačkog garnizona.

Za mletačke vlasti turske zidine se utvrđuju. Na sjevernoj strani su izgrađena Loredanova vrata, kao ulaz u grad. Tvrđava se 1711. godine širi prema jugu, te je tada izgrađen njen najjužniji dio. Uporedo se prema jugu, prema obali Krke, širi Podgrađe.

Tvrđava se proširuje na sjevernoj strani s tri bastiona (braništa), postavljena terasasto s 13 topovskih otvora čije su cijevi uperene na Spas odakle je pristup Tvrđavi najlakši. Da bi se povećala visinska razlika napravljen je umjetni prokop.

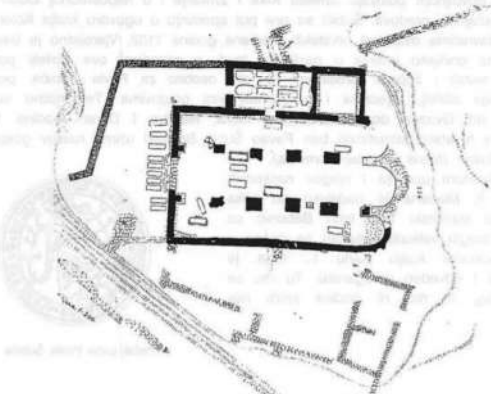
Južni ili Donji grad građen je također u vrijeme mletačke vladavine do godine 1711. Radove su izvodili i domaći majstori Ivan Macanović i Simon Ignacije. Iz tog su vremena najvjerojatnije i ulazna vrata s reljefom mletačkog lava i inicijalima Carola Pisanija, s godinom 1711.

Knin je u vremenu od 16. do 18. st. granični grad isključivo obrambenog značaja, jer je njegova Tvrđava dominirala važnim prilazima iz unutrašnjosti prema moru. Kroz 19. st. taj značaj Knin gubi, ulazi u sastav Austro-ugarske monarhije koja granice carstva pomiče daleko na istok.

11. studenog 1898. godine Tvrđavu kupuje Hrvatsko starinarsko društvo. Još ranije dolazi do rušenja zidova u Podgrađu. Od četvora vrata ostala su samo jedna - Loredanova. Godine 1925. Tvrđavu je Društvo pretvarilo u kulturno-povijesni spomenik u koji smješta Muzej hrvatskih arheoloških spomenika i Rimski muzej. Tvrđava je u drugom svjetskom ratu jako postradala, većina zgrada je dijelom ili potpuno porušena, postradali su i bedemi koji su godinama poslije služili kao kamenolom.

KAPITUL

Jedan od rijetkih položaja koji je zadržao svoj prvotni naziv. Smješten je na južnoj zaravni Kunčevića pohumlja kod utoka Kosovčice u Krku. Sa sjeverne strane visoravan prelazi u nisku kosu Gajnjača, u šir. oko 200 m, a iznad rijeke na visini od oko 30 m.

Na mjestu rimskog gospodarskog imanja, a vjerojatno i manjeg taborišta rimske vojske (o čemu svjedoče brojni ulomci epigrafskih spomenika) nastaje ranosrednjovjekovno naselje sa Crkvom Sv. Bartula. Crkva je podignuta najkasnije u 10. st. jer su ovdje pronađeni arhitektonski ulomci izuzetno važni za hrvatsku povijest, a osobito dvije ploče od propovjedaonice s isklesanim imenima kralja Držislava i vjerojatno njegovog sina Svetoslava.

Na temeljima ove crkve sagrađena je početkom 13. st. druga Crkva Sv. Bartula, koju je podigao 1203. godine prepozit kninskog kaptola Dobroslav. Ostaci crkve na Kapitolu otkriveni su godine 1885. prilikom gradnje željezničke pruge. Istraživanjima su otkriveni temelji ove druge, Dobroslavove crkve. Ostaci crkve su stradali dijelom za drugog svjetskog rata a dio je upropašten gradnjom pruge.

OSOBE I POJMOVI VEZANI UZ HRVATSKU POVJEST OD 12. DO 19. STOLJEĆA

ULICA BRIBIRSKIH KNEZOVA

Postojbina plemićke obitelji Šubića je Bribir i bribirska županija, smještena na vrlo povoljnom položaju između Krke i Zrmanje i u neposrednoj blizini svih tada značajnijih gradova. Šubići se prvi put spominju u ugovoru kralja Kolomana s predstavnicima dvanaest hrvatskih plemena godine 1102. Vjerojatno je Bela III. Bribircima dodijelio imanja u naslijedni feud, a pripadnici ove obitelji postaju kraljevi vazali i župani. Sredinom 13. st., osobito za Pavla Šubića, postaju najmoćnija obitelj, utjecajna i u dalmatinskim gradovima. Teritorijalno su se proširili od Gvozda do Jadranskog mora, Neretve i Drine. Godine 1299. naslijedni hrvatsko-dalmatinski ban Pavao Šubić Bribirski uzima naslov gospodar čitave Bosne (*totius Bosniae dominus*).

Bosnom upravlja i njegov nasljednik Mladen II. Mladena je nedaleko od Klisa pobijedio slavonski ban Ivan Babonić uz pomoć drugih velikaša. Mladen se došao u Knin pokloniti kralju Karlu I., tada je zarobljen i odveden u Ugarsku. Tu mu se gubi trag, te mu ni godina smrti nije sigurna.

Pečat bana Pavla Šubića

Kliška grana Šubića drži, pored Bribira, još Klis, Omiš i Skradin a sredinom 15. st. još samo Bribir.

Naslijednici Mladena II. su Ludoviku predali godine 1347. Ostrovcu, u zamjenu, između ostalog, za posjed između Kupe i Korane s gradom Zrinom, po kojem se počinju nazivati Šubići Zrinski.

ULICA KNEZA IVANIŠA NELIPIĆA

Hrvatska feudalna obitelj Nelipčića (Nelipići) podrijetlom je od plemena Svačića. Prvi Nelipčić spominje se u 13. st. Kninska loza Nelipčića ojačala je u vrijeme Nelipca. Prvotno je vazal Šubića, a posljednjih godina banovanja Mladena II. pridružuje se njegovim brojnim neprijateljima. Vjerojatno već u to vrijeme Nelipac drži Knin u svom posjedu, pored svoje postojbine Cetinskog kneštva. Nakon uklanjanja Mladena II. Nelipac postaje najmoćniji feudalac u južnoj Hrvatskoj, prostoru koji je tada izvan dohvata kraljevske vlasti. Nelipac je gospodario u Hrvatskoj poput samovoljna vladara. U početku mu najviše koristi što drži kninsku utvrd u s kninskim kneštvom i što su uz njega rodaci Kurjakovići, također jaka feudalna obitelj. Tek će kralj Ludovik I. (1342.-82.) iskoristiti smrt Nelipca (god. 1344.) da lakše svlada hrvatske velikaše. U to vrijeme Ludovik u Hrvatskoj nema ni jednu utvrd u, nema neko kneštvo, a ni svojih ljudi.

Nelipca je naslijedio malodobni sin Ivan Nelipčić. Sukobi banova i velikaša s Vladislavom, majkom malodobnog Ivana (Ivaniša) okončani su ugovorom sastavljenim između banova i Vladislave i s Ivanom Kninskim (*de Tininio*) potkraj godine 1345. Po ugovoru Ivan je kao vjeran i poslušan sin vratio *naše kraljevske utvrde* (Knin, Počitelj, Srb, Ostrog i Unac) sa svim županijama; kralj mu "vraća" utvrd u Sinj s Cetinom, utvrd u Kamičac i Brečevo s Poljem i svim pripadnostima, pravima u vječno nasljedstvo. Kralj Ivana i njegove nasljednike izuzima od sudaca u kraljevstvu i podvrgava ga izravno pod svoj sud, a da bi mu bio bliži daje mu posjed Bešenev u peštanskom komitatu. Na tekst pogodbe zaklinje se ban s dvanaest velikaša a zatim se prisižu na vječnu vjernost kralju i kruni Vladislava i Ivan s kninskim biskupom Nikolom i dvadesetjedinim hrvatskim plemićem.

Ivana je naslijedio sin Ivaniš, hrvatski ban, birani knez Trogira i Šibenika, doživotni knez Splita. Njegova sestra Jelena bila je udata prvi put za vojvodu Hrvoja Vukčića Hrvatinića a drugi put za bosanskog kralja Ostoju. Od sestre, nakon smrti Vukčića, dobiva Omiš. Dogovorio se s Nikolom Krčkim pomagati Žigmunda u borbi protiv Ladislava Napuljskog. Njegova kćerka Katarina udala se za sina Nikole Krčkog Ivana (Anža). Ivaniš nije imao muških potomaka te je usinio zeta. Iako je ishodio odobrenje od Žigmunda da njegove posjede naslijedi kćerka, kralj je nakon Ivaniševe smrti godine 1434. poslao bana Matka Talovca s vojskom protiv Ivana. Ban Ivan Krčki je poginuo a baštinu Nelipčića Žigmund je podijelio svojim pristašama, uglavnom Talovcima.

ULICA KRALJA TVRTKA

Tvrtko I. Kotromanić (oko 1338. do 1391; bosanski ban 1353. do 1377, kralj 1377. do 1391, kralj Hrvatske i Dalmacije 1390.) postao je bosanski ban nakon smrti strica Stjepana II. Kotromanića u dobi od 15 godina. Njegovim posjedima i poslovima, u vrijeme njegove maloljetnosti, upravljala je majka Jelena Šubić. Odgajan je u katoličkom duhu u vrijeme kada je u Bosni vrlo snažna hereza.

Tvrtko je u početku vazal ugarsko-hrvatskog kralja Ludovika, ali ga je godine 1363. porazio uz pomoć Hrvoja Vukčića Hrvatinića i prozvao se *Božjom milošću ban čitave Bosne*, a od godine 1366. i *kralja Ludovika ban*.

Novci Stjepana Tvrtka

Postupno širi svoje teritorije, na gornju Drinu, a 1376. godine dobio je Trebinje s primorjem od Dubrovnika do Kotora, a potom godine 1385. dobiva od Gorjanskog Kotor da ne bi pomagao pobunjene Hrvate. Godine 1377. okrunio se za kralja.

Tvrtko koristi dinastičke borbe nastale nakon smrti Ludovika te početkom godine 1388. neki dalmatinski gradovi izloženi pritisku bosanske vojske priznaju njegovu vlast. Tvrtko je tada imenovao Ivana Paližnu namjesnikom. Split zove ostale dalmatinske gradove u savez protiv Tvrtka. Vojvodu Hrvoja Vukčića Hrvatinića Tvrtko šalje u Knin. Dalmatinski gradovi (osim Zadra) nisu se mogli više pouzdavati u Žigmundovu pomoć te priznaju vrhovnu vlast Tvrtka. Godine 1390. Tvrtko je stekao Hrvatsku južno od Velebita i najveći dio Dalmacije, osim Zadra i Dubrovnika, pa se nazvao kraljem Hrvatske i Dalmacije

ULICA BANA IVANA PALIŽNE

Ivan od Paližne (? - 1391.) prior viteškog reda ivanovaca Ugarske i Hrvatske sa sjedištem u Vrani vjerojatno od 1373. godine. Vođa je hrvatskog pokreta protiv dolaska na hrvatsko-ugarsko prijestolje kraljice Marije, supruge češkog kralja Žigmunda Luksemburškog. Buna je ugušena a Paližni je oduzet vranski priorat. Sklonuo se u Bosnu kod Tvrtka odakle je pomogao dovesti na hrvatsko-ugarski prijesto Karla Dračkog koji je Paližnu godine 1386. imenovao hrvatsko-slavonsko-dalmatinskim banom.

Nakon ubistva Karla Dračkog Paližna s drugim urotnicima zarobljuje obje kraljice i odvodi ih u Novigrad gdje je majka kraljice Marije Elizabeta Kotromanić 1387. godine ugušena. Ivan Frankopan i knezovi Krbavski su uz kraljicu te je Paližna morao osloboditi kraljicu Mariju, ali one nisu mogle kruni vratiti vranski

priorat. Tada je i Tvrtko I. godine 1387. pristao uz ustanike nastojeći tako ostvariti svoje posezanje za ovim područjem.

Paližna boravi u Klisu koji je godine 1387. priznao Tvrtkovu vlast, te iz Klisa s bosanskim četama pljačka splitski kotar. Knezovi Nelipčić i Ugrinić sklapaju savez s gradovima Splitom i Šibenikom da se obrane od Paližne i Tvrtka. Godine 1389. s grupom Hrvata ratuje s Turcima na Kosovu polju. Umire godine 1391. par mjeseci nakon Tvrtka.

ULICA BANA PETRA BERISLAVIĆA

(Trogir oko 1450. do Vražja gora kraj Korenice 1520.), hrvatski ban, biskup, i vranski prior iz plemićke obitelji Berislavića. Kao ban nastojao je organizirati obranu granica od turskih napada. U vojnim pohodima na Turke imao je uspjeha, tako je godine 1513. porazio tursku vojsku kod Dubice, a u borbama oko Jajca 1515.-1520. uspio je dostaviti pomoć te je ta utvrda tada obranjena. Utvrda Jajce branila je turski prodor prema Slavoniji i dalje prema Ugarskoj. Uspješno je obranio Knin, Skradin i Ostrovicu.

Poslije smrti kralja Matijaša Korvina godine 1490. nastaje razdor među plemstvom, vlastela prestaje uplaćivati poreze i ratne doprinose, tako da Berislavić nema potpore ni na dvoru ni kod domaćeg plemstva. U to vrijeme, osobito nakon poraza hrvatske vojske na Krbavskom polju god. 1493, velik problem je i pomanjkanje ljudi sposobnih za borbu. Nastojao je i neovisno utjecati na pomoć za borbu protiv Turaka. Tako poslanik Petra Berislavića skradinski biskup Toma Niger putuje kod pape Leona X, kod njemačkog cara Karla V i u Veneciju, a dobio je samo manju pomoć od pape. Petar Berislavić je branio granicu koja se protezala od Srijema Savom do Šamca, a odatle Bosnom do Jajca pa na Unu i prema Dalmaciji. Berislavić da bi ipak osigurao obranu Hrvatske prodaje i zalaže svu svoju imovinu, kao i onu prijatelja i rodaka, ali i posjede vranskog priorata. Poginuo je u turskoj zasjedi 20. svibnja 1520. godine kod potoka Korenice u Vražjoj Gori.

PROLAZ KNEZA FRANE KRSTE FRANKOPANA

(Bosiljevo? 1643. do Bečko Novo Mjesto 1671.). Posljednji potomak hrvatske loze knezova krčkih (kasnije Frankopana). Knezovi krčki se javljaju početkom 12. st. a početkom 15. st. uzimaju ime Frankopani. Frankopani najveći uspon postižu u doba Nikole, hrvatskog bana 1426.-1432. godine. Gospodar je Krka, Vinodola, Modruša, Senja, Gacke i Like u Hrvatskoj, te Cetina, Slunja i Ozlja u Slavoniji. Kad je preuzeo bansku čast kralj Žigund mu je u zalog za 28.000 dukata založio Bihać, Knin, Lapac-grad, Vrliku, Ostrovicu, Skradin, lučku županiju između Krke, Zmanje i Poljica. Tako je postao

gospodar gotovo cijele Hrvatske. Obiteljski se posjed godine 1449. podijelio na osam loza Frankopana. Krajem 15. st. najveće posjede su imali knezovi Ozaljski, a od knezova Tržačkih bansku čast obnašao je Nikola (1586.-1647.).

Fran Krsto Frankopan Tržački je najmlađi sin Vuka Frankopana, karlovačkog generala i Nikolina brata. Dosta rano je počeo pisati poeziju. *Elegija* je objavljena u Italiji još 1656.

Kanconijer *Gartlic* za čas kratiti rađen je u austrijskoj tamnici iz kojeg se izdvaja nekoliko pjesama kod kojih se osjeća teška zatvorska atmosfera puna nesigurnosti, npr. *Srdce žaluje da vilu ne vidi, Cvitja razmišljenje i žalostno potuženje* i dr. Pisao je i prozu a počeo je prevoditi Molliera.

Na zagovor sestre Katarine Zrinske pristupio je urotničkom krugu godine 1670. Pogubljen je u Bečkom Novom Mjestu sa Petrom Zrinskim kao posljednji izdanak ove hrvatske kneževske loze.

PROLAZ BANA PETRA ZRINSKOG

Kralj Ludovik I. u zamjenu za oduzetu Ostrovicu dodjeljuje Šubićima godine 1347. pored ostalih i vlastelinstvo Zrin, po kojem su preuzeli ime Zrinski. Uspon Zrinskih otpočinje krajem 15. st., a osobito u vrijeme Nikole Zrinskog (1489.-1534.) koji je posjede znatno proširio, a poveljom kralja Ferdinanda I. godine 1529. dobio je pravo da kuje srebrni novac.

Uz gospodarski uspon pripadnici ove obitelji su i vrlo aktivni borci protiv Turaka, a osobito nakon pada Jajačke banovine godine 1528, kada su posjedi Zrinskih izravno ugroženi. Tako je Petar poginuo na Krbavskom polju godine 1493, Mihajlo na Mohačkom polju 1526, a ban Nikola Sigetski 1566, braneći Siget.

Kao nadoknadu za bansku plaću kralj je godine 1546. dodijelio Nikoli Sigetskom međimursko vlastelinstvo s Čakovcem. Oženio se Katarinom Frankopan i nakon smrti njenog brata Stjepana Frankopana, posljednjeg u grani Ozaljskih, Nikola je naslijedio njihove posjede te su Zrinski postali najmoćniji hrvatski feudali. Njihovi su se posjedi protezali od Mure do Jadrana, a imali su imanja i u Ugarskoj.

Nikolu Sigetskog naslijedili su sinovi Juraj i Nikola, a potom Jurjevi sinovi Nikola i Juraj. Knez Juraj bio je hrvatski ban 1622.-1626. Njega su naslijedili sinovi Nikola (1620.-1664.) i Petar. Nikola je od godine 1647. hrvatski ban, a zalagao se za oslobođanje hrvatskih i ugarskih zemalja od turske vlasti. Poginuo je u lovu.

Hrvatski ban knez Petar Zrinski isticao se u borbama protiv Turaka. Nakon pogibije Nikole nastavlja borbu protiv politike bečkog dvora i cara Leopolda I., izražene osobito nastojanjima da se izdvoji Vojna krajina iz nadležstva bana i postavljanjem Nijemaca na rukovodeće položaje. Osim toga kralj je sklopio nepovoljne ugovore s Turcima unatoč pobjedama koje su postigli upravo Zrinski.

Petar Zrinski se obratio za pomoć francuskom kralju Luju XIV. i Veneciji, zatražio je pomoć u novcu i ljudstvu za borbu protiv Turaka, za uzvrat urotnici nude francuskom kralju hrvatsko-ugarsku krunu. Međutim Luj XIV. je sklopio sporazum s Leopoldom I. Urotnici su pregovarali i s već oslabljenom Turskom. Očekujući tursku pomoć podigli su bunu, koja je ubrzo ugušena.

Vjerujući u obećano pomilovanje s Franom Krstom Frankopanom Petar se uputio u Beč caru. Urotnici su uhićeni i 30. travnja 1671. pogubljeni, a imovina Zrinskih zaplijenjena. Adam, sin Nikole poginuo je u bitci kod Slankamena 1691. poslije toga je oduzeta i preostala imovina Zrinskih.

Posljednji Zrinski, Ivan Adam, sin Petra, umro je u zatočeništvu godine 1703. Iste godine je u dalekoj Nikomediji umrla Petrova kćerka Jelena. Ostale žene iz obitelji Zrinski su zatočene u samostane.

Petar Zrinski napisao je pjesničko djelo *Adrijanskoga mora sirena*. To je slobodan i nešto izmjenjen prepjev djela istog naslova njegovog brata Nikole napisanog na mađarskom jeziku. Petrova *Sirena* odaje izrazito hrvatsko rodoljublje koje u Nikolinom izvorniku nedostaje.

Petar Zrinski uoči smaknuća piše oproštajno pismo svojoj ženi Katarini Zrinskoj na hrvatskom jeziku: *Moje drago srce. Nemoj se žalostiti svrhu ovoga moga pisma, niti burkati. Polag Božjega dokončanja sutra v deset i ore budu mene glavu sekli, i tulikašje nauke tvojemu bratcu. Danas smo mi jedan od drugoga srčeno prošćenje uzeli. Zato jemljem ja sada po ovom listu i od tebe jedan vekovečni valet, tebe proseći, ako sam te u čem zbanuval, ali ti se u čem zameril (koje ja dobro znam) oprosti mi. Budi Bog hvaljen, ja sam k smrti dobro pripravan, niti se plašim, ja se ufam u Boga vsemogućega, koji me je na ovom svetu ponizil, da se tulikašje mene hoće smilovati, i ja ga budem molil i prosil (komu sutra dojlj ufam se), da se mi naukupa pred njegovem svetem tronušem u dike vekivečne sastanemo. Veče ništar ne znam ti pisati, niti za sina, niti za druga dokončanja našega siromaštva. Ja sam vse na Božju volju ostavl. Ti se ništar ne žalosti ar je to tak moralo biti. U Novom Mestu pred zadnjim dnevom mojega življenja, 29 dan aprila meseca, o sedme ore podvečer, leta 1671. Naj te gospodin Bog s mojom kćerju Auroru Veroniku blagoslovi. Groff Zrini Petar*

Groff Zrini Petar

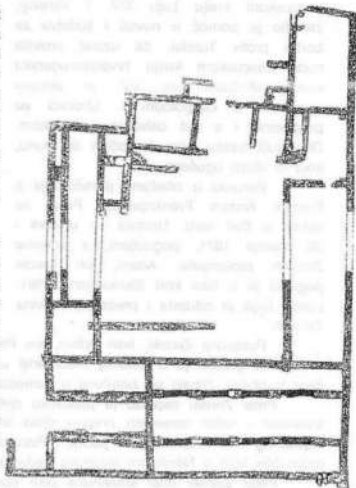

UL. KNINSKIH BISKUPA

Kninska biskupija osnovana je sredinom 11. stoljeća, a sjedište biskupije se našlo po prvi puta u jednom gradu podalje od jadranske obale. U doba kralja Petra Krešimira IV. sjedište biskupa veže se uz Crkvu sv. Marije blizu kninske utvrde Na darovnici kralja Zvonimira iz godine 1087. izdanoj u Kninu potpisan je i Petar, hrvatski biskup.

Ukoliko je točna vijest Tome arhiđakona o ubistvu kralja Zvonimira može se pretpostaviti da je u zavjeru bio upleten i kninski biskup kojem je morala smetati bliskost kralja sa splitskim nadbiskupom Lovrom. Zvonimira ukapaju u samostanu sv. Bartula na Kapitolu koji je pod upravom nadbiskupa Lovre, odnosno u vlasništvu splitskog kaptola.

Osnivanjem zagrebačke biskupije 1094. godine prestaje duhovni utjecaj kninskog biskupa na cijelom teritoriju s druge strane Kapele. Kninski biskup postaje rezidencijalni biskup, tako da se već biskup Anstazije II. godine 1111. naziva i kninskim biskupom. Hrvatski biskup se spominje još 1163. godine *Dede Chroatensis* i 1330. *episcopus Chroatensis*.

Biskupija, Crkva i Samostan Sv. Marije

Odlukom splitskog crkvenog sabora godine 1185. splitska nadbiskupija preuzima jurisdikciju nad svim biskupijama u Hrvatskoj. Od tada kninski biskupi gube naslov hrvatskog biskupa.

Sjedište biskupa je i dalje u Kninu, a dijeceza mu se prostirala na tri županije: kninsku, vričku i psetsku. Važnost kninskog biskupa opada - samo ima funkciju notara jer kninski kaptol, u kasnije vrijeme, vrši notarsku službu.

Nakon bitke na Krbavskom polju 1493. godine zbog opasnosti od turskih napada kninski biskup napušta svoje sjedište. Kninski biskup je zabilježen kao sudionik na Tridentinskom saboru 1545.-1563. Godine 1688. kninska biskupija je pripojena šibenskoj osnovanoj 1. 05. 1298.

KRBAVSKA ULICA

Na velikom Krbavskom polju u Lici, blizu Udbine 09. rujna 1493. godine odigrala se bitka između hrvatske i turske vojske. Turke je predvodio bosanski sandžak-beg Hadum Jakub-paša, a hrvatsko-slavonsku vojsku (banderije) novi ban Emerik Derenčin. U bitki su sudjelovali Bernardin Frankopan, Ivan Cetinski, Karlo Gusić, jajački ban Juraj Vlatković i dr., sa slabo organiziranom seljačkom vojskom. Uoči bitke hrvatski velikaši su se sukobili s Derenčinom oko mjesta gdje će dočekati tursku vojsku. Derenčinova kriva odluka da se bitka započne na otvorenom polju, nasuprot prijedlogu I. Cetinskog da se turska vojska dočeka u klancima, najviše je pridonijela hrvatskom porazu.

U bitki je izginuo "cvijet starog hrvatskog plemstva" (I. Cetinski, J. Vlatković, i dr.), a ban Derenčin i K. Gusić su zarobljeni. Bernardin Frankopan se spasio. U prvo vrijeme ovaj ishod nije značio i teritorijani gubitak, jer su se Turci nakon bitke povukli, ali je od tada prostor Like i Krbave sa susjednim prekovelbitskim prostorom postao izložen stalnim turskim upadima.

SIGETSKI PROLAZ

Važno strateško uporište u jugozapadnoj Mađarskoj. Siget se našao na udaru pohoda sultana Sulejmana II. Veličanstvenog i velikog vezira Mehmed-paše Sokolovića prema Ugarskoj. Turska vojska je imala 90.000 vojnika i 300 topova, dok su branitelji, predvođeni knezom Nikolom Zrinskim, imali manje od 3.000 ljudi.

Opsada je trajala od 6. kolovoza do 7. rujna 1566. godine. Već 9. kolovoza Turci osvajaju Novi, a 19. kolovoza Stari grad. Preživjelih 800 branitelja se povlači u unutarnji dio grada. Car Maksimilijan II. je prikupio oko 55.000 vojnika, a i u drugim dijelovima carstva okupila se znatna vojska, tako i pod hrvatskim banom Petrom Erdedijem. Saznavši za ovo okupljanje sultan je ponudio Zrinskom velike počasti ako preda Siget, što je Zrinski odbio. Za to su vrijeme carske trupe bile potpuno neaktivne.

Kada je zaprijetio požar 7. rujna Zrinski s 300 preostalih vojnika kreće u protunapad, prilikom kojega ginu gotovo svi branitelji i sam Zrinski. Turski su gubici bili veliki (oko 30.000 ljudi), a sultan je umro u turskom taboru 5. rujna.

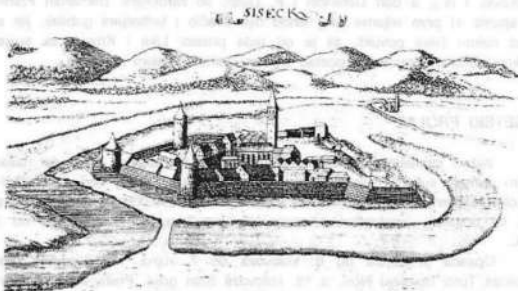
Turska vojska se nakon zauzeća Sigeta povukla te je tursko napredovanje prema srednjoj Eurpi zaustavljeno.

SISAČKA ULICA

Grad i luka na utoku Kupe u Savu. U antičko doba keltska Segestica, a pod rimskom vlašću važna postaja riječne flote pa je za Vespazijana postala kolonija (*Colonia Flavia Siscia*). Istaknut centar trgovine i obrta, kovnica novca, vojna postaja, sjedište prefekta i glavni grad Panonije Savije. Od 3. st. je sjedište biskupije. Poč. 4. st. sisački biskup je Sv. Kvirin.

U 8. st. sjedište kneza Ljudevita Posavskog, a prisustvo sisačkog biskupa na crkvenom saboru u Splitu godine 925. ukazuje na postojanje biskupije i u to vrijeme. Biskupija je ugašena osnivanjem zagrebačke biskupije.

Od 13. st. Sisak je u posjedu zagrebačkog Kaptola koji je godine 1470. izdao za sisačku županiju statut kojim se utvrđuju obveze Siska prema Kaptolu. Sisak je u vlasništvu Kaptola do ukidanja feudalizma 1848. godine, a godine 1874. proglašen je slobodnim kraljevskim gradom.

Sisak, grafika iz 17. stoljeća

Sredinom, 16. st. zbog obrane od Turaka zagrebački je Kaptol podigao jaku utvrd. Bosanski paša Hasan Predojević je u više navrata pokušao osvojiti Sisak, a u bitci 22. 06. 1593. Turci su poraženi, natjerani u bijeg a sam paša se utopio. Turski gubici se procjenjuju na nekoliko tisuća ratnika a osim paše poginulo je i više begova i spahija.

Utvrdu je branila omanja četa kojoj su u pomoć pritekly banske i ostale kršćanske trupe. Pobjedom kod Siska, prvi put nakon poraza na Krbavskom polju, uspostavljena je ravnoteža snaga i porastao je borbeni duh hrvatskog puka.

IMOTSKA ULICA

Grad u Dalmatinskoj Zagori smješten na padini sjeveroistočnoga krškog oboda istoimenog polja. Iznad Imotskog i ruba Modrog jezera nalazi se stari grad.

Prvi poznati podatak o župi Imota je iz sredine 10. st. u Konstantina Porfirogeneta. U srednjovjekovnim dokumentima spominje se tvrdi grad (*oppidum, castellum, castrum*) u župi Imoti. Sredinom 12. st. Imota pripada Humskoj kneževini u sastavu koje je i sto godina kasnije.

Imotski, crtež iz god. 1717.

Poslije godine 1322, u vrijeme uspona bosanske države pod banom Stjepanom II. Kotromanićem, Imotski je, zajedno s cijelim zapadnim Humom i Krajinom od Neretve do Cetine, pripao Bosni.

Kratko je vrijeme, između 1357.-1382, Hum do Neretve i Imotski držao ugarsko-hrvatski kralj Ludovik I. U vlasti bosanskih vladara i vlastele zadržao se do dolaska Turaka. Najprije je u posjedu vojvode Hrvoja Vukčića Hrvatinčića, zatim humske vlasteoske obitelji Radivojevića i napokon vojvode Sandalja Hranića. Nakon njega Imotski je pripao njegovom sinovcu Stjepanu Vukčiću Kosači (umro 1466.)

Posljednji put, prije dolaska Turaka, Imotski se spominje godine 1467. Turci su ga zadržali u svojoj vlasti do godine 1717. U morejskom ratu zauzeli su ga Mlečani i kao najnoviju stečevinu priključili svojem posjedu u Dalmaciji. U 18. st. sjedište je venecijanskog providura.

SINJSKA CESTA

Gradić u zapadnom dijelu Sinjskog polja, privrednom i prometnom središtu Cetinske krajine. Ime dobio po rimskom naselju *Osinium*.

Srednjovjekovna utvrda Sinj (*Castrum Zyn*), prvi put se spominje godine 1345. Podignuta je na strateški važnom mjestu gdje su vodili trgovački putevi iz središnje i zapadne Bosne prema obližnjem Splitu. Ispod sinjske tvrđave u kasnom srednjem vijeku razvilo se naselje koji se nazivalo Cetina. Potkraj 13. st. dolazi pod vlast knezova Bribirskih, zatim Nelipčića, Frankopana i grofova Celjskih. Sredinom 14. stoljeća s cetinskom županijom pripao je Nelipčićima i postao njihovo uporište. U doba mletačkog osvajanja Dalmacije 1409.-1420. Sinj je jedna od utvrda iz kojih je Ivaniš Nelipčić podupirao dalmatinske gradove protiv Venecije i kasnije ugrožavao mletačku vlast nad njima. Nakon Ivaniševe smrti godine 1434. i sukoba oko baštine Nelipčića koji je pokrenuo kralj Žigmund, grad je 1436. pripao Talovcima.

Crtež Sinja, 17.st.

Turci su ga opustošili prvi put g. 1490. U vlasti Turaka 1524.-1686. godine kada ga u Morejskom ratu (1684.-99.) osvajaju Mlečani kojima je pripao Karlovačkim mirom godine 1699. Razvija se naselje Cetina koje se od sredine 18. st. naziva Sinj.

Padom Mletačke Republike godine 1797. Sinj dijeli sudbinu ostale Dalmacije. U Sinju su se naselili godine 1691. franjevci prognani iz Rame. Od 1852. godine u Sinju djeluje franjevačka gimnazija. Bila je to prva srednja škola u Dalmaciji u kojoj se nastava održavala na hrvatskom jeziku.

U vrijeme preporoda Sinj je jako žarište borbe narodnjaka i autonomaša.

Za mletačko-turskog rata (1714.-18.) Sinj se obranio godine 1715. od posljednje turske opsade. U znak sjećanja na tu obranu u gradu se svake godine u mjesecu kolovozu održava viteška igra alka.

DRNIŠKA CESTA

Gradić u Dalmatinskoj Zagori na zapadnom kraju Petrova polja. Jedini pisani podatak o Drnišu je iz godine 1494. gdje se govori o njegovu položaju ...*sub DERNIS*. Isti se naziv donosi i na tzv. Paganovoj karti iz 1530. godine, na kojoj je ucrtno utvrđenje.

Godine 1522. Drniš su osvojili Turci. Drniš postaje jako vojno utvrđenje. Od godine 1528. je nahija i sjedište naiba, zamjenika skradinskoga kadije. U gradu je dizdar, zapovjednik tvrđave. Iz turskog doba sačuvano je malo tragova jer je mletački general Fokolo godine 1647. dao razoriti gotovo sve turske građevine (džamija je pretvorena u katoličku Crkvu Sv. Ivana Krstitelja). Od Turaka je Drniš oslobodio serdar Nakić 1683.

Za srpske agresije uništene su i oštećene gradske palače i crkve: Gospe od Ružarija, i Sv. Roka, a Crkva Sv. Ante je razorena. Hrvatsko stanovništvo je protjerano.

Drniš u 17. stoljeću

POLJIČKA ULICA

Povijesni kraj u srednjoj Dalmaciji. Međe Poljica su točno određene u Poljičkom statutu iz godine 1482. Dijele se na Donja ili Primorska Poljica, Srednja ili Završka Poljica, Gornja ili Zagorska Poljica. Na tom prostoru nije bilo gradova već samo naselja zvanih katuni.

Poljičani su se uglavnom bavili poljoprivredom i stočarstvom. Poljičani su društveno raslojeni na povlašteni sloj plemenitih ljudi (vlasteličici i didici) i na povlašteni sloj kmetića i vlašića. Od pol. 16. st. za poljičke knezove birani su vlasteličici. Kmetići su obrađivali zemlju a vlašići su stočari. O naročito važnim pitanjima odlučivali su na velikim narodnim zborovima svi Poljičani (vlastela, didici, kmetići i vlašići).

Poljica su vrlo rano postala jedno od središta bogumilstva, osobito za plemena Kačića. U 13. st. su u posjedu Šubića, potom neposredno u vlasti Ludovika I. Anžuvinca, zatim su u vlasti bosanskih vladara a neko vrijeme i Ivaniša Nelipčića. U 15. Poljica priznaju Veneciju a ova im ostavlja autonomiju i njihova prava.

Tada počinju prodori Turaka te Poljica nakona pada Klisa dolaze u turske ruke. Za turskih ratova istakla se poljička junakinja Mila Gojsalić koja je 27. ožujka 1648. zapalila tursku barutanu. Potom su opet u posjedu Venecije, Austrije i konačno 1805. godine Dalmacija i Poljica postaju francuski posjed. Poljica su pod raznim vlastima uspjela zadržati punu samoupravu na svom teritoriju. Francuska uprava je utvrdila Poljičku republiku. Pokušaji obnove starih prava za Druge austrijske vladavine nije uspio.

Rukopis Poljičkog statuta

Poljički statut, napisan bosančicom i hrvatskim jezikom, najstariji je izvorik hrvatskog običajnog prava kojim su uređeni društveni odnosi autonomne Poljičke općine (*Poljičke republike*)

ALKARSKA ULICA

Alka je starinska viteška igra koja se izvodila diljem Europe, tako i u nekim dalmatinskim i istarskim gradovima. Potječe od srednjovjekovnih turnira. Sudionici alke *alkari* jašući na konjima u trku gađaju "alku" ili prstenac. Igra slična alki igrala se u Zagrebu u vrijeme poklada 1850. godine, a prema nekim izvorima i u Kninu se, vjerojatno po uzoru na Veneciju, održavala kninska alka.

Najpoznatija, koja se održala i do danas je svakako sinjska alka. Njome Sinjani slave junačku obranu Sinja od Turaka 14. kolovoza 1715. godine. Tada je 500 Sinjana slomilo napad Turaka na čelu s bosanskim Mehmed-pašom koji je vodio 60.000 vojnika.

Organizacija i tok alke utvrđeni su posebnim *alkarskim statutom*, a najstariji poznati statut potječe iz godine 1833. Alka je obješena na konopac razapet preko trkače staze na visini od najmanje 3,20 m računajući od sredine alke do tla. Udaljena je 200 m od mjesta odakle počinje trka. Alkarsko kopije načinjeno je od drva na čijem se vrhu nalazi željezni šiljak dug 25 cm. Kopije je dugačko najmanje 2,75 m a promjer mu je 31,6 mm.

Alka se odvija po strogo utvrđenom ceremonijalu: tri dana prije početka glavne trke vrši se glavna selekcija alkara; dva dana prije glavne trke trči se tzv. *bara*; generalna proba, tzv. *čvoja*, vrši se dan prije glavne trke i obezna je svim natjecateljima.

USKOČKA ULICA

Pred nadirućim osvajačkim pohodima Turaka tijekom 16. i 17. st. dio puka je izbjegao na područja pod austrougarskom krunom ili u vlasti Venecije, to su tzv. *prebjezi*. Oni i dalje nastavljaju borbu protiv Turaka upadajući na prostor turskog carstva. Njihova se pojava veže uz grupu prebjega iz Hercegovine koja je iz Klisa upadala i pustošila turski teritorij.

Padom Klisa 1537. god. uskoci prelaze u Senj, gdje postaju plaćeni vojnici austrijskog cara - Krajišnici. Djeluju tijekom 16. i 17. st. Uz kopnene snage osnivaju mornaricu i postaju prijetnja ne samo Turcima već u mletačkim brodovima i posjedima na Jadranu. Poradi napadaja na Mlečane početkom 17. st. dolazi do sukoba Venecije i Austro-Ugarske, nakon kojeg se Beč obvezao na protjerivanje uskoka, i spaljivanje njihovog brodogviđa.

Dio prebjega je još u 16.st. naselio područje Žumberka. Kralj Ferdinand je godine 1535. žumberačkim naseljenicima dodijelio posebne povlastice. Nakon raseljavanja Senja dio uskoka se sklanja u Žumberak, a dio naseljava prostor oko Otočca, Pazina i podno Učke u Istri.

ULICA SELJAČKE BUNE

Seljačka buna godine 1573. je najveći seljački pokret u povijesti hrvatskog naroda. Osnovni je uzrok pogoršanje položaja zavisnih seljaka zbog povećanja naturalnih davanja, ali isto tako i primitivna tehnologija obrade zemljišta, nerodne godine, odvođenje muške populacije u rat za obranu od Turaka.

Prvo žarište bune i njezino središte nalazilo se na susjedgradsko-dubičkom vlastelinstvu, gdje je u izrabljivanju i u različitim nasiljima prednjačio vlastelin Franjo Tahy. Pokretači i organizatori bune bili su kmetovi iz sela oko Donje Stubice: Ambroz Gubec (zvan Beg), Ivan Pasanec, Ivan Mogaić i Ilija Gregorić. Pobuna je krvavo ugušena a vođe pogubljene.

TRG MATIJE GUPCA

Ambroz Gubec (? - 1573.) se spominje u dokumentima kao vođa seljačke bune godine 1573. koja je izbila na susjedgradsko-stubičkom vlastelinstvu i u Hrvatskom Zagorju. Promjena pravog imena Ambroz u Matiju tumači se povezivanjem dobrog kralja Matije (Matijaš Korvin) i seljačkog kralja Gupca, a prvi put je zabilježena tridesetak godina nakon bune.

Gubec je vodio pripreme za bunu i dio seljačke vojske u Hrvatskom Zagorju, gdje je vjerojatno proglašen seljačkim kraljem. Gubec je prilikom

ugušivanja bune uhićen i doveden u Zagreb. Tu je 15.02.1573. mučen užarenim kliještima, okrunjen užarenom željeznom krunom i na kraju raščetvoren.

ULICA MILE GOJSALIĆ

Poljička junakinja. Podrijetlom iz poljičkog roda Gojsalić iz sela Kostanje. Prema predaji u vrijeme turskih provala u Poljica 27. ožujka 1648. godine otišla je u turski tabor pod brdom Gradac u Gatima. Zavela je pašu, a potom zapalila tursku barutanu pri čemu je i sama poginula. Nakon toga Poljičani su u naletu porazili i otjerali tursku vojsku. Opjevana je u narodnim pjesmama.

ULICA FRA ANDRIJE RESICE

(Zemunik ? do Šibenik 1718.) Godine 1688. kao vikar samostana na Visovcu priprema s mletačkim zapovijednikom Cornarom oslobađanje Knina od Turaka. Nakon proboja gradskih zidina prvi je fra Andrija Resica s križem u ruci ušao u grad. Turke su zarobili i protjerali u Bosnu. Resica je bio župnik u Šibenskom Docu i više puta gvardijan. Bio je poznat kao osobito darovit i sposoban čovjek.

OSOBE I DOGAĐAJI VEZANI UZ HRVATSKU POLITIČKU POVIJEST 19. I 20. STOLJEĆA

ULICA BANA JOSIPA JELAČIĆA

Grof Josip Jelačić (Petrovaradin 1801 - Zagreb 1859.) hrvatsko-slavonsko-dalmatinski ban. Školovao se u Beču u *Theresianumu*.

Godine 1848. uspostavljena je mađarska samostalnost, ali mađarski nacionalizam nije bio po volji bečkom dvoru, a osobito je teško pogađao Hrvatsku. Stoga je kralj imenovao Jelačića banom i to bez znanja mađarske vlade. Titula bana donijela je Jelačiću zapovjedništvo u Banskoj Hrvatskoj i u Vojnoj Krajini.

Znajući da se Pešta smatra jedinom zakonitom vlašću u Hrvatskoj Jelačić je prekinuo službene odnose s Peštom. Odaslao je *Bansko pismo* kojim je praktički ukinuto kmetstvo.

Već kao pukovnik u Vojnoj krajini postao je pristalica ilirske ideje, a njegova politika bila je u skladu s pogledima Narodne strake.

Pod režimom Bachova apsolutizma godine 1850/1851. nastojao je Jelačić očuvati samostalan položaj Hrvatske na mnogim područjima: njegovim zalaganjem podignuta je godine 1852. zagrebačka biskupija na rang nadbiskupije, neovisnu od Ugarske. Godine 1849. poglavito njegovim zalaganjem Strossmayer jer imenovan Đakovačkim biskupom; podupirao je kuturni rad (osnivanje Društva za povjesnicu jugoslavensku, izdavanje školskih udžbenika na narodnom jeziku, osnivanje hrvatskog kazališta godine 1851. i dr.). Zalagao se za osnivanje i međusobno povezivanje trgovačko-obrtnih komora na području sjeverne Hrvatske, protivio se uvođenju njemačkog jezika kao službenog.

Jačanjem centralističkih i germanizatorskih tendencija apsolutističkog režima (naročito poslije 1854. g.) banove su mogućnosti djelovanja gotovo potpuno ograničene.

SKALE EUGENA KVATERNIKA

(Zagreb 1825. - Rakovica 1871.), političar i publicist. Studirao filozofiju, pravo i pedagogiju, a započeo je i studij teologije. Položio je učiteljski i advokatski ispit i počeo se baviti odvjetništvom.

Kao kritičaru neoapsolutizama rad mu je zabranjen, odlazi u Rusiju god. 1858. tražeći tamo pomoć u borbi za oslobođenje Hrvatske, potom odlazi u Italiju, Švicarsku i Francusku. U knjizi *Croatie et la confédération italienne* (Pariz 1859.) prikazuje povijesne zasluge Hrvata za kršćanstvo, traži ujedinjenje hrvatskih zemalja, u jednu nezavisnu Hrvatsku državu. Iza 1866. godine iznosio je pak plan o uspostavi personalne zajednice između Hrvatske i ostalih zemalja habzburške Monarhije. Tako su usmjereni i njegovi nastupi i govori u Saboru da Hrvatska ne smije ući u uniju s Mađarskom nego samo u personalnu uniju s Habsburgovcima.

Eugen Kvaternik

Jedan od utemeljitelja i ideologa Stranke prava i bliski suradnik Ante Starčevića. U Zagrebu je pisao u pravaškim listovima o međunarodnom položaju Austro-Ugarske i Hrvatske, o lošem odnosu ruske politike prema Hrvatskoj, iznosi mišljenje da je moguće organizirati ustanak i srušiti austrijsku i ugarsku dominaciju nad Hrvatima te ujediniti hrvatske zemalje.

Kvaternik sa skupinom suradnika podiže Rakovačku bunu godine 1871. koja je odmah ugušena a on i ostali ustanici pogubljeni.

ULICA LJUDEVITA GAJA

(Krapina 1809. - Zagreb 1872.), hrvatski preporoditelj i književnik, vođa ilirskog pokreta. Školovao se u Varaždinu, Karlovcu, Gracu i Pešti. Njegovi prvi književni pokušaji napisani su na kajkavskom i njemačkom jeziku.

Početkom 30-tih Gaj pokušava svijest o jednom hrvatskom narodu i zajedničkoj prošlosti uklopiti u tada suvremena učenja o jeziku kao bitnoj osobini nacije. Nakon objavljivanja *Kratke osnove horvatsko-slavenskog pravopisanja* (1830.), u kojoj se zalaže za štokavsko narječje Gaj se svojim radom nametnuo kao središnja ličnost narodnog preporoda.

Nakon toga izdaje *Novine horvatzke* i prilog *Danicza Horvatzka, Slavonzka y Dalmatinzka*, a iduće, godine 1836. mijenja naslov u *Narodne ilirske novine* i *Danica ilirska* s književnim prilogom *Danica*.

Neosporni je vođa ilirskog, odnosno hrvatskog narodnog pokreta kako na kulturnom tako i na političkom planu sve do zabrane ilirskog imena i grba 11. siječnja 1843. godine. Gaj je rano shvatio da je standardizacija hrvatskog jezika bitan preduvjet za uspjeh pokreta kojeg je naumio povesti. U to vrijeme tek utemeljena slavistika je zacrtala za Hrvate pogubnu sliku slavenskog jezičnog svijeta pribrajaajući sve štokavce Srbima, a sve kajkavce Slovencima. Gaj nije pokušao da se kao diletant u ime hrvatstva suprostavi priznatim autoritetima, čime bi se samo kompromitirao. Našao je *ilirsku* formulu koja mu se učinila tada najpovoljnijom za Hrvate.

Godine 1848. u središtu je političkih zbivanja. Zalagao se za izbor Jelačića za bana. Zastupa ideju federalističkog uređenja Monarhije, prema koncepciji austroslavizma, a sudjeluje i u sastavljanju *Zahtjevanja naroda*. U vrijeme Bachova apsolutizma postupno se povlači iz političkog života.

ULICA BISKUPA JURJA DOBRILE

(Veli Ježanj kraj Pazina 1812. do Trst 1882.), biskup prosvjetitelj, političar, narodni preporoditelj i borac za jezik i politička prava istarskih Hrvata. Njemačku školu polazio u Tinjanu i Pazinu, gimnaziju u Karlovcu i Gorici, gdje je godine 1838. završio bogosloviju. Već u Karlovcu i Gorci prihvatio je ideje ilirskog pokreta. Teologiju je doktorirao 1842. na *Augustineumu* u Beču. Politički se javno opredijelio godine 1848. kada je postao članom *Slavjanskoga društva* u Trstu,

Godine 1857. imenovan je porečko-pulskim biskupom, a 1875. godine i tršćansko-koparskim. Kao prvi Hrvat na obje biskupske stolice postaje najistaknutija ličnost u vrijeme pokretanja preporodnog rada u Istri. Njegov nastupni govor i poslanica koju je uputio vjernicima na hrvatskom jeziku imao je snažan politički učinak.

Bio je član istarskog Sabora od njegova osnutka 1861. god. a neko vrijeme i zastupnik u Carevinskom vijeću u Beču. Podupirao je političke i kulturne akcije preporodnog pokreta u Istri, a u Saboru je zagovarao ravnopravnost hrvatskog i slovenskog jezika s talijanskim. Prijateljevao je sa Strossmayerom, utjecao na njega da prihvati južnoslavensku ideju koju je se D. Vitezićem širio u Istri i na Kvameru.

Upozorava na teško gospodarsko stanje u Istri, podupire gospodarsko prosvjećivanje puka (čitaonice, novinska glasila), podupire škole, stipendira siromašne učenike. Za vrijeme gladi godine 1852./53. prikuplja pomoć. On je prvi istarski Hrvat s velikim financijskim sredstvima koja je smišljeno upotrijebio za stvaranje temelja narodnjačkog pokreta.

Dao je također svoj pridonos kao član društva sv. Jerolima u pokretanju prvih hrvatskih glasila kao što su kalendari *Istran* (Ljubljana 1869.) i list *Naša sloga* (Trst 1870). Izdao je i molitvenik *Otče budi volja tvoja* (Trst 1854.) i *Mali Bogoljub* (Trst 1889.), dugo vremena jedino pučko štivo na hrvatskom jeziku.

Ostavio je više rukopisa (zbirku poslovice, priča i dr.), ali je korespondencija uništena.

ULICA DON MIHOVILA PAVLINOVIĆA

(Podgora 1831. do Podgora 1887.), svećenik, političar i književnik, borac za sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom. Diplomirao bogosloviju u Zadru, a nakon toga službovao u Drašincima i Podgori.

Godine 1865. izabran je za zastupnika Narodne stranke u Dalmatinski sabor, a 1873. za zastupnika u Carevinsko vijeće u Beču, gdje je prvi progovorio na hrvatskom jeziku.

Preustrojio je godine 1870. glasilo narodne stranke // *Nazionale* u čisto hrvatski *Narodni list*, u njemu je pisao članke za narod kojima je budio nacionalnu svijest.

Osobito se isticao oko otvaranja narodnih čitaonica koje su bile središta preporodnog pokreta. Za veliki Akademijin riječnik prikupio je 5000 riječi, pisao je i skupljao narodne pjesme, zagonetke, poslovice, a sve s ciljem buđenja nacionalne svijesti kod širokih narodnih masa. Godine 1877. objavio je *Hrvatske razgovore* koji su pridonijeli jačanju hrvatske državne ideje u Dalmaciji.

TRG ANTE STARČEVIĆA

(Žitnik kod Gospića 1823. do Zagreb 1896.) najslavniji hrvatski političar, osnivač i ideolog stranke prava, pisac filozofskih i političkih tekstova. Školovanje započeo u Klancu, na njemačkom jeziku jer je Krajina bila u to vrijeme pod njemačkom upravom. Od godine 1839. školovanje nastavlja u Zagrebu. Za studija u Zagrebu postaje pristalica ilirizma. Godine 1845. odlazi u sjemenište u Budimpeštu, koju 1848. napušta. Nauke nastavlja u Senju ali se nije zaredio.

Godine 1860. izabran je za velikog bilježnika Riječke županije, a godinu dana kasnije izabran je za zastupnika u Sabor. U znamenitom saborskom govoru 26. lipnja 1861. izrekao je program a time i udario temelj stranci prava.

Godine 1862. progнан je E. Kvaternik iz Hrvatske, a protiv Starčevića poveljen je sudski postupak, osuđen je na gubitak doktorata i na zatvorsku kaznu. Ipak 1865. opet je izabran za zastupnika u Sabor. Nakon sloma bune u Rakovici i smrti Kvaternika Starčević je uhićen, ali je pušten jer mu nisu mogli dokazati vezu s pobunjenicima. Proganjan i bez stalnog zaposlenja, ali nepokolebljiv u svojim stavovima izabran je ponovno godine 1878. u Sabor.

Zastupao je politiku pune nacionalne slobode i nezavisnosti od Beča i Pešte, zalagao se za slobodnu i samostalnu Hrvatsku, bio je tvorac hrvatske nacionalne ideje i hrvatskoga državotvorstva. Tajnik Matice Hrvatske i njezina časopisa *Neven*, vrstan pisac. Starčević je između godina 1869-1871. pisao članke i rasprave u glasilu strane prava *Hrvat-u* i *Hrvatskoj*, a godine 1878. na Sušaku pokreće novo glasilo stranke prava *Sloboda*.

ULICA LOVRE MONTIJA

(Knin 1835. do Knin 1898.), odvjetnik i pristaša narodnjačke stranke. Osnovno školsko obrazovanje stjecao je najprije u Kninu, zatim u Šibeniku, a gimnaziju je pohađao u Zadru. Studij prava završio je u Padovi. Nakratko boravi u Milanu nakon čega se vraća u Padovu gdje na pravnom fakultetu postaje doktor prava. Potkraj ljeta godine 1859, obuzet hrvatskim rodoljubljem, Monti se vratio u rodni Knin.

Tijekom druge polovice 1860. godine oživljavao je politički život u Dalmaciji. Stvorile su se dvije struje. Jedna oko Ante Bajamontija - Autonomaška stranka i druga oko Koste Vojnovića - Narodnjačka stranka. U tu političku borbu uključio se i Lovro Monti propagirajući ideje Narodne stranke. Postao je politički vođa kninskih narodnjaka.

Veliku političku aktivnost u Kninu razvio je Monti iza prvih općinskih izbora godine 1865. Općinski izbori u Kninu nisu završili izbornim rezultatom, pa su 1866. ponovljeni. Narodnjaci su na tim izborima pobjedili, a Lovro Monti je izabran za općinskog načelnika, a kasnije i za saborskog zastupnika.

Lovro Monti

Za saborskog zastupnika Monti je u istom izborištu biran još tri puta (1867, 1870, 1876.). Dva je puta biran i za dalmatinskog zastupnika u Carevinskom vijeću. Kao zastupnik u Zadru (u Dalmatinskom saboru) i u Beču zalagao se za uvođenje hrvatskog jezika u škole, sudove i upravu, za isušivanje močvara, za izgradnju bunara i putova, a osobito za sjedinjenje Dalmacije s banskom Hrvatskom.

ULICA BRAČE RADIĆ

Antun Radić, (Trebarjevo Desno 1868. do Zagreb 1919.), pisac, prevoditelj, političar, ideolog hrvatskoga seljačkog pokreta. Studirao je slavistiku u Zagrebu i Beču. Doktorirao godine 1892. Uz književni rad bavio se izučavanjem narodnog života i običaja, a svojim djelom *Osnove za razbiranje i proučavanje građe o narodnom životu* položio je temelje razvoja etnologije u Hrvatskoj. Od godine 1897. preuzeo redakciju Akademijina *Zbornika za narodni život i običaje Južnih Slavena*. Tajnik je Matice Hrvatske i urednik njenog *Glasa*. Pokrenuo je i uređivao list *Dom* namijenjen prosvjeti seljačkog puka. Osnivač i prvi tumač ideja Hrvatske pučke seljačke stranke godine 1904. Kao predstavnik stranke biran je u dva navrata u Sabor.

Stjepan Radić (Trebarjevo Desno 1871. do Zagreb 1928.), pisac, jedan od najznačajnijih hrvatskih političara, ideolog HSS, beskompromisni borac za hrvatsku ravnopravnost zbog čega je ubijen u beogradskoj skupštini godine 1928. Već kao student Stjepan Radić provodi 1895. demonstracije omladine i spaljivanje mađarske zastave u Zagrebu prilikom boravka cara Franje Josipa I.

Dr. Ante i Stjepan Radić

Nakon izdržane kazene nastavlja studij u Pragu gdje pokreće list *Hrvatska misao* kao organe napredne omladine. Diplomirao je na visokoj školi političkih nauka u Parizu godine 1899. Kažnjavao je zbog svoje austroslavističke, odnosno antimadžarske politike. Godine 1903. aktivno učestvuje u narodnom pokretu protiv bana Hhuena Héderváryja. U proljeće 1918. Radić napušta austroslavizam i priklanja se politici narodnog jedinstva Hrvata, Slovenaca i Srba na osnovi potpune ravnopravnosti.

Kad je početkom listopada 1918. osnovano u Zagrebu Narodno vijeće SHS postaje njegovim članom. Sukobljava s vođom Hrvatsko-srpske koalicije S. Pribičevićem, koji traži hitno ujedinjenje s Kraljevinom Srbijom, bez prethodnog dogovora o novoj državi. Radić zahtjeva da se položaj Hrvatske unaprijed utvrdi i da ujedinjenje odobri Sabor. Iako je izabran u delegaciju Narodnog vijeća SHS Radić nije otputovao u Beograd, negirao je i sam akt ujedinjenja 1. prosinca 1918. jer se narod o njemu nije izjasnio.

Zalažući se za federativno uređenje jugoslavenske države Radić je postigao značajan uspjeh na izborima za Ustavotvornu skupštinu, njegova je stranka postala s 50 mandata najjača politička stranka. Nakon izglasavanja Vidovdanskog ustava godine 1921. politički se bori protiv centralizma.

Oštri istupi protiv velikosrpske hegemonije približavaju sada Radića i Pribičevića te oni stvaraju *Seljačko-demokratsku koaliciju*. 20. lipnja 1928. u beogradskoj Narodnoj skupštini radikal P. Račić puca u Radića, koji je od zadobivenih rana je umro 8. kolovoza 1928. godine.

Potkraj 1904. godine zajedno s bratom Antunom osniva *Hrvatsku pučku seljačku stranku* s ciljem da i hrvatsko seljaštvo uvede u politički život. Program stranke odbacuje hrvatsko-ugarsku nagodbu iz 1868. i traži suradnju slavenskih naroda unutar Habsburške monarhije.

Braća Radići naglašavaju brigu za seljaštvo i seljačko gospodarstvo; seljaštvo smatraju temeljem društva. Osuđuju nagodbenjačku politiku Hrvatsko-srpske koalicije.

ULICA ZDRAVKA IKICE

(Knin 1906. do Split 1964.), klasičnu gimnaziju završio u Kotoru, a Filozofski fakultet u Zagrebu 1931. godine. Kao mladi profesor službovao je na klasičnim i realnim gimnazijama u više mjesta, a od 1935. do 1960. radi na kninskoj gimnaziji kao profesor, a jedno vrijeme i kao direktor. Kao vrstan pedagog, predavač i humanista odgojio je brojne generacije kninskih đaka i intelektualaca.

Djelatnost profesora Ikice zapažena je i izvan škole. Bio je predavač na tribini Narodnog sveučilišta, na tribini mladih, dugogodišnji član Savjeta za prosvjetu općine i kotara, počasni konzervator, suradnik Oceanografskog instituta u Splitu.

Autor je propagandno-turističkog prospekta o kninskoj Tvrđavi, više članaka s tematikom iz zemljopisa, povijesti i suvremenog školstva. Prikupljao je arheološke nalaze i dokumente. Pokrenuo je osnivanje Odbora za čuvanje kulturno-povijesnih spomenika, kojem je neko vrijeme bio predsjednikom. Inicirao je i osnivanje zavičajne muzejske zbirke. Umro je relativno mlad u 58. godini života.

ULICA BRUNE BUŠIĆA

(Vinjani Donji 1939. do Pariz 1978.), političar i publicist. Diplomirao je na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu 1965. godine. Radio u Institutu za historiju radničkog pokreta u Zagrebu. Zbog svojih stajališta je godine 1966. osuđen na deset mjeseci zatvora.

Godine 1968. postaje urednik *Hrvatskog književnog lista*, u kojem 1969. godine objavljuje članak *Žrtve rata* koji izaziva oštru reakciju jugoslavenskog režima. Godine 1971. radi kao novinar *Hrvatskog tjednika*, te je zbog svojih stajališta ponovno uhićen i osuđen na 2 godine zatvora.

Nakon izdražne kazne u Staroj Gradiški u rujnu 1975. odlazi u emigraciju. Radio je u londonskoj *Novoj Hrvatskoj* 1975.-76, zatim u HNV-u gdje je 1977. izabran u Sabor i postavljen za pročelnika Ureda za tisak i promidžbu.

I u emigraciji ostaje dosljedan svojim uvjerenjima. Zagovarao je pomirdbu ljevice i desnice, jedinstvo u borbi za hrvatsku državnu samostalnost. UDBA ga je ubila u Parizu.

Radovi su mu sabrani i objavljeni posthumno u knjizi *Jedino Hrvatska* 1983. godine (Toronto - Zürich - Chicago).

ULICA DON BOŽE MILANOVIĆA

(1890. do 1980.), svećenik, prosvjetitelj, pisac, hrvatski rodoljub. Gimnaziju završio u Pazinu. Svećenički poziv je svjesno odabrao smatrajući da će tako najviše činiti dobra. U mladim danima je protivnik Austrije, te je po izbijanju prvog svjetskog rata zatvoren u pazinskom Kaštelu.

Našavši dobru podlogu u iredenti fašizam se izuzetno rasplamaso u Istri, te su se postupno počeli iz Istre iseljavati profesori, učitelji, činovnici, trgovci, novinari a i napredniji radnici i seljaci. Ostajali su samo svećenici, jer o svom odlasku nisu samo odlučivali, a crkvene vlasti su ih mogle zaštititi. Da bi se zaštitio Božo MilANOVIĆ odlazi u Trst gdje je organizirano tiskanje knjiga i

pučkog štiva kako za Hrvate Istre tako i za Slovence. Tako je za fašizma knjiga dobila isti prosvjetiteljski značaj kao i u vrijeme Narodnog preporoda.

Drugi svjetski rat je donio rasplamsavanje fašizma te je Božo Milanović zatvoren godine 1941. Oslobođilački pokret u Istri osobito je osnažio nakon pada Italije 1943. U sukobima istarskih partizana s Njemcima pogiba i brat Bože Milanovića, svećenik. To ga ipak nije pokolebalo, dapače on se aktivno uključuje u borbu za hrvatstvo Istre.

U poratnim godinama kada se odlučivalo o granicama Italije i Jugoslavije ali i o granicama Slovenije i Hrvatske u pariške pregovore uključen je kao član jugoslavenske delegacije i kao dobar poznavalac Istre don Božo Milanović. Od presudnog je značaja bilo njegovo poznavanje narodnosne strukture istarskih Hrvata potkrijepljeno dokumentima koje je skupio i pokazao, te je Istra pripojena Hrvatskoj - svojoj matici.

Značajan je i publicistički rad Bože Milanovića. Uz vjerske tekstove, uređivanje katoličkog lista *Pučki prijatelji* piše i brojne tekstove o Istri, o Narodnom preporodu u Istri i istarskim preporoditeljima. Značajna je i memoarska literatura: *Moje uspomene 1900.-1976*, (Pazin 1976.).

ULICA ANTE PARADŽIKA

(Pregrada, Ljubuški 1943. - Zagreb 1991.). Radikalni politički opozicionar u vrijeme komunizma, zbog čega je nekoliko puta zatvaran i proganjan. Bio je jedan od omiljenih studentskih vođa u "hrvatskom proljeću" 1971. godine. Kao stranački prvak Hrvatske stranke prava, zalaže se za slobodnu, samostalnu i suverenu Hrvatsku državu. Za takvu hrvatsku državu je živio i za nju je poginuo 21. rujna 1991. godine.

PROLAZ ANDRIJICE ŠIMIĆA

Andrija Šimić se odmetnuo u hajduke oko 1864. godine. Jednom zgodom je uhićen i doveden u Imotski, a kao turski podanik predan je njihovim vlastima. Ubzo je pobjegao iz zatvora i u kolovozu 1868. godine ponovno se odmetnuo u hajduke. Zakratko je skupio brojnu družinu kojoj je postao harambašom. Najviše se svetio Turcima. Njegova družina je pljačkala i u okolici Imotskog, osobito bogatije seljake i karavane. U brojnim potragama i sukobima žandara i vojske s razbojnicima u Vinjanima je Andrija Šimić ranjen, a njegov

jatak ubijen. Potom su se hajduci skrivali u Biokovu i neko vrijeme nisu pljačkali. Kad se potraga smirila vratio se Šimić sa svojim hajducima i pljačkao na prostoru od Imotskog prema Buškom blatu. U Zagvozdu je njegova družina razbijena a Šimić ranjen, bježeći pred žandarima dođe do Runovića, i tu ga je domaćin, kod kojeg se sklonuo, predao vlastima, obzirom na visoku ucijenu. Šimić je odveden u Split gdje mu je suđena zatvorska kazna.

Narodna tradicija odmetnike i hajduke smatra svojim braniteljima od zlih pojedinaca a i od nesmiljene vlasti. Iako dokumenti sa suđenja ili novinska izvješća ukazuju da su često bili opaki ipak su uživali simpatije seljačkog puka, o njima su kolale priče, pjevale se pjesme, u kojima ih se veliča poput idola. Narod je znao govoriti *naši su stari išli tko za pašom, tko u hajdukovanje, a tko i u kipežinu*.

ULICA BLEIBURGŠKIH ŽRTAVA

Bleiburg, austrijsko mjesto na granici sa Slovenijom u kojem je na kraju drugog svjetskog rata ubijeno tisuće Hrvata, pripadnika ustaških i domobranskih postrojbi i civila. Hrvati su se povlačili pred partizanskim jedinicama i predali se angloameričkim snagama. Međutim, sveznici su ih prema zaključcima na Jalti, da se vojni zarobljenici predaju svojim neposrednim ratnim neprijateljima, izručili partizanima 15. svibnja 1945. godine. Na povratku u Jugoslaviju, u koloni dugoj oko 60 km, na Križnom putu, stradalo je mnogo hrvatskih vojnika i civila bez presude.

U masovnosti i drastičnosti masakra svakako je znatnu ulogu imala i antihrvatska struja u partizanskom vodstvu, koje je s nepovjerenjem gledalo na hrvatske partizane. Da bi se spriječio izravan dodir sa zarobljenicima izdvojene su pretežno hrvatske partizanske jedinice pa je operaciju vodila komanda III. armije pod vodstvom Koste Nađa uglavnom s novopopunjenim jedinicama srpskog sastava iz Vojvodine i Bosne.

Različite su procjene o broju poginulih, uglavnom oko 200.000 Hrvata, dijelom još u Bleiburgu, a većinom na Križnom putu, osim toga poginulo je i oko 12.000 Slovenaca, 6.000 Crnogoraca, 3.000 Srba i oko 60.000 Njemaca.

Nakon izvršena zločina Jugoslavija je sve poduzela da se u domovini i u svijetu ništa ne sazna o Bleiburgu i tragediji Hrvata.

ULICE VEZANE UZ DOMOVINSKI RAT

TRG OLUJA 5. KOLOVOZ 1995.

Zadnja akcija za oslobađanje hrvatskog prostora. Započela je 4. kolovoza 1995. godine u 5 sati ujutro. U toj je akciji sudjelovalo 200.000 vojnika. Akciju *Oluja* započelo je pet profesionalnih brigada na pet udarnih pravaca. Od toga dvije su uporedno nadirale prema Kninu. Prvog dana akcije Prvi gardijski zdrug je izvršio desant na prostor oko Knina.

Specijalci s Velebita odsjecali su važne saobraćajnice koje vežu sjever i jug, iz neprijateljskog stroja izbačeno je ukupno 770 vojnika. Drugog dana oslobođen je i sam grad Knin.

Na kninsku Tvrdavu su 7. i 4. Gradijska brigada zajedno postavile hrvatski stijeg. Akcija *Oluja* trajala je 84 sata, od 4. do 7. kolovoza, oslobođeno je više od 10.000 km² okupiranog područja u sj. Dalmaciji, Lici, Kordunu i Banovini. Završni zadaci bili su čišćenje terena i učvršćivanje položaja na granici prema Bosni. U oslobođenom području uveden je ustavni i pravni poredak Republike Hrvatske. Cijela akcija bila je i humanitarna jer je oslobođen koridor oko Bihaća, a ubrzan je povratak 101 tisuće prognanika.

ULICA 7. GARDIJSKE BRIGADE - PUME

Osnovana je 23. prosinca 1992. godine odlukom Predsjednika Republike. Od svog osnutka postrojba je nazočna na svim bojišnicama Hrvatske. PUME najprije odlaze na karlovačku bojišnicu, a zatim u ožujku 1993. u zadarsko zaleđe.

Krajem rujna 1994. godine postrojba sudjeluje u operaciji *Zima 94.* koja je zahtijevala iznimno nadljudske napore. Uspješnim izvršenjem ove operacije stekli su se preduvjeti za izvođenje operacije *Ljeto 95.* u kojoj je oslobođeno Grahovo i Glamoč.

U operaciji *Oluja* PUME su razbile neprijateljske snage na Crvenoj zemlji, koja se nalazi na samim prilazima Kninu, i s drugim postrojbama ušle u Knin. Ulazak PUMA u grad Knin označen je postavljanjem 20-metarskog hrvatskog stijega na kninsku Tvrdavu u jutarnjim satima povijesnog 5. kolovoza 1995. godine.

Nakon *Oluje* PUME sudjeluju u pripremi i izvođenju operacija *Maestral* i *Južni potez*.

ULICA 4. GARDIJSKE BRIGADE

Četvrta gardijska brigada ustrojena je 28. travnja 1991. godine. Činili su je uglavnom dragovoljci iz šireg prostora županije Splitsko-dalmatinske i Hercegovine, a kasnije su pristupile grupe iz Metkovića, Zadra i drugih mjesta. Prva zadaća koju je brigada dobila bilo je Kruševo 28. srpnja 1991. godine. Odmah zatim dio brigade se uključuje u obranu grada Zadra, dok je ostatak raspoređen na sinjsko i drniško bojište.

Veliku ulogu brigada je imala u oslobađanju hrvatskog juga. U završnim operacijama deblokade Dubrovnika došlo je do prvog zajedničkog djelovanja svih postrojbi 4. brigade. Tom prilikom je oslobođen cijeli prostor hrvatskog juga sve do Prevlake.

Slijedi operacija *Maslenica* koja je započela 21. siječnja 1993. godine. Nakon tri dana neprekidnih borbi neprijatelj je potpuno razbijen. Poslije operacije *Maslenica* 4. brigada početkom lipnja 1993. godine prelazi na obranu vodičkog zaleđa. Slijede aktivnosti vezane uz 3. bojnu i oklopnu bojnu nazvane *Zima 94*. Iza operacije *Zima 94* čekaju ih taktički pomaci *Skok I.* i *Skok II.*, potom operacija *Ljeto 95*, gdje je brigada imala golem učinak u oslobađanju i obrani Bosanskog Grahova.

Kruna svih teških bitaka bila je operacija *Oluja 95*. Brigada ulazi u grad Knin izvršava zadaću i definitivno ulazi u povijest. Iza *Oluje* slijede akcije *Maestral*, a zatim i *Južni potez*. Brigada je i ovdje pokazala svoju spremnost.

CESTA DOMOVINSKOG RATA

Domovinski rat - obrambeni rat hrvatskog naroda za obranu suvereniteta Hrvatske države, u kojem su sudjelovali svi slojevi hrvatskog naroda: građani i udruženja građana, političke i izvanpolitičke organizacije, udruge, domovinska i iseljena Hrvatska, a osobito u ratu stvorena Hrvatska vojska.

Agresija na Republiku Hrvatsku započela je 1990. godine. Povelj su je srpski ekstremisti u Hrvatskoj potpomognuti JNA koja se postupno pretvorila u srpsku vojsku, proglašivši tzv. Srpske autonomne oblasti kako bi ih izdvojili iz

Hrvatske države. Oružane akcije srpskih pobunjenika nastavljene su u travnju 1991. godine, potpomognute intervencijama JNA, a osobito od srpnja 1991. godine kada su započele pristizati dobrovoljačke jedinice iz Srbije. Postupno se stvara crta razgraničenja koju od proljeća 1992. kontroliraju UN. Dugotrajni pregovori koji su uslijedili nisu urodili plodom pa je s nekoliko akcija Hrvatske vojske i policije oslobođen veći dio Hrvatske.

ULICA HRVATSKIH DOMOBRANA

Samostalna domobranska bojna *Krin* osnovana je u lipnju 1992. godine, po zapovijedi Ministra obrane RH. Činile su je tri satnije. Djelovale su na Sinjskoj bojišnici: prostor Vrdova - Dinara, te na Zadarskoj bojišnici Zrilići - Prkos. Svojim preustrojem 1994. godine bojna predstavlja jezgro 3/142 dp. HV, ali ostaje i dalje operativno i logistički podređena 126 dp. HV. Istakla se u operacijama: *Peruća*, *Zima 94* i *Oluja 95*. Jedna je od najboljih postrojbi ZP Split za što je i pohvaljena u više navrata.

ULICA HRVATSKIH VITEZOVA

Hrvatski domoljubi, slabije naoružani i obučeni od agresora, hrabro su se borili, mnogi su položili život za suverenu, slobodnu i demokratsku Hrvatsku. Oni, kao i brojni znani i neznani junaci koji su branili Hrvatsku od raznih osvajača tijekom njene povijesti, pripadaju plejadi hrvatskih vitezova.

ULICA JOSIPA JOVIĆA

(Aržano 1969. do Plitvice 1991.), Josip Jović je prva žrtva srpske agresije na Hrvatsku. U MUP Republike Hrvatske stupio je 5. kolovoza 1990. godine posvetivši se na taj način obrani domovine. Poginuo je na Uskrs 31. ožujka 1991. godine, kada su četnici uz potporu JNA na Plitvicama napali policijsku postrojbu.

ULICA GENERALA ANDRIJE MATIJAŠA - PAUKA

(Pozorac kod Marine, Trogir 1947. do Mrkonjić Grad 1955.), general bojnik. Srednju podoficirsku školu za oklopno-mehanizirane postrojbe završio je u Banjoj Luci.

Na samim počecima stvaranja hrvatskih oružanih snaga dragovoljno se pridružio obrani domovine. U početku je vodio samostalnu satniju koja je krajem 1991. godine i početkom 1992. godine postala strah i trepet za četnike. Od prvih zarobljenih tenkova ustrojio je oklopnu bojnu 4. brigade, a 10. studenog 1992. godine postao je njezinim zapovjednikom.

Tijekom akcije *Maslenica* njegovi oklopnjaci su kod Kašića potpuno porazili srpske tenkove. Godine 1993. preuzeo je dužnost načelnika oklopnih postrojbi 4. gardijske brigade. Godinu dana poslije Pauk postaje načelnik stožera brigade i preuzima vodstvo najteže operacije u pripremi *Oluje*, operacije *Zima 94*. U ljetu 1995. godine predvodi oslobađanje Bosanskog Grahova, a prije početka *Oluje* postaje zamjenik zapovjednika 4. gardijske brigade. Prvi ulazi u Knin sa svojim tenkistima. Poginuo je u jednoj od posljednjih bitaka svoje brigade.

ULICA VELJKA ĐEREKA

Veljko-Jerko Đerek rođen je 14. srpnja 1944. godine u Vinjanima Gornjim kod Imotskog. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u Imotskom. Poslije završene gimnazije radi kao učitelj u Ričicama, selu Imotske krajine. U Zagrebu je završio Filozofski fakultet, francuski i talijanski. Bio je uposlen u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici.

Aktivno sudjeluje u studentskom pokretu 1971. godine. Kao član predsjedništva studenata Hrvatske, biva uhićen i dospijeva u zatvor. Politički nepodoban, s etiketom političkog zatvorenika, godinama biva praćen, privođen i zatvaran. U tom je razdoblju imao jednu od ključnih uloga u povezivanju i okupljanju boraca za Hrvatsku, osobito sudionika studentskog pokreta iz godine 1971.

Početkom demokratskih previranja uključuje se u aktivan politički život. Jedan je od utemeljitelja demokracije u Hrvatskoj. Predsjednik je Izvršnog odbora HDS-a. Veliku želju za radom prekida kratka i teška bolest. Umro je u Zagrebu 20. srpnja 1990. godine.

VUKOVARSKA ULICA

Vukovar je smješten na razmeđu Slavonije i Srijema. Grad i okolica su nastanjeni od ranog neolitika. Prvi put se spominje godine 1220. i to vukovarska županija (*comitatus de Walkou*), a 1231. godine i sam grad *castrum Valkow*. Arheološki nalazi, osobito predmeti skupljeni istraživanjem velike srednjovjekovne nekropole *Ljeva bara* iz 10 i 11. st. ukazuju na ranije vrijeme nastanka grada. Tijekom 14. i 15. st. u rukama je mađarskih i hrvatskih velikaških obitelji. Od 1526.-1687. drže ga Turci, tada grad ima 5 mahala, džamiju sa satom, karavanseraj i hamam.

Godine 1745. Vukovar postaje sjedište srijemske županije i to ostaje do njenog ukinuća 1922. godine. Godine 1919. proglašen je gradom. Stvaranjem novih županija 1991. godine Vukovar je ponovno sjedište županije: *Vukovarsko-srijemske*.

Vukovar, Dvorac Eitz - Muzej grada Vukovara, prije razaranja

Nakon višemjesečnih priprema 2. svibnja 1991. godine ubojstvom i masakriranjem dvanaestorice hrvatskih policajaca u Borovu Selu pobunjeni Srbi su započeli oružanu agresiju na području vukovarske općine. Slijedećih nekoliko mjeseci srpska vojska je zauzimala nezaštićena sela vukovarske općine. 24. kolovoza Vukovar su opkolile goleme srpske vojne snage s oko 60 tenkova i transportera i drugog topničkog oružja, te s oko 40-60 tisuća dobro naoružanih vojnika. U totalnom napadu koji je otpočeo 14. rujna 1991. sudjelovalo je i srpsko zrakoplovstvo. Tako opkoljen i napadnut Vukovar branilo je 700-800 pripadnika ZNG-e i policije, te oko 1000 dragovoljaca. Iako brojčano slabiji i slabo naoružani hrvatski branitelji su pružili otpor punih 86 dana. Nastavljeno je sustavno razaranje Vukovara sve do 18. studenog 1991. godine kada je srpska vojska ušla u Vukovar ubijajući i paleći sve pred sobom.

KIJEVSKA ULICA

Kijevo je 25 km udaljeno od Knina na glavnoj prometnici koja vodi od Knina prema Splitu. Naselje je 29. travnja blokirala JNA. Kijevo je dugo pružalo otpor četničkom okruženju i topničkim napadima. Ipak, 26. kolovoza 1991. godine stanovnici su morali napustiti Kijevo koje je potom srušeno i spaljeno. Simbol je hrvatskog otpora četničkoj i velikosrpskoj agresiji.

ŠKABRNJSKA ULICA

Oveće selo Škabrnja smješteno je između Benkovca i Zadra u plodnim Ravnim Kotarima. 18. studenog 1991. godine četnici su upali u zadarska sela Škabrnju i Nadin i masakrirali 74 civilne osobe. Škabrnja je (uz Kijevo i Kruševo) postala simbol stradanja hrvatskog naroda u Domovinskom ratu.

MASLENIČKA ULICA

Maslenica je mjesto nedaleko od Zadra, na Novigradskom moru. U domovinskom ratu Maslenički most je česta meta agresora, od 3. rujna 1991. kada su započeli prvi napadi do 21. studenog 1991. kada se ga zrakoplovi JNA srušili. Tada se cijela južna Hrvatska našla odsječena, a jedina veza sa sjevernom Hrvatskom odvijala se preko Paga.

21. siječnja 1993. Hrvatska vojska je munjevitom akcijom *Maslenica* oslobodila zadarsko zaleđe s Masleničkim ždrilom i dijelom Velebita. Iste godine 18. srpnja otvoreni je za promet pontonski most, a 23. kolovoza 1994. godine započeli su radovi na izgradnji novog mosta.

MEDAČKA ULICA

Ličko selo Medak smješteno je na području između Gračaca i Gospića. U domovinskom ratu bilo je jako srpsko uporište za razaranje Gospića i okolnog područja. U rujnu 1993. godine Hrvatska vojska brzom i uspješnom akcijom oslobađa tzv. Medački džep: Divošelo, Čitluk i Počitelj, nakon čega su prestale dotadašnje učestale provokacije i napadi četnika, osobito na gospićko područje

KNJIŽEVNICI

ULICA MILANA BEGOVIĆA

(Vrlika 1876. do Zagreb 1948.), književnik, kazališni djelatnik, prevoditelj. Gimnaziju završio u Splitu; u Beču i Italiji studira romanistiku i slavistiku, diplomirao je u Beču 1903 godine. Profesor na Gimnaziji u Splitu, dramaturg u gradskom kazalištu u Hamburgu, redatelj u Beču, nastavnik na glumačkoj školi u Zagrebu, ravnatelj Drame zagrebačkog kazališta. Smijenjen s položaja ravnatelja Drame zbog političkih aluzija u njegovoj drami *Hrvatski Diogeneš* i premješten na Gimnaziju godine 1929, a 1932. umirovljen. Često je putovao u inozemstvo na premijere svojih drama.

Odlikovan je francuskom Legijom časti. Dopisni član Akademije u Zagrebu od godine 1936, a za svoja dramska ostvarenja dobio je četiri Demetrove nagrade.

Jedan je od urednika časopisa *Kritika* (1920.-1922.) i *Savremenik* (1932.). Uredio je antologiju u dva sveska *Hrvatska proza XX stoljeća*. Okušao se gotovo u svim književnim vrstama. Kao pjesnik se potvrdio objavom *Knjiga Boccardo* (1900.), potom *Vrelo* (1912.) i *Izabrane pjesme, te je* postao jedan od vodećih pjesnika hrvatske Moderne. Pisao je putopise i eseje.

Svestrano kazališno obrazovanje Milana Begovića, poznavanje suvremene dramaturgije i težnji modernog glumišta najviše su izraženi u njegovim tekstovima nastalim u međuratnim godinama kada nastaju njegova najzapaženija djela: *Božji čovjek* (1924.), *Pustolov pred vratima* (1926.), komedija *Amerikanska jahta u splitskoj luci*, te drama *Bez trećega* (1931.). Begović je i autor sjajnog libreta Gotovčeve opere *Ero s onoga svijeta*. Djela su mu prevedena i tiskana na više europskih jezika i na esperantu, a drame su izvedene u više zemalja.

U svoju novelistiku (*Kvartet*) Milan Begović unosi lirske i psihološki uvjerljive nijanse u ocrtavanju čovjekovih erotskih i osjetljivih izražavanja.

ULICA IVANE BRLIĆ MAŽURANIĆ

(Ogulin 1874. do Zagreb 1938.), hrvatska književnica, unuka poznatog pjesnika i političara bana Ivana Mažuranića. Završila dva razreda javne škole, dalje se školovala privatno. Kao supruga političara Vatroslava Brlića podržavala

je borbu protiv Khuen-Héreváryjeva režima, pa ju je za domoljubni rad J.J. Strossmayer nagradio zlatnom kolajnom.

U književnosti se javila godine 1902. zbirkom pripovijedaka i pjesama za djecu *Valjani i nevaljani*, koju je tiskala u vlastitoj nakladi. Pozornost kritike stekla je romanom za djecu *Čudnovate zgode šegrta Hlapića*, a najveći uspjeh postigla je knjigom *Priče iz davnine*. Svojim pripovijetkama i romanima znala je izvanredno prodrijeti u psihu djetata i ostaviti svijet bajki, raznogolik, šaren i blizak djeci.

Njezina su djela prevođena na sve svjetske jezike te je dva puta (1931. i 1938.) predložena za Nobelovu nagradu. Godine 1937. izabrana je kao prva žena u nas za člana Akademije u Zagrebu.

ULICA MILE BUDAKA

(Sveti Rok, Lovinac 1889. do Zagreb 1945.), književnik, pravnik, političar. Studij prava završava u Zagrebu, gdje je i doktorirao, zapošljava se kao odvjetnički pripravnik kod Ante Pavelića. Uređuje pravaški orijentirana glasila *Hrvatska misao* (1924) i *Hrvatsko pravo* (1924.-1932.). Član je društva hrvatskih književnika od 1910. a član Hrvatske akademije postao je 1941. godine.

Već od rane mladosti, pa sve do svoje smrti uključen je u stranku prava (frankovci), a nakon Pavelićeva odlaska u emigraciju godine 1929. preuzima vodstvo stranke. Zatvaran a nakon pokušaja atentata na njega godine 1932. odlazi u emigraciju. U početku je šef ustaške kancelarije u Berlinu (1932.-34.) a potom odlazi u Italiju.

Godine 1938. vraća se u Zagreb i iduće godine pokreće list *Hrvatski narod*. List su banovinske vlasti 1940. zabranile a Budaka zatvorile u Lepoglavu i internirale u Krušćicu. U prvoj vladi NDH bio je ministar bogoštovlja i nastave, potkraj 1941. postaje poslanikom NDH u Berlinu gdje ostaje do travnja 1943.

Po povratku u domovinu kratkotrajno preuzima dužnost ministra vanjskih poslova. Nakon rata Vojni sud II. armije osudio ga je na smrt.

Neobično plodno stvaralačko razdoblje počinje godinom 1930. s knjigom pripovijedaka *Pod gorom* u nakladi Matice Hrvatske. *Raspeće* (1931.), *Na ponorima* (1932.), *Ognjište* (1938.), *San o sreći* 1940, *Na vulkanima* (1941.) i dr.

U književnom djelovanju nasljeđuje jezični izraz i tematiku tradicionalnih ličkih pripovijedača. Prikazuje likove i prizore iz seoske svakodnevice izražavajući sklonost prema patrijahalnom moralu. Idealizira svijet ličkog zavičaja koji utjelovljuje vrline hrvatskog naroda.

OBALA DOBRIŠE CESARIĆA

(Požega 1902. do Zagreb 1980.), pjesnik, kritik i prevoditelj, redoviti član Akademije u Zagrebu od godine 1951. Djetinstvo proveo u Osijeku, u Zagrebu maturirao i studirao na Filozofskom fakultetu. Bio je bibliotekar Škole narodnog zdravlja u Zagrebu. Od godine 1945. do umirovljenja 1958. radi u nakladnom zavodu *Zora* kao urednik biblioteke. Više puta je nagrađivan. Pisao je kritičke i memoarske tekstove.

Cesarićeva se poezija odlikuje jednostavnošću i muzikalnošću stiha. Izuzetna lirska svojstva njegovih pjesama osigurala su mu jedno od prvih mjesta u hrvatskom lirskom pjesništvu 20. stoljeća. Najviše je zaokupljen temom čovjeka u gradu. Neke su mu pjesme uglazbljene (*Balada iz predgrađa*). Pjesmama se javio početkom dvadesetih godina, surađivao je u svim važnijim književnim časopisima. Jedan je od autora almanaha *Knjiga duhova* iz godine 1928. Objavio je nekoliko zbirki pjesama. Za prvu knjigu pjesama *Lirika*, objavljenu u vlastitoj nakladi dobio je nagradu JAZU godine 1931. Pjesme su mu prevedene na više stranih jezika. Tiskao je više knjiga poezije: *Spasena svjetla* (1938.), *Izabrani stihovi* (1942.), *Pjesme* (1951.), *Osvijetljeni put* (1953.), *Goli časovi* (1956.), *Izabrane pjesme* (1960.) *Slap* (1970).

Cesarić se istakao i kao prevoditelj. Prevodio je osobito s njemačkog, ruskog, talijanskog, mađarskog, bugarskog i slovenskog jezika. Dao je prepjeve pjesama Jesenjina, Puškina, Ljermontova, Rilkea i dr.

ULICA MARINA DRŽIĆA

(Dubrovnik, 1508. do Venecija 1567.), hrvatski književnik i pjesnik, jedan od najvećih renesansnih komediografa. Nakon osnovnog obrazovanja u Dubrovniku odlazi na studij u Sienu. Tu je upoznao i zavolio kazalište. Boreći

Boreći se s neimaštinom postaje godine 1550. svećenik. U to je vrijeme već poznat pisac pastirskih igara i komedija. Siromašan, neprijateljski se odnosi prema dubrovačkoj aristokraciji, osobito pod kraj života. Uočavao je mane i poroke svojih suvremenika i to je iskazao u svojim komedijama pisanim narodnim jezikom, kojim je izrazio draž pučkog govora.

Najznačajniji rad mu je kazališna djelatnost i to u stvaranju kazališnog života u Dubrovniku i na pisanju tekstova. Znatan broj tekstova je izgubljen a od nekih su poznati samo naslovi. Od pastoralala najpoznatije su: *Tirena*, *Venera* i *Adon*, a od komedija *Novela od Stanca*, *Dundo Maroje*, *Skup*, *Mande*, *Arklulin* i dr.

TIRENA
COMEDIA
MARINA
DARXICHIA.

Con Licenza de' Signori, & Privilegio.

IN VENETIA, M DC XXX.

Perfetto Marco Ginammi.

Marin Držić, *Tirena*, Venecija, 1630. g.

ULICA FRANA GALOVIĆA

(Peteranec 1887. - Radenković, Mačva 1914.), pjesnik, prozni i dramski pisac, kritičar. Studirao slavistiku i klasičnu filologiju u Zagrebu i Pragu. Pravaški orijentiran pokrenuo je i uređivao časopis starčevićanskog društva *Mlada Hrvatska* (1908; 1911). Godine 1912. je na studijskom putovanju u Italiji 1913. profesor na gimnaziji u Zagrebu, mobiliziran 1914. poginuo na srpskoj fronti. Pripadnik liberalno-pravaškoga omladinskog pokreta.

U početku piše štokavsku poeziju po ugledu na Matoša *Četiri grada* (1912.), a poslije sve više koristi podravski kajkavski idiom.

Najveći pjesnički domet postiže nedovršenom zbirkom *Z mojih bregov* (1913.-1914.), otkrivši, uz Domjanika kajkavski dijalekt kao idiom nove, moderne estetske izražajnosti.

Elegična u svojoj osnovi, sva u zlosutnom osjećanju straha, tjeskobe i smrti, Galovićeva lirika ukazuje pjesnikove dileme između doživljaja života i smrti, ali u biti u spoznaji jednog odlaska - zapravo neprestano pjeva o povratku. U Galovićevoj poeziji krajolik je sastavni dio njegova bića, prelijevajući sebe u taj

pejsaž Galović mu daje obilježje dramatičnog, gotovo tragičnog spoznavanja prolaznosti.

Pripovijestima *Začarano ogledalo* i *Ispovijed* (1913.) približava se avangardnoj prozi. U dramskim djelima pokazuje znatna stilsko kolebanja. Pisao je i eseje, književne i kazališne kritike. Prevodio je Heinea, Wildea i Baudelairea.

ULICA FRA FILIPA GRABOVCA

(Podosoje kraj Vrljike 1697. ili 1698. god. do otočić Santo Spirito kraj Mletaka 1749.) Školovanje započeo najvjerojatnije u visovačkom samostanu, a filozofiju i teologiju nastavio u Italiji.

Godine 1729. postaje kapelan hrvatskih konjanika u mletačkoj vojsci. Tu dužnost obnaša do 1747. godine, a nakon toga je uhićen i zatvoren u zloglasni zatvor *sotto i piombi* zbog izjava i stajališta u djelu *Cvilt razgovora naroda i jezika Illiričkoga aliti rvačkoga* objavljenog u Mlecima 1747. godine.

Zbog aluzija na sudbinu Hrvata pod mletačkom vlasti Venecija je uputila naredbu generalnom providuru da pronađe i zapljeni sve primjрке *Cvilit* i da ih javno spaliti na trgovima u Zadru, Splitu i Sinju. Grabovcu je suđeno i nakon desetak tjedana tamnovanja premješten je u franjevački samostan Santo Spirito, gdje je uskoro umro.

U prvom dijelu daje duhovni razgovor, kojemu je povod rat što ga je Marija Terezija vodila oko nasljedstva. Tu Grabovac izlaže da je rat ne samo uzročnik smrti i stradanja ljudi već ratovi kvare narod u svakom pogledu, osobito moralnom.

C. Z. U. I. J. T. RAZGOVORA,

Naroda, i Jezika Illiričkoga, aliti Aruackoga, bi Sabrano, i fa-
stano u dua dila.

PARUI OD RAZLICITI STUARIJ
DUHOVNI.

Dughi od iz Kragana, Uldagana, Kragla,
Kragledna, i razlicita Zabihiergna Sui-
ta Vinkova, Jezika, i Narodah.

P)

Scus F. Filipa Grabovca Scin, i Priig-
da Male Bert: Obilaxneta S. O. F. Ar-
chierupna Spiritoga, Mijam Od Var-
gier u Dalmacii.

N VENEZIA, MDCCXLVII
Per Simon Occhi.
Ceo Litente de Superiori.

Filip Grabovac, *Cvilt razgovora* ...
Venecija, 1747. g.

U drugom dijelu podučava čitaoce povijesti od biblijskih vremena do najnovijih ratova. U obliku razgovora iznosi ponekad nimalo laskava mišljenja o žiteljima pojedinih mjesta u Dalmaciji.

Iako nije osobit pjesnik, više pozornosti zaslužuje prozni dio *Cvilit* kao primjer razgovornog jezika tadašnje Dalmacije. Ugledajući se na Grabovca Andrija Kačić Miočić sastavlja svoj *Razgovor ugodni*, najrašireniju hrvatsku knjigu prije preporoda.

ULICA IVANA GUNDULIĆA

(Dubrovnik 1589. do 1638.), pjesnik odgojen pod utjecajem isusovaca u religioznom protureformatorskom duhu, koji se odrazio i u njegovim djelima. Bio je dva puta knez u Konavlima, pa sudac, godine 1608. postao je član Velikog vijeća, 1636. senator, a dvije godine kasnije i član Malog vijeća.

Od njegovih početnih dramskih djela poznata su samo dva sačuvana: *Arijadna* i *Prozperina ugrabljena*. Godine 1621. objavio je u Rimu *Pjesni pokorne kralja Davida*, religijske tematike. U *Suzama sina razmetnoga* obradio je sjajnim osmercima evanđeosku parabolou o izgubljenom sinu. *Dubravka* je pastoralno-mitološka igra prikazana god. 1628, u kojoj je prikazao ugroženost rodne dubrovačke republike.

Najznačajnije i najopsežnije djelo *Osman* radio je niz godina ali je ipak ostalo nedovršeno. U *Osmanu* je iz male vremenske udaljenosti opjevao događaje u svezi s turskim sultanom Osmanom II, njegovom nasilnom dolasku na vlast, porazu u sukobu s poljskom vojskom kod Hoćima 1621, svrgnuću i nasilnoj smrti mladog i oholog Osmana.

Opsegom, raznolikošću opusa, privlačnošću scenskih i epskih prizora, baroknom frazom i oštrinom religioznih i misaonih uvida, Gundulić nadvisuje većinu pisaca starije hrvatske književnosti, pa je već odavno stekao status klasika.

PUT PETRA HEKTOROVIĆA

(Hvar 1487. do Stari Grad 1572.), pjesnik, prevoditelj, znalac latinskog jezika, klasike i skolastičke filozofije, zapisivač narodnih pjesama i napjeva, hvarski vlastelin. Humanističko obrazovanje stekao u Splitu a moguće i na Hvaru. Veći dio života proveo u gradnji svojeg dvorca Trvdalja u Starom Gradu. Trvdalj je napustio samo nakratko, za provala Turaka.

U mladim godinama pisao je ljubavne pjesme koje nisu sačuvane. Pisao je i pjesničke poslanice hvarskim i dubrovačkim književnicima. Preveo je *Knjigu Ovidijevu od lika Ijuvenoga*, od koje je sačuvan dio rukopisa.

Glavno mu je djelo *Ribanje i ribarsko prigovaranje*, napisano 1555, a tiskano u Mlecima 1568. Po obliku to je pjesnička poslanica, a po sadržaju ribarska idila s realističkim opisom pjesnikova trodnevnog izleta po moru između Hvara, Brača i Šolte u društvu dvaju ribara.

ULICA FRA ANDRIJE KAČIĆA MIOČIĆA

(Brist kraj Makarske 1704. do Zaostrog 1760.), franjevac, pjesnik, pisac, lektor filozofije u Zaostrogu i Šibeniku, a gvardijan u Sumartinu i Zaostrogu. U franjevački red stupio u šesnaestoj godini, školovanje započeo u Zaostrogu, a zatim vjerojatno u Budimu.

Godine 1756. u Veneciji je objavljen *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*, kronika događaja u stihovima i prozi koji se se odvijali među Slavenima a posebice među Hrvatima. U prvom djelu *Razgovora*, do pada Carigrada godine 1453. preteže proza a u drugom prevladavaju stihovi.

Ivan Rendić: Andrija Kačić Miočić

U svom djelu Kačić je povijesne podatke crpio iz raznih izvora koje on posebice i navodi težeći više za istinitim prikazom nego za pjesničkim uzletom. Djelo je namijenjeno siromasima, težacima i čobanima te je bilo odmah prihvaćeno kao narodna čitanka koja uzdiže narodni ponos i potiče otpor prema Turcima. *Razgovori* su postali najčitanija i najrasprostranjenija naša knjiga uopće koja je doživjela 64 izdanja.

ULICA BARTOLA KAŠIĆA

(Pag 1575. do Rim 1650.), isusovac-misionar, književnik i gramatičar, učitelj logike, osnivač i prvi prior jezuitske rezidencije u Dubrovniku. Školovao se u ilirskom kolegiju u Loretu i u Rimskom seminaru, a studij retorike u Rimskom kolegiju gdje je obavljao i dužnost učitelja gramatike. Putovao je kao misionar na područja pod turskom vlašću, duže se zadržao u Dubrovniku (1620.-32.), gdje radi kompilacije tekstova i prijevode.

Autor je raznih katehetskih i obrednih djela (*Zrcalo nauka kristijanskoga*, *Ritual rimski*) i prijevoda Biblije koji je ostao u rukopisu.

B. Kačić. *Institutionum linguae illyricae*, Rim, 1604.g.

Krajem godine 1599. povjeren mu je zadatak da za potrebe Ilirske akademije u Rimu (*Academia lingvae illyricae*) sastavi priručnu gramatiku hrvatskog jezika, koja je zatim, nešto skraćena, godine 1604. tiskana na latinskom jeziku kao prva gramatika našeg jezika. (*Institutionum linguae Illyricae libri duo*).

U Rimu je 1613. tiskao svoju prvu knjigu na hrvatskom jeziku *Način od meditacioni i molitve* za dubrovačke koludrice. Nedovršena je ostala zanimljiva autobiografija.

Iako rođeni čakavac boravkom u Dubrovniku prihvatio je štokavsku ikavicu i time je znatno pridonio pobjedi štokavskoga nad čakavskim dijalektom.

ULICA JOSIPA KOSORA

(Trbounje 1879. do 1961.), književnik, originalan i snažan dramski pisac. Pisao je novele, romane, putopise, pjesme. Nakon završene osnovne škole radi kao pisar i tipograf u Privlaku, Vukovaru, Tuzli, Đakovu i Mostaru. Godine 1902. dolazi u Zagreb i postupno se potvrđuje kao književnik.

Nemimog duha postaje svjetski putnik i skitalac (München, Beč, Berlin, Ženeva, Pariz, Petrograd, Odesa, Moskva, Kijev, Južna Amerika, a od godine 1923. živi u Londonu, a zatim do smrti u Dubrovniku. Dopisni je član HAZU od godine 1951. a pravi član od 1953.

Zapažen je odmah u doba Hrvatske Moderne prvim svojim proznim radovima unoseći u sadržajno slabokrvnu hrvatsku prozu izvorni duh teškog seljačkog i radničkog života. 1910. piše svoj najbolji tekst ekspresionističku dramu *Požar strasti* koji mu u raznim izvedbama donosi svjetsku poznatost.

Piše naturalističke novele i romane u kojima prikazuje socijalne odnose na selu. Iznosi brutalne ljudske nagone, osobito glad za zemljom. Njegove drame su izvođene na mnogim europskim pozornicama, ali njegove kasnije drame (*Pomirenje*, *Žena*, *Nepobjediva lađa*, *Čovječanstvo* i dr.) nisu ponovile uspjeh *Požara strasti*.

ULICA ANTE KOVAČIĆA

(Oplaznik, Marija Gorica kraj Sutle 1854. do Stenjevac 1889.), jedan od najvećih pisaca hrvatskog realizma. Pravo je završio u Zagrebu godine 1878.

Neko je vrijeme radio u odvjetničkom uredu. Doktorirao godine 1887, a 1888. otvara samostalnu advokaturu u Glini. Iste godine umire u ludnici.

Od godine 1975. piše lirske pjesme, balade, feljtone, pripovijetke i romane.

Izrazit oporbenjak, borbeni, rušilački duh Kovačića osjeća se u brojnim tekstovima. Radikalan pravaš izrgava ruglu svoje političke protivnike: ilirce, jugoslavene i narodnjake. Jedan je od začetnika hrvatskog društvenog romana s naglašenim elementima kritike i satire.

Kovačić je jedan od malobrojnih pisaca hrvatskog realizma koji je potpuno uronio u kompleksnu društvenu problematiku svog vremena

Roman *Baruničina ljubav* (1877.) prvo je veće prozno ostvarenje. U svom najboljem romanu *U registraturi* jednom od najznačajnijih hrvatskih romana u 19. st. daje široku panoramu hrvatskog društvenog života prikazujući posljedice raspada tradicionalnog društvenog života i rasiojavanja na selu. U njegovim djelima se križaju romantičarski i realistički elementi, bujna fantazija i naturalistički opisi što je osnovna značajka Kovačićeva pripovijedanja. Kovačićev opus nije velik ali neke njegove stranice, osobito one gdje oslikava zagorsko selo pripadaju vrhunskoj hrvatskoj prozi 19. stoljeća.

ULICA SILVIJA STRAHIMIRA KRANJČEVIĆA

(Senj 1865. do Sarajevo 1908.), pjesnik, pisac kritika i recenzija. Osnovnu školu i gimnaziju pohađao je u Senju. Na studij teologije odlazi u Rim (*Collegium Germanico-Hungaricum*) kojeg napušta nakon 6 mjeseci. U Zagrebu, uz potporu J. J. Strossmayera završava jednogodišnji učiteljski tečaj za preparandiju. Vlada mu, kao pravašu, odbija zaposlenje, te odlazi u Bosnu i Hercegovinu, gdje radi kao učitelj u raznim mjestima, a od godine 1893. u Sarajevu.

U Sarajevu je nastavnik, poslije profesor i ravnatelj Trgovačke škole. Suradnik je redakcije *Nade* a kao urednik tijekom 9 godina (1894.-1903.) održava kritičku i umjetničku razinu časopisa.

Prve stihove Kranjčević je objavio još kao đak u *Hrvatskoj vili* (1883.) i splitskoj *Nadi* (1883.). Od prve pjesničke zbirke *Bugarkinje* (1885.) do iduće

Izabrane pjesme nadmašio je svoje uzore i Šenou i Harambašića, izgradio svoj izraz, potvrdio epsko-lirsku nadarenost i označio novo poglavlje hrvatskog pjesništva.

Njegova pjesnička osobnost građena je u protuslovljima tradicijskog naslijeđa i modernoga građanskog svjetonazora. Kao najznatnije pjesničko ime svog razdoblja ostvario je vrhunac izraza jedne tradicije. Za operu *Porin* Ivana Zajca napisao je libreto godine 1907.

ULICA EUGENA KUMIČIĆA

(Bersec 1850. do Zagreb 1904.), književnik, jedan od najpopularnijih i najčitanijih pisaca 19. st. Medicinu započinje studirati u Pragu, prelazi u Beč gdje studira povijest, zemljopis i filozofiju 1871.-1873. Suplent na splitskoj i zadarskoj gimnaziji. Dvije godine provodi u Parizu, u vrijeme velikog Zolinog književnog uspjeha, potom 6 mjeseci u Veneciji. Polaze profesorski ispit, predaje na višoj realci u Zagrebu, nakon godine 1883. postaje profesionalni književnik.

Oduševljava se pravaštvom. S Laginjom i Barčićem pokreće u Kraljevici list *Primorac*, uređuje *Hrvatsku vilu*, (1882-83.) i *Hrvatsku* (1887-88.). U dva navrata izabran je za zastupnika u saboru gdje se istakao govorima protiv mađarske politike. Nakon rascjepa u pravaškoj stranci postaje potpredsjednik Čiste stranke prava.

U književnosti se javio novelom *Stučaj*. Popularnost stječe s romanima *Jelkin Bosiljak* i *Olga i Lina* (1881.). Smatran je predvodnikom naturalizma u hrvatskoj književnosti, ali kod njega je naturalizan više manira negoli umjetnički nazor.

Najbolji mu je roman *Gospođa Sabina* (1883.) u kojem kritički prikazuje gospodarsko i moralno rasulo gornjih slojeva zagrebačkog društva. Veliku je popularnost stekao povijesnim romanima *Urota zrinsko-frankopanska* (1892.-1893.) i *Kraljica Lepa* (1902.). pisao je i drame ali bez većeg uspjeha.

TRG MARKA MARULIĆA

(Split 1450. do 1524.), advokat, humanist, književnik, prevoditelj, hrvatski i latinski pjesnik, jedan od najčitanijih duhovnih pisaca u vrijeme katoličke obnove. Školovao se u Splitu i u Padovi. Knjižnica Marka Marulića brojila je nešto više od 150 naslova, uglavnom tiskanih djela. Njegov humanistički način života

očituje se i u živom zanimanju za antičke natpise koje je skupljao u Saloni. Preveo je hrvatsku redakciju *Kronike popa Dukljanina*.

Autor je više poznatih djela u prozi i stihu. Latinski, uglavnom moralistički spisi prevedeni su na mnoge europske jezike i doživjeli su velik broj izdanja.

U ponajboljem latinskom pjesničkom djelu *Davidljada* dao je kršćansko poimanje kulture - kršćansko vjerovanje spojeno s klasičnom kulturom.

U Veneciji je Marko Marulić godine 1501. tiskano svoj epski spjev *Juditu - Istoriju svete udovice Judit u verskih hrvatski složna našim jezikom, nekaju budu razumiti i oni ki nisu naučni knjige latinski aliti djačke*. Biblijskom pričom o Juditi on je dijelom dao putokaz našoj svjetovnoj književnosti koja se tada stvarala. *Judita* je najstarije hrvatsko tiskano epsko djelo, spjevano u čakavštini i dvanaestercu.

Libar Marci Marula Splichianina Vrhovne
aidana Istorija Svete udovice Judit u verskih
hrvatskih složenja našim jezikom
nekaju budu razumiti i oni ki nisu
naučni knjige latinski aliti djačke
che gogovaci oledobi pa
chitradichi od ueli
che pogibili.

Marko Marulić, *Judita*, Venecija 1523,
treće izdanje

Na hrvatski jezik preveo je nabožno djelo *Nasljeduj Krista (De imitatione Christi)* Tome od Kempisa, najznačajnije djelo u oblikovanju kršćanske duhovnosti u tadašnjoj Europi.

Svoje rodoljublje izrazio je također u *Molitvi suprotiva Turkom* i u latinskoj *Poslanici* papi Hadrijanu VI.

ULICA ANTUNA GUSTAVA MATOŠA

(Tovarnik 1873. do Zagreb 1914.), književnik, polemičar. Pisao je pripovijetke, pjesme, crtice, putopise, književne, likovne i kazališne kritike. Sin učitelja, djetinjstvo i mladost provodi u Zagrebu, gdje polazi gimnaziju i muzičku školu. Prekinuvši školovanje 1893. godine je regrutiran, a 1894. dezertira u Srbiju (Beograd) gdje postaje profesionalni pisac. Godine 1898. putuje u Ženevu i Pariz gdje boemski živi 5 godina. Godine 1904. vraća se u Beograd, a 1908. (nakon 13 i pol godina emigracije) u Zagreb.

Središnja književna ličnost hrvatske Moderne je svakako A. G. Matoš. Prvenstveno pjesnik u svojim pričama i novelama pomiruje realno i fantastično. U poeziji je parnasovac, simbolist, neoromantik. Matoš je prvi pisac u hrvatskoj književnosti koji pejzaž obrađuje kao samostalnu literarnu temu. Njemu Matoš određuje smisao, udahnuje mu svoj život. Za života su mu objavljene knjige: *Iverje* (1899.), *Novo iverje* (1900.) *Ogledi* (1905.) *Vidici i Putovi* (1907.) *Umorne priče* (1908.). Sabrana Matoševa djela objavljena su godine 1973. u 20 knjiga.

ULICA ANTUNA MIHANOVIĆA

(Zagreb 1796. do Novi Dvori kraj Klanjca 1861), pravnik, skupljač starih rukopisa autor hrvatske himne. Ujedno se istakao kao tajnik banskog stola, vojni auditor i konzul.

U Danici je objavljivao svoje pjesme od koji je prva bila *Horvatska domovina*. Tom je pjesmom zauzeo iznimno mjesto u hrvatskoj književnosti. Autora svega nekoliko pjesama koliko je ispjevao ne baš zavidne kvalitete bi vjerojatno davno zaboravili da nije spjevao *Horvatsku domovinu*, koja je pod nazivom *Lijepa naša domovino* postala hrvatskom himnom.

Značajan je i njegov prilog isticanju značenja narodnog govora kojeg je dao u brošuri *Reč domovini o hasnovitosti pisanja vu domorodnem jeziku*.

ULICA TONČA PETRASOVA MAROVIĆA

(Mravinci, Split 1934. do Split 1991.), književnik i izuzetno značajan pjesnik hrvatske suvremene književnosti i važan sudionik njezina poratnog razvoja. Osnovnu školu završio je u rodnom mjestu, a klasičnu gimnaziju i Pedagošku akademiju u Splitu, Filozofski fakultet u Zadru.

Okušao se u mnogim književnim vrstama, kao pripovjedač, dramatičar, romanopisac, kritičar. Godine 1989. izabran za člana suradnika HAZU,

Prve pjesme tiskao je u omladinskim književnim časopisima *Vidik* (Split) i *Polet* (Zagreb) u proljeće godine 1954. Unatoč relativno kratkom životu i dugogodišnjoj bolesti ostavio je velik opus od dvadesetak knjiga: *Asfaltirano nebo* (1958), *Knjiga vode* (1962), *Riječ u zemlji* (1963), *Pitanje* (1967), *Ciklus o cilju* (1968), *Ljudski kostur* (1969) itd.

ULICA PETRA PRERADOVIĆA

(Grabrovnica 1818. do Fahrafeld, Austrija 1872.), časnik, hrvatski pjesnik i preporoditelj. Godine 1830. postaje polaznik vojne Akademije u Bečkom Novom mjestu. Tu je ostao punih 8 godina. 1838. izlazi iz Akademije kao poručnik. Boraveći u Austriji zaboravio je materinji jezik. S pukovnijom putuje po raznim mjestima Austrougarske da bi godine 1842. pukovnija bila premještena u Zadar.

Prve pjesme pisao je na njemačkom jeziku. Svoju prvu pjesmu na hrvatskom jeziku *Zora puca bit će dana* objavljuje u prvom broju zadarske *Zore dalmatinske* godine 1844. Neka od njegovih brojnih djela su *Putnik*, *Pozdrav domovini*, *Djed i unuk*, *Mrtva ljubav*, *Jezik roda moga* i t. d. Iskazao se i kao prevoditelj Byroa, Dantea, Manzoniya. Svojom plodnošću i raznolikošću motiva nadmašio je ostale pjesnike ilirizma.

ULICA PAVLA RITTERA VITEZOVIĆA

(Senj 1652. do Beč 1713.), hrvatski književnik, povjesničar i političar, vojni kapetan. Pohrvaćeno ime Vitezović prvi put je upotrijebio 1684. g. Dvije godine proveo je kod J. V. Valvasora u Kranjskoj, gdje se bavio bakrorezbarstvom, povijesnim studijama i pjesništvom (na hrvatskom i latinskom jeziku).

Povratkom u domovinu obnašao je različite političke i vojne službe. Bio je i upravitelj novoosnovane tiskare u Zagrebu.

Kao član komisije za razgraničenje između Austrije i Turske nakon Karlovačkog mira (1699. g.) tražio je da se sve južnoslavenske zemlje, oslobođene od Turaka, pripoje Hrvatskoj.

U tom je duhu i rad *Croatia rediiva* (1700.) u kojem izražava želju da se svi Južni Slaveni ujedine pod hrvatskim imenom. Glavno mu je pjesničko djelo *Odilenje sigetsko*.

ULICA AUGUSTA ŠENOE

(Zagreb 1838. do Zagreb 1881.), književnik i prvi hrvatski romanopisac. Po ocu češkog, a po majci slovačkog podrijetla. Pravne studije započeo je u Zagrebu, a dovršio u Pragu. Umjetnički ravnatelj u Hrvatskom narodnom kazalištu 1868, a od 1870. dramaturg. Znatno je utjecao na promjenu repertoara u kazalištu. Pridonio je osnivanju prve hrvatske opere pozivom Zajcu da dođe u Zagreb. Godine 1869. postao je suradnik *Vienca* a od 1874. glavni urednik; od 1877. bio je potpredsjednik Matice Hrvatske.

Pravo područje Šeniona djelovanja bila je pripovijedačka proza s motivima iz suvremenog života i događajima iz hrvatske prošlosti. Iskazao se prije svega kao pjesnik novog hrvatskog društva koje se rađa, a u kojima građanstvo igra odlučnu ulogu. Poznata njegova djela su: *Zlatarevo zlato*, *Barun Ivica*, *Seljačka buna*, *Diogeneš*, *Kletva*, *Čuvaj se senjske ruke* i dr.

ULICA ANTUNA BRANKA ŠIMIĆA

(Drinovci 1898. do Zagreb 1925.), književnik, pjesnik, esejist, pisac kritika, polemika i prevoditelj. Školovao se na Širokom Brijegu, u Mostaru, Vinkovcima i Zagrebu. Istakao se i kao pokretač i urednik književnih revija (*Vijavica*, *Juriš*, *Književnik*). Kao kritik bio je za preciznost, za misaonu čistoću, a protiv politikanstva i pristranosti. Kao pjesnik klonuo se verbalizma i retorike govorio je neposredno o samoćama i pozivu pjesnika, o bolesti i smrti.

Antun Branko Šimić je u hrvatskoj književnoj umjetnosti nesumnjivo najizrazitiji i najcjelovitiji tvorac ekspresionističke književnosti. On je uveo slobodan, ničim ograničen stih. Iako je izvoriste Šimićeve poezije u surovom hercegovačkom pejzažu i gradskom ambijentu ipak je on u hrvatskoj poeziji

progovorio novim glasom pronalazeći u samoj riječi toliko simboličkog i unutrašnjeg sadržaja koliko ni jedan pjesnik prije njega.

Djelo mu je sve do danas sačuvalo aktualnost i svježinu. Za života objavio je *Preobraženja*, a godine 1960. izašla su *Sabrana djela* (I-III).

ULICA DINKA ŠIMUNOVIĆA

(Knin 1873. do Zagreb 1933.). Pisao je pripovijetke, romane, crtice, feljtone. Kao učitelj službovao je po selima Dalmatinske Zagore. Pjesnik rodnog kraja, zagovornik tradicije i patrijarhalnog morala veliča, viteštvo, smionost, zdravlje i snagu. Emotivno vezan za predjele svog djetinjstva osjećao se u gradu tuđincem. U svojim tekstovima uvijek se s čežnjom vraćao mirisima rodne zemlje doživljavajući podjednako snažno nebo, vodu, kamen svog rodnog krša; osjećao je samllost za sve nevoljnike koje siromaštvo tjera u emigraciju u veliki svijet gdje zaboravljaju patrijahalne principe.

Za njega je život gradskog čovjeka istovjetan s procesom degeneracije. Seljak pak, odvojen od svog patrijarhalnog okoliša nalik je na iskorišteno stablo.

Poznata su mu slijedeća djela: *Mrkodol*, *Tuđinac*, *Đerdan*, *Porodica Vinčić*, *Alkar*, *Duga*, *Pojilo*, *Mladi dani*, *Mladost* i dr.

ULICA TINA UJEVIĆA

(Vrgorac 1891. do Zagreb 1955.), pjesnik, esejist i prevoditelj. Školovao se u rodnom mjestu, u Makarskoj, Splitu i Zagrebu. Već nakon završene klasične gimnazije u Splitu djeluje protiv Austro-Ugarske. Vezan je za hrvatski nacionalni program, zbog čega je u više navrata osuđivan i zatvaran. Ponikao je u Matoševu zagrebačkom književnom krugu potvrdio se u Hrvatskoj mladoj lirici (1914.). Preko Matoša upoznao je Baudlairea, simboliste i osobito Verhaerena. Od 1913. do 1919. godine boravi u Parizu, zatim naizmjenice u Zagrebu i Beogradu, Sarajevu i u Splitu. Od 1940. godine stalno je u Zagrebu.

U mladosti je bio sklon i politici, preobrazivši se od čistog pravaša u unitarističkog jugoslavena. Nakon prvog svjetskog rata razočaran novom zblijom napušta politiku i živi isključivo kao boem i književnik.

Ujević je napisao mnoštvo pjesama, eseja, članaka, kritika, a preveo je znatan broj pjesničkih i proznih djela s oko desetak jezika. Godine 1967. izašla su Ujevićeva sabrana djela u 17 svezaka. Ujevićevim djelom hrvatsko pjesništvo se ravnopravno uključilo u tadašnji europsku pjesnički standard.

Glavne etape Ujevićeva razvoja obilježene su zbirkama *Lelek sebra* (1920.), *Kolajna* (1926.), *Ojađeno zvono* (1933.), *Žedan kamen na studencu* (1954.) i dr.

OBALA VLADIMIRA VIDRIČA

(Zagreb 1875. do Stenjevac 1909.), pjesnik. Tematika njegovih pjesama kreće se od antičke i slavenske mitologije preko domaćih krajolika do aluzija na suvremenu društveno-političku stvarnost. Snaga njegovih pjesama je u dojmu i sugestiji: u lirskoj i muzičkoj emanaciji njegova izraza. Najcjelovitiji secesionistički pjesnik s nevelikom zbirkom pjesama *Pjesme* (1907.), liničar raskošnog individualnog talenta i vrhunski umjetnik stiha.

Njegova poezija živi sama za sebe kao apsolutna autonomna cjelina. Osobito se ističu pjesme *Elije Glauko*, *Pompejanska sličica*, *Jutro*, *Mrtvac*, *Ex Panonia* i dr.

Izvršio je snažan utjecaj na pjesnike od D. Domjanića, V. Nazora i G. Krkleca do poslijeratnih hrvatskih liničara.

ULICA IVE VOJNOVIĆA

(Dubrovnik 1857. do Beograd 1929.), književnik, začetnik moderne hrvatske drame, a po svojim scenskim motivima jedan od preteča hrvatske Moderne. Vojnović je prvi u našoj književnosti ukinuo granicu između lirskog, proznog i dramskog izraza. U našu dramsku književnost uveo je elemente neorealizma i simbolizma.

Smisao za dramsku radnju i dijalog pokazao je svojim ranim tekstovima: pripovijetke *Geranium* i *Ksanta* i zbirkom novela *Perom* i *olovkom* (1884.).

Najveći domet Vojnović je postigao dramama iz dubrovačkog života (*Ekvinocij, Dubrovačka trilogija, Maškarate ispod kuplja, Evinocij* ima sve odlike prave drame s likovima koji na pozornici žive punim životom i govore čistim i autentičnim jezikom puka, svakodnevnim dubrovačkim govorom. *Dubrovačka trilogija* (*Allons enfants, Suton, Na taraci*), je drama društva na umoru s izvanrednom atmosferom osebuje dubrovačke sredine na prijelazu stoljeća. *Maškarate ispod kuplja* je fina lirska i subjektivna vizija jednogavnog sjećanja.

Najveća je zasluga Vojnovića što je u našu literaturu unio novi stilski izraz i što je hrvatsku dramu izdigao na visinu europskog dramskog stvaralaštva.

ULICA PETRA ZORANIĆA

(Zadar 1508. - poslije 1569.), notar i sudac u Zadru i književnik. Životom, radom i književnim djelom vezan je za Zadar. Autor je prvog hrvatskog romana u stihovima i prvog djela naše renesansne književnosti *Planine* (pisan 1538. g, tiskan 1569. g.). *Ljubveni zov i vilenica*, koji se spominju u *Planinama*, nisu sačuvani.

Svojim romanom napisanim dijelom u prozi dijelom u stihovima nastoji proslaviti uži zavičaj, baščinu ali i širu zajednicu, hrvatsku domovinu. *Planine* su pastirski roman koji je, naročito po vanjskom obliku, nastao pod utjecajem Dantea i Ovidija, zatim Vergilija, Petrarce, Boccaccia i konačno Biblije. Povezujući tradiciju srednjovjekovne književnosti sa suvremenim strujanjima i ugrađujući u svoju tematologiju elemente antičke, ovidijske mitologije Zoranić je u *Planinama* dao vrlo složeno i samosvojno prozno djelo koje je po osnovnoj rodoljubivoj koncepciji i po mnogim detaljima ipak izvorno djelo.

Petar Zoranić, *Planine*, Venecija, 1569.g.

SLIKARI I KIPARI

ULICA FRANE COTE

(Knin 1898. do Zagreb 1951.), kipar i arhitekt. U Kninu polazi osnovnu školu do godine 1910. Već kao dječak pomažući u kninskom Prvom muzeju hrvatskih spomenika pokazuje interes za kiparstvo.

Uz djelomičnu pomoć Muzeja odlazi u Obrtnu školu u Splitu gdje završava kiparski odjel godine 1915. Akademiju je završio u Beču godine 1925. a 1929. arhitekturu u Zagrebu. Kraće je vrijeme boravio u Pragu, Parizu i u Italiji. Radio je kao profesor na Višoj pedagoškoj školi i na Tehničkom fakultetu u Zagrebu kao predavač arhitektonskog crtanja pri Tehničkom fakultetu (1934-50) i profesor crtanja (od godine 1941.) na Višoj pedagoškoj školi u Zagrebu. Izlagao je u Proletnom salonu (1922.-1928.), s grupom zagrebačkih umjetnika (1934.-1936.), na izložbi *Pola vijeka hrvatske umjetnosti* u Zagrebu, Splitu, Pragu, Beču, Parizu i Londonu.

Frane Cota, Autoportret

Podjednako je uspješan i kao kipar i kao arhitekt Cota je izuzetna pojava u hrvatskoj modernoj umjetnosti. Kao kipar u početku djeluje pod utjecajem bečke secesije i Meštrovića ali se ubrzo preobražava u modernista priklonjena realizmu. Od kiparskih djela ističu se portreti, aktovi, figure, reljefi, medalje, plakete.

Kao arhitekt potpuno usvaja moderne koncepcije s izrazito funkcionalističkim shvaćanjem prostora (vila Botten), ali i s naglašenim skulptorskim osjećanjem volumena. Projektirao je više zgrada u Zagrebu i jednu u Splitu. Pisao je i osvrte o našoj likovnoj umjetnosti.

UL. VLAHE BUKOVCA

(Cavtat 1855. do Prag 1922.), hrvatski slikar. Školovanje započeto godine 1861. prekida i odlazi 1866. sa stricem u Ameriku. Do godine 1871. živi u New Yorku a 1871.-72. plovi kao kadet na dubrovačkom jedrenjaku. Godine 1873.

odlazi u Južnu Ameriku a početkom 1874. u San Francisco gdje amaterski slika. Godine 1876. vraća se u domovinu, a na nagovor M. Pucića i Strossmeyra odlazi u Pariz 1877. godine. U Dalmaciji boravi 1884.-85. godine, slika više izvanrednih portreta, potom odlazi u Englesku.

U École des beaux-arts postaje učenik A. Cabonela. Pariskom fazom započinje Bukovčev slikarski opus (1877.-1893.), izlaže uz najpoznatije predstavnike akademizma i često je nagrađivan na pariskom likovnom Salonu. Iako Bukovac u Parizu radi prema strogim propisima Salona ipak postupno usvaja ideje plenerista i impresionista, te će mu slike postati prozračne i svijetle, otvorenih boja.

Na nagovor Račkog napušta stečene pozicije u Parizu i dolazi u Zagreb (1893.-98.) gdje postaje središnja ličnost kulturno-umjetničkih zbivanja; okuplja oko sebe mlade umjetnike i književnike, inicira izgradnju ateljea, Umjetničkog paviljona, osniva Društvo hrvatskih umjetnika i nastoji afirmirati hrvatsku umjetnost u svijetu. Naprednim idejama, radom u pleneru i paletom živih svijetlih boja postaje uzor koji odlučno utječe na likovno formiranje prve generacije hrvatskih slikara. U duhu pariskoga plenerizma slika velike kompozicije *Gundulićev san*, zastor Hrvatskog narodnog kazališta *Hrvatski preporod* itd.

Od 1903.-22. godine živi u Pragu, profesor je na tamošnjoj akademiji, povalači se iz javnosti, bavi se pedagoškim radom i neumorno slika u maniri postimpresionista. Koloristički njegova se paleta smiruje, tonovi su suzdržani i prigušeni.

Bukovac je začetnik i glavni predstavnik hrvatske Moderne, nesumnjivo je najistaknutija ličnost hrvatskog slikarstva na prijelomu stoljeća. Postavio je temelje razvoju hrvatskog modernog slikarstva. Radio je s izvanrednom lakoćom pa je jedan od najplodnijih naših slikara. Njegov rad deseže oko 400 portreta te preko 150 različitih slika i kompozicija. Dopisni je član Češke akademije, počasni član Akademije u Zagrebu.

ULICA JOZE KLJAKOVIĆA

(Solin 1889. do Zagreb 1969.), hrvatski slikar. Studirao na Akademiji u Pragu kod Bukovca (1908.), u Istituto delle belle arti u Rimu, te kod F. Hodlera u Ženevi (1917.), a fresko slikarstvo kod M. Lenoirea u Parizu (1920.). Profesor na Likovnoj akademiji u Zagrebu (1921.-1943.) gdje je predavao zidno i dekorativno slikarstvo.

Godine 1943. odlazi u političku emigraciju najprije u Rim, a 1947. u Buenos Aires, Godine 1956. se vraća u Rim, gdje slika freske u Zavodu Sv. Jeronima. Godine 1968. vratio se u Zagreb.

Osim fresaka radio je ulja na platnu često velikih dimenzija. Motivi su mu religijski. Naslikao je ciklus od 14 fresaka u Crkvi Sv. Marka u Zagrebu (1923.-40.), u župnoj crkvi u Vranjicu 1928, u župnoj crkvi u Dobroti i u Biskupiji u Crkvi Sv. Marije i dr.

Biskupija, Jozo Kijaković,
Hrvatski kralj Dmitar Zvonimir

Radio je kompozicije u ulju iz života naših ribara i težaka, biblijske i povijesne teme s obilježjima dekorativnosti i Meštrovićeve nacionalne romantike. Osobitu pozornost posvećuje crtežu i kompoziciji, a zanemaruje boju. Monumentalnost postiže odabranom stilizacijom. Bavio se karikaturom, plakatom i ilustriranjem knjiga. U emigraciji je pisao uglavnom memoarsku prozu. Izlagao je na mnogim skupnim a i samostalnim izložbama.

ULICA IVANA MEŠTROVIČA

(Vrpolje 1883. do South Bend 1962.), hrvatski kipar. S petnaest godina pučki umjetnik - samouk, stupa u klesarsku radionicu Bilinića u Splitu, uči u Beču kod O. Königa, a zatim na umjetničkoj akademiji. Pristupa bečkoj secesiji. S 25 godina postaje poznat i u svijetu. U Parizu se družio s A. Bourdelleom i A. Rodinom. Za prvoga svjetskog rata živio je u emigraciji. Nakon rata vraća se u domovinu gdje djeluje do početka okupacije 1941. kad je zatvoren. Emigrirao je u USA.

Od 1902. godine izlagao u Beču, Njemačkoj, Parizu, Veneciji, Rimu, Španjolskoj, Engleskoj, USA te u domovini. Njegovo stvaranje obuhvaća široku tematiku: narodnu povijest i legendu. U Biskupiji kod Knina projektirao crkvu

Naše Gospe, sagrađenu 1938. godine. U istoj crkvi izradio kip Gospe i reljef Krista na pročelju Crkve.

Od kiparskih djela ističu se portreti (npr. Marko Marulić, Marin Držić, Andrija Medulić, Andrija Kačić Miočič, S. S. Kranjčević) aktovi, figure (npr. Zdenac života) reljefi (scene iz Kristova života), monumentalni spomenici (Indijanac u Čikagu iz godine 1928.).

Osobito rado koristi biblijske motive: Mojsije, Blagovijest, Rođenje, Gospa s djecom, Evanđelisti Ivan i Luka, scene iz Krisova života.

Izradio je i nekoliko arhitektonskih rješenja (Mauzolej obitelji Meštrović u Otavicama, Spomenik neznanom junaku na Avali, Njegošev mauzolej na Lovčenu, mauzolej obitelji Račić u Cavtatu).

UL. SLAVE RAŠKAJ

(Ozalj 1877. do Stenjevac 1906.), slikarica. Od rođenja je bila gluhojnama. Osnovnu i srednju školu završila je u zavodu za gluhojnamu djecu u Beču. Na talentiranu slikaricu upozoren je Bukovac a kasnije i Bela Čikoš Sesija koji joj je davao povremeno upute ali u biti bila je samouka.

Akvareli Slave Raškaj predstavljaju najviši domat u hrvatskom akvarelnom slikarstvu krajem 19. i početom 20. stoljeća, a isto tako i njeni pasteli. Najbolje radove izradila je u Ozlju. Najplodnije razdoblje njenog djelovanja je od 1898. do 1902. kad je došla u Stenjevac u zavod za umobolne gdje je i umrla.

Sudjelovala je na više grupnih izložbi, a prva retrospektiva njezinih radova priređena je godine 1957. u povodu 50-te obljetnice smrti.

ULICA IVANA RENDIĆA

(Imotski 1849. do Split 1932.), hrvatski kipar, potomak bračkih kamenara. Studirao je na akademiji u Veneciji. Poslije akademije radi u Firenci u atelieru G.Dupréa. Priznat je kao vješt sljedbenik oficijelnog kiparskog naturalizma. Svoj radni vijek proveo je uglavnom u Trstu. Naposljetku dolazi u Hrvatsku, najprije u Zagreb, a potom u Split.

Ivan Rendić: Poprsje Ivana Gundulića

Tada je, osim brojnih nadgrobnih spomenika diljem Hrvatske, nastao niz radova a i nekoliko značajnih javnih spomenika: brončani spomenici Gundulića (Dubrovnik), Preradovića (Zagreb), Kačića (Zagreb, Makarska), Gaja (Krapina) ali i kameni nadgrobni spomenici Starčevića, Preradovića (Mirogoj u Zagrebu) i Perkovca (Samobor) itd.

UL FRANE ŠIMUNOVIĆA, slika

(Dicmo 1908. do), slikar, sin književnika Dinka Šimunovića. Završivši zagrebačku akademiju 1934. godine boravi godinu dana u Madridu. Pod dojmom grafike F. Goye, ali i španjolske sredine te izrazitih kontrasta kamenjara rodnog kraja pridonijelo je formiranju Šimunovića kao slikara ekspresivnih pejzažnih motiva. Radio je u ulju i sepiji. Rado se vraćao pejzažu Dalmatinske Zagore, gdje je uspio dati sliku rodnog kraja lišenu deskriptivnih i sentimentalnih konvencija.

GLAZBENICI

ULICA JAKOVA GOTOVCA

(Split 1895. do Zagreb 1982.), hrvatski kompozitor i dirigent. U rodnom gradu završio gimnaziju, gdje uči muziku. Pravni fakultet je upisao u Zagrebu. Godine 1920. boravi u Beču i sluša predavanja na Muzičkoj akademiji. Za kraćeg boravka u Šibeniku 1922. g. organizirao je filharmonijsko društvo s orkestrom i pjevačkom sekcijom. Od godine 1923. djeluje u Zagrebu kao operni dirigent i zborovođa. 17. je godina vodio akademsko pjevačko društvo *Mladost*, a poslije rata vodi pjevačko društvo *Vladimir Nazor*.

Najistaknutiji je predstavnik nacionalnog smjera hrvatske glazbe između dva rata *Koleda* (1925.) i *Simfonijsko kolo* (1926.) pripadaju prvim vrhuncima Gotovčeva stvaralaštva. Na njih se nadovezuje scenska glazba za Gundulićevu *Dubravku* (1927./89.) opere *Morana* i *Ero s onoga svijeta* (1933.-1935.) Opera *Ero* je predvedena na 9 jezika i igrana u nizu europskih opernih kuća.

Melodija je glavno umjetničko sredstvo izražavanja Gotovca. Među sadržajnim motivima ističu se ljubavna lirika i humor.

ULICA JOSIPA HATZEA

(Split 1879. do Split 1959.), kompozitor, jedan od najvećih majstora vokalne lirike u Hrvatskoj. Studij kompozicije završio kod P. Mascagnija na Konzervatoriju u Pesaru. Djelovao je u Splitu kao zborovoda pjevačkog društva *Zvonimir* i *Guslar* te nastavnik na Srednjoj tehničkoj školi. Bio je dopisni član Akademije u Zagrebu.

Komponirao je 57 solo-popjevaka, nekoliko kantata, zborna djela, 2 opere, balet i dr. U početku komponira pod utjecajem talijanskog verizma i belkanta, a potom je razvio vlastiti izraz postvljavajući težište na južnjački raspjevanu melodiku vokalne dionice. Melodiju je uvijek smatrao primarnim, nenadoknadivim elementom muzičkog izražaja.

Uglazbio je pjesme A. Harambašića, M. Begovića, R. Katalinić-Jeretova, S. Kranjčevića i dr. Od dramskih glazbenih djela najpoznatija mu je *Adel i Mara* sa scenski efektno oblikovanim dalmatinskim ambijentom i profilima likova.

ULICA VATROSLAVA LISINSKOG

(Zagreb 1819. do Zagreb 1854.), kompozitor, najznačajniji predstavnik hrvatske glazbe u doba nacionalnog preporoda. U djetinjstvu je ozlijedio nogu te je ostao hrom. To je utjecalo na njegov karakter kojem su skromnost i povučenost bitne crte.

Završio je dvogodišnji filozofski studij u Zagrebu, a potom dvogodišnju pravnu akademiju. Muziku je učio u Zagrebu. Njegov muzički rad vezan je uz prijateljstvo s Albertom Štrigom, zanesenim rodoljubom i pristalicom ilirizma. Šrtiga je oko Lisinskog okupio mlade ljude te je 1840. utemeljeno prvo ilirsko pjevačko društvo. Na nagovor Štrige Lisinski je 1841. promijenio ime Ignaz Fuchs u Vatroslav Lisinski.

Tada je Lisinski skladao svoju prvu pjesmu kasnije poznatu pod naslovom *Prosto zrakom ptica leti*. Također je na nagovor Štrige napisao prvu hrvatsku operu *Ljubav i zloba*.

Nemajući cjelovitu muzičku izobrazbu Lisinski odlazi u Prag godine 1847. ali zbog dobne granice nije mogao upisati konzervatorij već orguljašku školu. Iz istog razloga nije mogao pristupiti završnim ispitima. Po povratku u Zagreb nije dobio mjesto prema svojim kvalifikacijama. Umiru u 35. godini života.

U okviru nacionalnoga muzičkog prvaca Lisinski je u Hrvatskoj utemeljio solo pjesmu, zbornu i orkestralnu muziku.

Više nego u operama pravo značenje Lisinskog kao kompozitora leži u njegovim solo pjesmama i zbornim kompozicijama. Komponirao je između godina 1841. do 1847. oko 70 djela, većinom pjesama.

ULICA PETRA NAKIĆA

(Podgrebača 1694. do Conegliano oko 1770.), franjevac, dvorezbar i graditelj orgulja. Potječe iz siromašne seljačke obitelji, vjerojano iz Bulića, nedaleko od Stankovaca. Već kao mladić izrađivao je različite drvene muzičke instrumente. Poslije novicijata na Visovcu i učenja filozofije u Šibeniku odlazi u Veneciju gdje uz bogosloviju polazi i orguljarsku školu tada čuvenog graditelja G. B. Piggia (Piazza). Studij teologije završio je u franjevačkom samostanu Della Vigna. Napušta franjevački samostan i postaje svjetovni svećenik u Veneciji gdje otvara samostalnu radionicu. Osobiti je ugled stekao izrađivši dvostruke orgulje koje je godine 1735. postavio u Crkvi Sv. Justine u Padovi. Te su se orgulje u 18. st. ubrajale među najbolje instrumente u Italiji. Nakićeve orgulje odlikovale su se blagim tonom i zantno usavršenim prijenosnim mehanizmom. Pronašao je napravu *tira tutti* kojom se istodobno uključuju svi registri.

Za crkve u Dalmaciji i Italiji Nakić je izradio oko 500 instrumenata. Do 20. st. sačuvalo se samo nekoliko primjera (crkve Sv. Marije i Sv. Stošije u Zadru, Crkva Sv. Franje u Šibeniku i Crva Sv. Klare u Splitu).

SKALE KRSTE ODAKA

(Siverić 1888 - Zagreb 1965.), kompozitor, profesor Studirao teologiju i filozofiju. Muziku počeo učiti u Sinju i Šibeniku. God. 1912.-13. uči u Münchenu 1919.-22. u Pragu. 1922.-1961. profesor Muzičke akademije u Zagrebu.

Odakov muzički stil nagoviješten već u prvim njegovim djelima. Izrazita sklonost polifonom oblikovanju i naglašavanju folklornih obilježja može se primjetiti u gotovo svim njegovim kasnijim radovima. Istakao se zborovima, izvorno nadahnutim solo-pjesmama, te originalno koncipiranom narodnom operom *Dorica pleše* godine 1933, kojoj je muzički materijal gotovo isključivo uzet iz izvornih narodnih napjeva Međimurja.

ULICA IVE TIJARDOVIĆA

(Split 1895. - Zagreb 1976.), kompozitor. Muziku učio u Splitu i Beču gdje je studirao arhitekturu Godine 1922. završio je Dramsku školu u Zagrebu. Između godina 1922.-29. je scenograf i dirigent kazališta u Splitu.

Tijardovića je najviše privlačila muzička scena koju je osobito na području vedre muzike obogatio veoma vrijednim priložima. Od sedam njegovih opereta svojom posebnošću se izdvajaju *Mala Florami* (1925.) i *Splitski akvarel* (1928.), djela u kojima je izvrsno dočarao osobit splitski kolorit.

Bogatom umjetničkom invencijom i instinktom za scensko oblikovanje on je sretno povezao tekst i muziku u cjelinu koja je daleko od šablona klasičnih operetskih uzora. Vjeran je i dosljedan pobornik nacionalnog muzičkog smjera; inspiraciju nalazi osobito u muzičkom folkloru Dalmacije.

Tijardović se ogledao i na drugim umjetničkim područjima, prije svega kao duhovit libretist svojih djela, ali kao nadaren slikar podarivši svojim djelima živopisan scenski okvir.

ULICA IVANA PL. ZAJCA

(Rijeka 1832. do Zagreb 1914.), kompozitor, pedagog, dirigent, ravnatelj hrvatskih opernih kuća, utemeljitelj hrvatske opere kao reproduktivne ustanove. Otac mu je bio vojni kapelnik, podrijetlom Čeh. Njegova muzička nadarenost očitovala se zarana te je već u 6-toj godini nastupao svirajući violinu i klavir.

Nakon završene srednje škole otišao je u Milano na konzervatorij gdje je studirao od 1850. do 1855. godine. Na ispitnom natječaju osvojio je prvu nagradu za operu *La Tirolese* (1855.). Iako je mogao ostati u Milanu kao dirigent Milanske Scale iz obiteljskih razloga vraća se u Rijeku.

U Rijeci je dirigent gradskog kazališta a podučavao je i gudačke instrumente u Filharmoničkom zavodu. Godine 1862. odlazi u Beč, grad bogatog kazališnog života. Tu je uglavnom morao pisati operete, ponajviše jednočinke, a koje su imale velikog uspjeha kod publike.

U Beču je Zajc počeo pisati muziku i na hrvatske tekstove između ostalog i zbor *U boj*. Dežman, Šenoa, Preradović a i biskup Strossmayer nagovorili su ga da ostavi ugledan položaj u Beču i dođe u Zagreb gdje je trebalo podići muzički život nakon sutona ilirizma.

U Zagreb je došao 1870. godine. Radio je kao ravnatelj i dirigent prve stalne hrvatske opere, koju je vodio do njenog prvog ukidanja 1889. i kao ravnatelj i nastavnik na muzičkoj školi Glazbenog zavoda gdje je radio do umirovljenja 1908. godine.

Zagrebačka opera pod Zajčevim vodstvom izvela je oko 50 opera. Prije Zajčeva dolaska javno je izvedena samo jedna hrvatska opera *Ljubav i zloba* V. Lisinskog.

Zajc je bio plodan i raznovrstan kompozitor. Gotovo da nema područja na kome nije ostavio svoja djela. Zajčevo scensko remek-djelo i danas je svježije i živo. Opera *Nikola Šubić Zrinski* raskošna je u svom melodijskom bogatstvu, stalno aktualna svojom simbolikom.

ZNANSTVENICI - prirodne znanosti

ULICA RUĐERA BOŠKOVIĆA

(Dubrovnik 1711. do Milano 1787.), filozof, teorijski fizičar, matematičar, astronom, arheolog, geodet, diplomat, profesor matematike, fizike i astronomije u Rimu, Parizu, Paviji i Milanu. Školovao se u isusovačkom zavodu *Collegium Romanum* u Rimu, gdje je poslije i profesor, potom profesor sveučilišta u Paviji, a bio je i ravnatelj ustanove Optika za mornaricu u Parizu. Za rodni Dubrovnik i Dubrovačku republiku obavljao je diplomatske poslove u drugim zemljama.

Boškovićev interes i rad su vrlo raznoliki i to ne samo teorijski već i praktični. Tako se bavi problemom isušivanja močvara, gradnjom luka, izračunavanjem statike pojedinih zgrada, izrađuje projekte za gradnju zvjezdarnice u Breri. Osobito su važni, a u novije vrijeme potvrđeni njegovi radovi na polju geodezije i važnosti mjerenja meridijana, odnosno teorija o nejednakosti sile teže u različitim dijelovima zemlje.

Glavno djelo mu je *Theoria philosophiae naturalis*.

Bavio se primjenjenom matematikom, geometrijom, mehanikom, a iz astronomije proučavao je sunčane pjege, bavio se problemom mjesečeve atmosfere, proučavao je plimu i oseku. Vršio je i arheološka istraživanja: rimske vilu u Tusculumu. Pisao je i pjesme na latinskom. Kao ugledan znanstvenik bio je član akademije *Royal Society* u Londonu i u Petrogradu.

ULICA MARINA GETALDIĆA

(Dubrovnik 1566. do Dubrovnik 1626.), matematičar. Ubraja se među Descartesove prethodnike. U Dubrovniku je stekao osnovnu izobrazbu. Studirao je filozofiju i matematiku u Rimu. Bio je član Velikoga vijeća (1588.), Maloga vijeća (1625.) i Vijeća umoljenih (1618, 1620, 1622.) i poslanik u Carigradu.

Putuje Europom, uči matematiku, upoznaje najznačajnije europske matematičare. U svom prvom djelu *Promotus Archimedes seu de variis corporum generibus gravitate et magnitudine comparatis* (Unaprijeđeni Arhimed ili o uspoređivanju težine i obujma tijela različitih vrsta, Rim 1603.) određuje specifične težine sedam kovina i pet tekućina i odnose težina i obujmova različitih tijela pri čemu je upotrebljavao pokuse. U djelu *Nonnullae propositiones de parabola* (Neki stavci o paraboli, Rim 1603.) istraživao je parabolična zrcala. Njegovo Glavno djelo *De resolutione et compositione mathematica* (O matematičkoj analizi i sintezi, Rim 1630.). Znatno je utjecao na primjenu algebre na geometriju još prije otkrića analitičke geometrije. Matematičke probleme je primjenio i na određivanje veličine zemlje.

ULICA DRAGUTINA GORJANOVIĆ-KRAMBERGERA

(Zagreb 1856. do 1936.), geolog, paleozoolog i paleoantropolog, Studirao je u Zürichu, Münchenu a doktorirao u Tübingenu godine 1879. Nakon završenog studija kustos je na Mineraloškom odjelu Hrvatskog Narodnog muzeja, a od 1883. voditelj Geološko-paleoantropološkog odjela Muzeja. Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu predaje kao docent od god. 1883, kao izvanredni profesor od god. 1894. i redoviti profesor od godine 1896. Bio je i počasni doktor Sveučilišta u Zagrebu. Umrovljen je godine 1924. Za svoj rad proglašen je počasnim građaninom Zagreba, Krapine i Karlovca.

Godine 1922. postao je prvi direktor Geološkog zavoda u Zagrebu. Godine 1909. izabran je za redovitog člana HAZU. Iste je godine osnovao Geološko povjerenstvo te se geološka služba osamostalila od Budimpešte. Pokrenuo je tiskanje časopisa *Vijesti geološkog povjerenstva* (1911.). Napisao 237 radova u hrvatskim i stranim časopisima.

Bavio se paleontologijom (fosilne ribe krede i tercijara, fosilni rilaši, nosorošci, gmazovi i mekušci), stratigrafijom (Medvednica), paleoklimatologijom, hidrografijom, primijenjenom geologijom i geološkim kartiranjem sjeverne Hrvatske (začetnik je snimanja geološke karte u Hrvatskoj). Godine 1899. otkrio je na Hušnjakovu brdu bogato nalazište pračovjeka (tzv. *Krapinski pračovjek*). Tim je nalazom uklonio i posljednje tragove sumnje o postojanju ljudi u pleistocenu.

ANTUN MARIJA LORNJA

(Knin oko 1736. do Verona 1796.), matematičar, vojni graditelj, vodograditelj. Otac mu je, podrijetlom Hrvat, za službu u mletačkoj vojsci dobio zemlje oko Knina. Zauzimanjem generalnog providura Grimanija Lornja je poslan u Veneciju na školovanje. Učio je u Mlecima, Padovi i Veroni. U mletačku vojnu službu stupio je 1765. godine. Postao je kapetan i učitelj matematike u vojnom zavodu u Veroni godine 1771. Uskoro je postao upravitelj vojnog zavoda u Veroni. Utemeljio je društvo *Società dei quaranta*, kojem je bio predsjednik do smrti. Član tog društva bio je i Ruđer Bošković. Svoju imovinu ostavio je u dobrotvorne svrhe, a knjižnicu gradu Veroni.

Proslavio se kao vješt vodograditelj. Uredio je neke rijeke u Lombardiji i Toskani, a na poziv portugalske kraljice i dio rijeke Tago. Član je berlinske i

petrogradske akademije i mnogih drugih društava. Napisao je preko 70 znanstvenih djela.

ULICA ANDRIJE MOHOROVIČIĆA

(Volosko 1857. do Zagreb 1936.), geofizičar i seizmolog. Studirao je matematiku i fiziku u Pragu, doktorirao u Zagrebu, bio je profesor zagrebačkog Sveučilišta, Od godine 1892. do 1921. je ravnatelj Meteorološkog opservatorija u Zagrebu. Provodi novu organizaciju meteorološke službe u Hrvatskoj. Redovni je član HAZU.

Ispitivanjem tzv. pokupskog potresa iz god. 1909. otkrio je da u zemaljskoj dubini od 54 kilometra postoji ploha diskontinuiteta, koja je po njemu nazvana *Mohorovičićevim diskontinuitetom* ili *Moho*. Na toj dubini postoji jak skok u brzini širenja seizmičkih valova - diskontinuitet, tu se nalazi granična ploha gornjega sloja zemaljske kore i tu se naglo mijenja materijal iz kojeg se sastoji unutrašnjost zemlje. Taj sloj ima izuzetno značajnu ulogu kod svih tektonskih pojava na zemlji. Istraživao je također djelovanje potresa na zgrade. Njegove metode se i danas koriste pri određivanju potresnih valova.

ŠETALIŠTE HRVOJA POŽARA

(Knin 1916. do Zagreb 1991.), jedan od najznačajnijih znanstvenika naše i svjetske poslijeratne znanosti na području elektroenergetike. Srednju školu polazi u Kninu, Šibeniku i Zagrebu. U Zagrebu je upisao Tehnički fakultet godine 1934. i diplomirao na strojarskom odjelu, elektrotehnički smjer godine 1939.

Od 1946. do 1952. godine radi na različitim dužnostima u elektroprivredi Hrvatske: voditelj je pogona hidroelektrana u Dalmaciji i glavni elektroenergetski dispečer za Hrvatsku. Godine 1955. obranio je doktorat *Izbor veličine izgradnje hidroelektrana*. Godine 1957. izabran je za izvanrednog, a 1961. za redovnog profesora na Elektrotehničkom fakultetu u Zagrebu. Kao dekan i prorektor Sveučilišta u Zagrebu nastojao je unaprijediti nastavu.

Nosilac je reforme studija elektrotehnike što ovaj studij svrstava u red svjetskih sveučilišnih centara. Za svoj rad više je puta odlikovan, tako godine 1962. dobiva republičku nagradu *Nikola Tesla*, a nagradu grada Zagreba godine 1966. i dr.

Od godine 1978. glavni je urednik tehničke enciklopedije.

Godine 1965. izabran je za dopisnog, a 1975. za redovitog člana Akademije u Zagrebu. Od godine 1972. je član predsjedništva, a od 1978. glavni tajnik. Kao glavni tajnik Akademije u najvećoj mjeri pridonosi promjeni naziva u Hrvatska Akademija znanosti i umjetnosti.

Godine 1984. dobio je medalju Američkog instituta elektrotehničkih inženjera prilikom proslave 100 godišnjice tog udruženja.

Suraduje s Institutom za elektroprivredu u Zagrebu gdje vodi grupu za elektromagnetske sustave. Također na području električnih centrala djeluje i u Ujedinjenim narodima. Član je nacionalnog komiteta Svjetske konferencije za energiju.

Radeći u elektroprivredi Hrvatske istraživao je energetske povezivanje sistema Drave, Cetine i Neretve kao najznačajnijih energetskih potencijala u Dalmaciji. Izveo je pionirski pothvat povezivanja više elektrana u jedinstven sustav. To je osobito značajno u Istri u povezivanju s talijanskim energetskim sustavom s različitim frekvencijama.

Napisao je 13 knjiga, 150 znanstvenih i 130 stručnih radova.

ULICA LAVOSLAVA RUŽIČKE

(Vukovar 1887. do Zürich 1976.), kemičar, profesor, voditelj Zavoda. Osnovnu školu i gimnaziju polazio je u Osijeku, gdje je godine 1906. maturirao. Visoku tehničku školu upisao je u Karlsruhe gdje se istakao kao odličan đak. Doktorirao je godine 1910. kod prof. H. Staudingera, otkrivača niza pojava iz makromolekularne kemije i njenog utemeljitelja. On je Ružičku poveo u Zürich za profesora u visokoj tehničkoj školi. Tu je godine 1918. postao privatni docent, a 1923. naslovni profesor. Kratko napušta Zürich i na sveučilištu u Utrechtu je redovit profesor organske kemije. Nakon tri godine se vraća u Zürich predaje na Visokoj tehničkoj školi organsku kemiju i predstojnik je organsko-kemijskog zavoda, najznačajnijeg europskog zavoda za organsku kemiju. Umirovljen je godine 1957.

Godine 1941. pozvao je u Zürich tadašnjeg redovnog profesora kemije na Tehničkom fakultetu u Zagrebu Vladimira Preloga koji ga je i naslijedio, a koji je također za svoj rad dobio Nobelovu nagradu godine 1975.

Lavoslav Ružička potpuno se posvetio organskoj kemiji. Ponaјviše je istraživao prirodne tvari, njihov sastav i strukturu. To ga je navelo na istraživanje biokemijskih problema povezanih s različitim manifestacijama živih organizama, a osobito spolnih hormona.

Najvrijedniji i najznačajniji su mu radovi na razjašnjenju molekularne građe terpenskih spojeva, zatim pronalaženje spojeva s velikim brojem članova u prstenu, te prvi put provedena sinteza steroidnih spolnih hormona androsterona i testosterona. Njegovi znanstveni radovi o steroidnim hormonima i terpenskim spojevima duboko zadiru u medicinu i biokemiju, a sinteza tih hormona i višestanih prstenastih spojeva, kako ju je on prvi proveo, postala je znanstveni temelj razvoja moderne organsko-kemijske industrije.

Za sintezu seksualnih hormona, za ispitivanje strukture politerpena i sintezu androsterona i testosterona dodjeljena mu je Nobelova nagrada za kemiju godine 1939.

U rodnom Vukovaru otvoren je godine 1977. spomen muzej Lavoslava Ružičke koji je Muzeju darovao dio svojih dokumenata i predmeta.

ULICA NIKOLE TESLE

(Smiljan kod Gospića 1856. - New York 1943.), istraživač, fizičar, izumitelj na polju elektronike i radio tehnike. Srednju školu polazio je u Gospiću i Karlovcu, tehničku školu u Gracu, a univerzitet u Pragu. Bio je zaposlen u Budimpešti i Parizu. U proljeće godine 1884. odlazi u USA, gdje ostaje do svoje smrti.

Zasluzan je za pronalaskе na području višefaznih sistema za prijenos električne energije, za razradu učinkovite metode korištenja izmjenične struje čije je goleme prednosti uvidio i prvi uveo u široku elektrotehničku upotrebu. Ostvario je princip rotirajućeg magnetskog polja i usavršio indukcioni motor, generator, transformator za struje visoke frekvencije i dr.

Tesla je i jedan od pionira radio-tehnike. Otkrio je sistem za bežično upravljanje i davanje znakova na daljinu, pronašao sistem osvijetljenja pomoću luka, konstruirao visokofrekventne alternatore kao osnovu emisionih radio-stanica, proizveo neprigušene elektromagnetske valove, otkrio i patentirao princip rezonancije za radio-veze, konstruirao niz detektora za primanje udaljenih radio-

signala, postavio temelje radio-telemehanike, dao originalne patente iz strojne tehnike i industrijske kemije, izložio ideju o interplanetarnim komunikacijama pomoću ultrakratkih radio-valova, a zamislio je u cjelini radarski sistem.

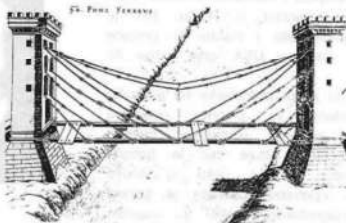
Tesla je patentirao ukupno 700 pronalazaka, od kojih je nekoliko desetaka našlo široku primjenu. Njegovi izumi zasnovani na izmjeničnoj struji postali su temelj cijelom daljnjem razvoju elektrotehnike. Godine 1956, u čast stogodišnjice rođenja Tesle međunarodna elektrokomisija nazvala je njegovim imenom jedinicu magnetske indukcije - *Tesla* (oznaka T).

Za svoje pronalaskе dobio je brojna priznanja proglašen je počasnim doktorom mnogih znanstvenih ustanova.

ULICA FAUSTA VRANČIĆA

(Šibenik 1551. do Venecija 1617.), kapetan, sudac, carski tajnik i savjetnik, polihistor, filozof, leksikograf i izumitelj. Studirao pravo u Padovi. Nakon smrti žene uzima svećeničko zvanje i godine 1598. postao je čanadski biskup, samo po naslovu jer je Čanad u turskim rukama. Istaknuti je borac protiv protestantizma. Godine 1608. odriče se biskupije i odlazi u Rim, potom putuje u domovinu ali na putu umire u Veneciji. Po njegovoj želji tijelo mu je preneseno u domovinu i pokopano u Prvić Luci na otoku Prviću.

Godine 1595. u Veneciji je izdao djelo *Machinae novae* (Novi strojevi). Među njima se ističe projekt mosta s lukom, mlin na plimu i oseku, te osobito padobran - koji je i praktično iskušavao skačiči s tornjeva u Mađarskoj i Italiji.

Faust Vrančić, Željezni most

Nekoliko je rasprava posvetio filozofiji, ali najslavnije mu je djelo *Dictionum quinque nobilissimarum Europae linguarum: Latinae, Italicae, Germanicae, Dalmaticae et Hungaricae* (Venetiis 1595.) (Rječnik pet najplemenitijih europskih jezika: latinskoga, talijanskoga, njemačkoga, dalmatinskoga i mađarskoga).

Njegova povijest Dalmacije *De Slowinis seu Sarmatis in Dalmatia* (O Slavenima ili Sarmatima u Dalmaciji) objavljena je godine 1606. u Rimu kao dodatak knjizi *Život nekoliko izabranih divic* i pravopisnoj raspravi *De ratione legendi*.

U nestalom rukopisu je ostavio *Illyrica historia* i *Statuta civitatis Sibenicensis*.

ZNANSTVENICI - povijesne znanosti

ULICA DON FRANE BULIĆA

(Vranjic 1846. do Zagreb 1934.), svećenik, arheolog, klasični filolog, povjesničar, konzervator starina, ravnatelj Arheološkog muzeja u Splitu. U Beču je studirao klasičnu filologiju i arheologiju s epigrafikom. Nastavnik je na gimnazijama u Splitu i Dubrovniku. Zbog političkih razloga kao ravnatelj gimnazije umirovljen 1896, dok je ravnatelj i konzervator Arheološkoga muzeja ostao do imenovanja za počasnog ravnatelja iza prvog svjetskog rata.

Poznanstvo s istaknutim političarima iz Dalmacije pridonijelo je uključivanju Bulića u borbu za uvođenje hrvatskog jezika u škole i urede u Dalmaciji. Bio je izabran za narodnog zastupnika u pokrajinski sabor u Zadru i u bečki parlament.

Izuzetno je značajan Bulićev znanstveni rad i pridonos upoznavanju Europe sa spomeničkom baštinom Dalmacije. Istraživao je spomenike iz rane antike, ali najznačajniji je njegov rad na otkrivanju i tumačenju starokršćanskih spomenika, osobito gradskog episkopalnog kompleksa u *Saloni* (Solinu). Izvan bedema grada istraživao je grobni kompleks Manastirine s bazilikom posvećenom Sv. Domnionu, prvom biskupu u Saloni. Zahvaljujući ponajviše Buliću u Solinu i Splitu je godine 1894. održan prvi međunarodni kongres za starokršćansku arheologiju.

S velikim je interesom istraživao i spomenike iz vremena hrvatskih narodnih vladara, pa je stoga u Splitu 1894. godine osnovao društvo *Bihac*, kojem je dugogodišnji predsjednik. Otkrio je, između ostalog, spomenički

kompleks u Rižinicama i natpis kneza Trpimira. Bulić je također na Otoku u Solinu otkrio, sastavio i protumačio natpis kraljice Jelene. U Bijačima nedaleko od Trogira otkopao je temelje Trpimirove crkve sv. Marte.

Svojim djelom *Hrvatski spomenici u kninskoj okolici* prvi je upozorio na izuzetan značaj spomenika pronađenih na kninskom području za poznavanje naše najstarije povijesti.

Od godine 1879. surađivao je u časopisu *Bullettino di archeologia e storia dalmata* (poslije *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*) u kojemu je od 1888. godine jedini urednik.

Bio je član mnogih akademija, znanstvenih zavoda i društava u Europi (Beč, Berlin, Bruxelles, Lisabon, Moskva, Odesa, Pariz, Petrograd, Prag, Rim, Spoleto), član zagrebačke akademije, počasni doktor Sveučilišta u Zagrebu.

UL. STJEPANA GUNJAČE

(Sinj 1909. do Split 1981.), istaknuti arheolog i povjesničar, muzealac i konzervator. Godine 1934. završio povijest i zemljopis na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, još 1933. g. je preuzeo dužnost kustosa Muzeja u Kninu. Jedan od prvih zadataka bila je seoba Muzeja iz franjevačkog samostana na kninsku Tvrđavu, što je dovršeno 1934. godine. Potom je započeo strpljivi Gunjačin rad na sređivanju muzejske građe. Od godine 1936. je upravitelj Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Kninu.

Predviđajući ratna razaranja i mogućnost stradanja Muzeja uoči II. svjetskog rata gradi na kninskoj Tvrđavi sklonište za spomenike. Neposredno prije početka rata 1941. godine samoinicijativno prenosi s 11 kamiona muzejski inventar u Sinj. U II. svjetskom ratu je sudjelovao u stvaranju Centra za spašavanje kulturnih dobara na području srednje i sjeverne Dalmacije. Nakon rata postavljen je za direktora Arheološkog muzeja u Zadru.

Muzej hrvatskih arheoloških spomenika je ostao i dalje trajna Gunjačina preokupacija. Iz Sinja Muzej je preseljen u Split u privremeni smještaj. Nakon uporne borbe Muzej hrvatskih arheoloških spomenika je uključen u gradnju kapitalnih objekata u Hrvatskoj te je Muzej u novoj zgradi otvoren 1976. godine.

Gunjača je naš najistaknutiji i najplodniji terenski istraživač, osobito srednjovjekovne arheologije. Istraživao je područje Ravnih kotara i Bukovice, Kninske i Cetinske krajine.

Poslije II. svjetskog rata obnovio je izdavanje muzjskog glasila *Starohrvatska prosvjeta* kojoj je i glavni urednik od 1949 do 1968. Napisao je i objavio brojne stručne i znanstvene radove iz hrvatske povijesti i srednjovjekovne arheologije, a posebno se posvetio srednjovjekovnoj povijesti Dalmacije. Sintezu svojih proučavanja dao je u *Ispravci i dopune starijoj hrvatskoj historiji*, u 4 knjige koje su izlazile od 1973. do 1978. godine.

PROLAZ LOVRE KATIĆA

(Solin 1887. do Solin 1961.), svećenik, povjesničar i publicist. Osnovnu školu pohađa u Solinu, Klasičnu gimnaziju u Splitu, a Bogosloviju u Zadru (do 1910. godine). Djeluje kao župnik. U Zagrebu je diplomirao hrvatski jezik s književnošću, povijest i zemljopis (1923.). Radio je kao profesor na gimnazijama u Sinju, Kninu i Splitu gdje je od 1933. godine i direktor Biskupske klasične gimnazije. Doktorat povijesnih znanosti stekao je radom *Saksonac Gottschalk na dvorcu kneza Trpimira* (1933.). Nakon talijanske okupacije Dalmacije odlazi u Zagreb. Godine 1945. je postavljen za rukovoditelja Kninskog muzeja. Od 1947. do 1954. kustos i do umirovljenja 1959. godine znanstveni suradnik Arheološkog muzeja u Splitu. Godine 1945-59 bio je konzervator i znanstveni suradnik Arheološkog muzeja u Splitu.

Znanstveni rad Katića obuhvaća nekoliko područja, prije svega povijest, crkvena povijest, arheologija i povijest umjetnosti. Osobito se bavio pitanjima povijesne topografije Solinskog polja. Značajniji su mu radovi: *Stopama hrvatskih narodnih vladara* (1933.), *Pregled povijesti Hrvata* (1938.), *Solin od VII. do XX. vijeka* (1955.).

ULICA FRA LUJE MARUNA

(Skradin 1857. do Knin 1939.), franjevac, arheolog amater. U Knin je kao župnik stigao 1885. godine, gdje ostaje, uz manji prekid za vrijeme prvog svjetskog rata, do smrti god. 1939. God. 1885. s nekoliko kninskih rodoljuba osniva Odbor za istraživanje hrvatskih starina u kninskoj okolici. Uvođenjem šestojanuarske diktature 1929. Marun je prisilno umirovljen.

Svojim istraživanjima osobito na području Knina (Kapitul i Biskupija) Marun je utemeljio starohrvatsku arheologiju. Godine 1887. osnovao je *Kninsko Starinarsko Društvo*, izabran je za predsjednika i to ostaje pune 42 godine do 1929. Marunovim zalaganjem otvoren je 1893. *Prvi muzej hrvatskih spomenika* u

Kninu, a 1887. počela je njegovom zaslugom izlaziti *Starohrvatska prosvjeta* - *Glasilo hrvatskoga starinaranskoga društva u Kninu*. Izlazi od 1895. do 1904. godine a glavni urednik i znanstveni izvjestitelj je Frano Radić.

Istražio je velik broj starohrvatskih, antičkih i prapovijesnih lokaliteta: Biskupija (Crkvina, Stupovi, Lopuška glavica, Bukorovića podvornica, Sveta Trojica, Pliskovo); Knin (Kapitul, Knin ispod Tvrđave, Kninsko polje, Vrpolje, Plavno, Pađene i td.)

Skupio je veliku količinu izuzetno značajne građe, a o značaju svjedoče i zapisi. Josef Strzygovski pregledavši Muzej 1924. godine: *Zasluga je Marunova, što je u Kninu nastao jedan od najbogatijih muzeja svoje vrste na svijetu. Po njemu samome i ruševinama u okolici Knina dala bi se napisati povijest starohratske umjetnosti*. Paul Reinecke iz Njemačke bilježi: *Sudeći po važnosti sabranih predmeta u vašem Muzeju /kninskom/ proričem da će se sav budući arheološki život u Dalmaciji vrtiti oko Knina*. Neumann: *Mnogi kovinski predmeti vašeg Muzeja dat će mali preokret u arheološkim istraživanjima*.

ULICA GRGE NOVAKA

(Hvar 1888. - Zagreb 1978.). povjesničar i arheolog. Studirao je povijest, arheologiju i zemljopis na sveučilištima u Zagrebu, Pragu i Beču. Doktorirao u Zagrebu 1913. godine s radnjom *Slaveni i Venecija*. Godine 1920. postaje docent, a 1922. izvanredni profesor na fakultetu u Skopju, a 1924. je izabran za redovnog profesora i šefa Katedre opće povijesti starog vijeka na Filozofskom fakultetu u Zagrebu i to ostaje do 1959, a predavanja još drži još do 1962. godine. Bio je dekan Filozofskog fakulteta i rektor zagrebačkog Sveučilišta 1946. do 1947. godine.

Godine 1936. izabran je za dopisnog člana Akademije u Zagrebu, a redovni je postao 1947. godine. Godine 1957. izabran je za glavnog tajnika

Akademije, a 1958. za predsjednika Akademije što ostaje do 1978. kad je izabran za počasnog predsjednika Akademije.

U središtu Novakova zanimanja je Dalmacija obrađuje njenu političku, kulturu i ekonomsku povijest. Veoma su značajni njegovi radovi Novaka o povijesti dalmatinskih gradova. Osobito je zaslužan što je sistematskim arheološkim istraživanjima otkrio na Hvaru dotad na našem jadranskom pojasu nepoznatu neolitičku kulturu. Znanstveni opus Grge Novaka je golem. Objavio je preko 500 knjiga, rasprava i drugih radova

ULICA DON KRSTE STOŠIĆA

(Šibenik 1884. do Tisno 1944.), svećenik, vjeroučitelj, istraživač arhiva i publicista. Gimnaziju je polazio u Sinju i Zadru gdje je i maturirao. Bogosloviju je također završio u Zadru. Zareden je 1909. godine. Pored vjeroučiteljskog rada, bio je angažiran i zauzet brojnim djelatnostima izvan crkvenog kruga.

Osnivač je Gradskog muzeja u Šibeniku (1925.), za kojeg je marljivo skupljao građu. Godine 1943. saveznički zrakoplovi su bombardirali Šibenik i tada je bomba pogodila zgradu Muzeja i uništila Stošićev dugogodišnji rad. Osnovao je i katoličke prosvjetno-odgojne organizacije i knjižnicu "Pavlinović". Za skupljanje povijesne građe o prošlosti Šibenika i okolice pregledao je šibenske i druge arhive. Sistematizirao je i složio bilježnički arhiv u Šibeniku.

Napisao je preko 200 radova, članaka i bilješki, a značajna je i obilna njegova rukopisna ostavština.

PROLAZ FRA GAŠPARA VINJALIĆA

(Zadar 1707. - Visovac 1781.), franjevac i povjesničar. Danas, osobito za arheologiju, su važni njegovi opisi stanja spomenika u 18. st. Opisao je ruševine crkava u Kapitolu, Biskupiji i Krinu.

ULICA FRA STJEPANA ZLATOVIĆA

Nastojnik samostana na Visovcu god. 1874., u vrijeme kad je na noviciatu Lujo Marun. Na Visovcu je započeo pisati svoju povijest *Franjevci države presv. Otkupitelja i puk hrvatski u Dalmaciji*, Zagreb 1888.

Utjecao je da je Marun, tada župnik u Dmišu, premješten za župnika u Knin godine 1885. U to vrijeme započinje i gradnja željezničke pruge. Osnivanjem Kninskog Starinarskoga Društva, nitko od učenijih ljudi se nije htio prihvatiti predsjedništva te je to prihvatio Marun, ali u odboru su bili ljudi raznih zanimanja te je kao jedino stručno lice članom postao Zlatović

Druge godine Zlatovićeva borvaka u Kninu 1860. godine počela se graditi nova župna crkva. Iste godine Zlatović je bio izabran za gvardijana kninskog Samostana. Kao gvardijan nastojao je podići samostansku ekonomiju. U Vrpolju i u Potkonju dao je zasaditi vinograde. Početkom 1863. godine Zlatović je oslobođen župske službe. U rujnu 1863. godine imenovan je sinjskim gvardijanom. Bilježi se da je bio i župnik na Danilu i dekan u Dmišu, te gvardijan na Visovcu.

Na kulturnom polju Zlatović se najprije javio kao arheolog amater. Mnštvo starina i njihovo uništavanje sa strane seljaka ponukali su ga da o tome obavijesti hrvatsku javnost u *Viestniku Narodnog zemaljskog muzeja* u Zagrebu. Zlatović se osobito zauzimao za hrvatske starine.

SVEĆENICI I FRANJEVCI

TRG FRANJEVAČKIH ŽRTAVA

U razdoblju od 1942. do 1948. godine ubijeno je mnogo franjevaca od strane partizana i komunističkog režima. Franjevci su uz svoj pastoralni rad nastojali očuvati kulturne i narodnosne vrijednosti kod hrvatskog puka. Zbog toga su bili žrtve komunističkog režima, mučeni i osuđivani, a mnogi i ubijeni, najčešće samo zato što su brinuli za hrvatski narod, njegovu opstojnost.

No i ranije, osobito za prodora Turaka na hrvatske prostore, često su u progonima katolika stradavali franjevci. Tako su godine 1524. u progonima katolika u Bosni srušeni franjevački samostani u Kraljevoj Sutjesci, Visokom, Fojnici i dr.

ULICA BISKUPA SREČKA BADURINE

(Lun na Pagu 1930. do Zagreb 1996.). Godine 1946. stupio u franjeve trećoredce (glagoljaše). Studij teologije završio u Zagrebu, a za svećenika je zaređen godine 1955. u Zadru. Bio je učitelj trećoredačkih novaka, a jedno vrijeme i upravitelj sjemeništa na Odri. Doktorirao je 1965. godine na katoličkom bogoslovnom Fakultetu u Zagrebu. Od 1974. godine predavao je na bogosloviji u Rijeci. Godine 1987. imenovan je za šibenskog biskupa a posvećen 1988.

Napisao je više studija i djela a među poznatije idu *Svrha braka - osobito po nauci Pija XII*, Zagreb 1965. i *Prema novoj zrelosti*, Zagreb 1989. U vrijeme domovinskog rata bio je uvijek sa svojim vjernicima, a među prvima je pohodio Knin i njegove razrušene crkve nakon akcije "Oluja". Umro je iznenada u Zagrebu 1996. godine u 66 godini života, 41 godini svećeništva i 8 godini biskupstva.

ULICA KARDINALA ALOJZIJA STEPINCA

(Krašić 1898. do Krašić 1960.), časnik, svećenik, zagrebački nadbiskup, kardinal, hrvatski mučenik. Bogosloviju uči u *Germanicum* u Rimu, a na *Georgiani* stiče doktorat filozofije i teologije. Zaređen je za svećenika 26. listopada 1930. godine, a 1931. godine postaje ceremonijar nadbiskupa Bauera. Za nadbiskupa je posvećen godine 1934.

Nadbiskup Alojzije Stepinac u svojoj stradalničkoj karijeri prvog pastira u Hrvata s jednakom se upornošću opirao trima režimima, onom stare Jugoslavije, potom onom ND Hrvatske i konačno komunističkom.

Nepravедno osuđen, zatočen je u zatvoru u Lepoglavi od 1946. godine da bi posljednje godine života proveo u rodnom Krašiću budno nadziran od režima (od godine 1951.). U Krašiću je dočekao i postavljenje za kardinala godine 1953. To je navedeno i kao razlog za prekidanje diplomatskih odnosa Jugoslavije sa Svetom Stolicom. Ali kardinalske oznake nije mogao primiti, put u Rim mu je zapriječen. Nije mu omogućen povratak, a kardinal Stepinac nije

želio napustiti ni svoj puk ni svoju domovinu, ma kako bile privlačne počasti i nadasve život na slobodi u Rimu.

ULICA KARDINALA FRANJE ŠEPERA

(Osijek 1905. do Rim 1981.), zagrebački nadbiskup i kardinal. Godine 1924. maturirao u Zagrebu i stupio u zagrebačko sjemenište. Studirao teologiju na Papinskom sveučilištu *Germanicum* u Rimu. Godine 1927. doktorirao je teologiju, a 1931. filozofiju. Za svećenika je posvećen 1930.

Vrativši se u Zagreb godine 1931. predaje religiju na I. ženskoj gimnaziji. Godine 1934. imenovan je za tajnika nadbiskupije. Godine 1941. postaje rektor Nadbiskupskog bogoslovnog sjemeništa u Zagrebu. Na toj je dužnosti sve do 1951. kad je prisiljen otići za župnika u Trnje. Godine 1954. imenovan je naslovnim nadbiskupom, a 1958. godine postaje apostolski administrator zagrebačke Nadbiskupije.

Nakon smrti Alojzija Stepinca 10. veljače 1960. godine Sv. Stolica ga imenuje zagrebačkim nadbiskupom, a godine 1965. kardinalom. Godine 1968. postaje pročelnik Svete kongregacije za nauk vjere, što je po rangu Rimske kurije treća dužnost i prvi netalijan kojem je pripala ta čast. Sudionik je Drugog vatikanskog koncila i veliki je pobornik ekumenizma.

Iako je umro u Rimu na osobni zahtjev tijelo mu je preneseno u domovinu i pokopano u zagrebačkoj stolnici.

PUT FRA ŽARKA CAREVA

(Kaštel Gomilica 1888. do Dmiš 1944.), franjevac. Završio je franjevačku klasičnu gimnaziju u Sinju, novicijat u Visovcu, studij filozofije u Zaostrogu, a studij bogoslovije u Makarskoj. Za svećenika je zaređen 1914. godine.

1925. god. postavljen za vjeroučitelja u pučkoj i građanskoj školi u Imotskome. Poslije toga je župni pomoćnik u župi Gospe Sinjske, zatim župnik

u Promini do godine 1921, te u Mirloviću, a godine 1941. postaje gvardijan Samostana u Kninu.

Prisustvuje dolasku prve hrvatske vojske u Knin 15. travnja 1941. Poslije više od tri mjeseca došlo je do pobune Srba iz Knina i okolice. Tada mnogi Hrvati napuštaju Knin, s njima i neki fratri pa i fra Žarko koji je prešao u Dmiš i postao novi župnik.

Nakon povlačenja hrvatske vojske iz Dmiša prema Zagrebu partizani su ušli u Dmiš bez borbe, u zoru 5. studenog 1944. godine. Uslijedila su uhićenja, osude i streljanja. Uhitili su i fra Žarka koji je 18. studenog 1944. strijeljan na dmiškom groblju Badanj.

PUT DON JURE GOSPODNETIĆA

(Postire na Braču 1910. do Bosansko Grahovo 1941.), svećenik. Početkom II. svjetskog rata župnik u Grahovu. U vrijeme dolaska hrvatske vojske u Knin 1941. godine bilo je gradu dosta talijanske vojske. Nekoliko mjeseci iza toga, tj. iza uspostave Nezavisne Države Hrvatske u Kninu je došlo do pobune Srba iz Knina i okolice. U Kninu se zatekao don Jure Gospodnetić kojeg su Srbi uhitili, mučili i ubili s još 47 muškaraca.

PUT FRA JOZE JERKOVIĆA

(Kričke 1911. do Dmiš 1944.), franjevac. Franjevačku klasičnu gimnaziju završio u Sinju, gdje je završio i studij filozofije, a nakon toga studij bogoslovije u Makarskoj. Za svećenika je zaređen 1936. godine.

Školske godine 1936./1937. predaje na Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji u Sinju, a nakon toga postaje pomoćni župnik u Vrgorcu i Šibeniku, a potom je imenovan župnikom župe Vrpolje kod Knina.

17. srpnja 1942. pobjegao je pred četnicima u Knin. Često boravi u kninskom samostanu i povremeno propovijeda. Knin napušta u ožujku 1943, odlazi u Siverić. 19. studenog 1944. je uhićen i odveden u dmiški zatvor. Partizani su ga strijeljali u studenom 1944. godine kraj Dmiša zajedno s fra Žarkom Carevim.

PUT FRA JOZE POLJAKA

(Sinj 1908. do Trogir 1946.), franjevac. Franjevačku klasičnu gimnaziju pohađa u Sinju. Bogosloviju studira u Makarskoj. Za svećenika je zaređen 1933. godine. Župnik u Perušiću u Ravnim Kotarima u vrijeme NDH. S ustašama se povlačio preko Skradina, Drniša prema Kninu. Iz Knina je preko Bihaća došao u Zagreb. Pridružio se povlačenju hrvatske vojske ali su ga kod Maribora partizani zarobili.

U *Križnom putu* dospio je do Vukovara gdje je uspio pobjeći. Ipak je uhićen, upućen u zadar pa u splitski zatvor. Optužen je za suradnju s Nijemcima i ustašama, osuđen na smrt streljanjem. Unatoč molbama za pomilovanjem, intervencijama i pismenim iskazima svjedoka nije pomilovan te je 19. kolovoza 1946. godine strijeljan na trojirskom groblju.

PUT FRA BOŽE VUGDELJE

(Otok kod Sinja 1912. do. Pohađa franjevačku klasičnu gimnaziju u Sinju (1924.). Na novicijat najprije odlazi u Makarsku a potom u Zaostrog (1930.), Filozofiju studira u Sinju, a od 1933. pohađa Bogosloviju u Makarskoj. Zaređen je za svećenika 1937. godine. Službovao je na Visovcu, u Potravlju i početkom 1942. u Drnišu.

U Drnišu je tada bilo dosta ustaša i domobrana i fra Božo je dodijeljen za dušobrižnika. Povlači se s hrvatskom vojskom prema Zagrebu. Neko se vrijeme sklonuo u Samostan u Knin. Iz Zagreba je fra Božo otišao u Petrinju i ostao vojni dušobrižnik sve do novog povlačenja vojske prema Zagrebu, a početkom svibnja se s ostalom vojskom povlačio prema Bleiburgu. Dalje mu se gubi trag.

ULICE VEZANE UZ ZEMLJOPISNE POJMOVE

BUNJEVAČKI PUT

U predtursko vrijeme živjeli su na prostoru uz Dinaru i sjeverni rub Svilaje, početkom turskog vladanja preseljavaju se na područje oko Zrmanje, Benkovca do Zemunika. Jačanjem turskih provala i širenjem turskog carstva postupno se raseljavaju i s tog prostora, najčešće u organiziranim grupama. Tako ih nalazimo u Primorju, Lici, u Mađarskoj i u Podunavlju. U Bačkoj se prvi put spominju godine 1622.

Bunjevce su u Bačkoj naseljavali i Turci, preseljavajući ih s neplodnih područja da bi ovdje obrađivali zemlju, a također i Austrija ali sada radi čuvanja granice prema Turskoj.

Prema govoru su štokavci, ikavci, ali dakako raseljeni u raznim krajevima i pod raznim utjecajima, ali i s različitim vremenom preseljavanja, govor im nije svuda ostao isti.

Glavna su im središta Subotica i Sombor.

DINARSKA CESTA

Ulica je dobila naziv po planinskom masivu s istoimenim vrhom (1831 m), na granici Dalmacije i Bosne. Pdniože Dinare udaljeno je od Knina 9 km, duga je 84 km. Izdiže se niz vrhova (Šiljak 1299 m, Dinara 1831 m, Gnjat 1806 m, Bat 1850 m, Sokol 1589 m i najviši Troglav 1913 m). Pretežito je vapnenjačke, te nešto manje dolomitske građe. Na sjeverozapadnoj strani prevladava mješovita šuma (jela, bukva i nešto smreke), a na jugozapadu je krški kamenjar s rijetkim oazama šume i šikare. Zbog svoje raznolikosti privlačna je za planinare i lovce. Preko sedla Vaganj vodi cesta koja povezuje Sinj s Livnom. Po Dinari su dobili ime neki širi pojmovi u geotektonici (Dinaridi) i u geografiji (Dinarsko gorje). Grebenom Dinare proteže se granica između Hrvatske i Bosne i Hercegovine.

HERCEGOVAČKI PUT

Zemljopisno Hercegovina se dijeli na Visoku i Nisku. Visoka ili planinska Hercegovina se proteže na području gornjeg i srednjog toka Neretve s Nevesinjskim i Gatačkim poljem. Tu je još i dolina Rame, te gornji tokovi Neretve i Sutjeske. Rijetko je naseljena i privredno zaostala.

Niska Hercegovina je submediteranski prostor između Visoke Hercegovine i srednje i južne Dalmacije, od Duvanjskog polja do planine Orijen. Najznačajnija kraška polju su Popovo polje, Mostarsko polje, Mostarsko blato i Bijelo polje. Razvijena je poljoprivreda, osobito u dolini Neretve. Veća su naselja Mostar, Ljubuški, Grude, Čitluk, Širok Brijeg i dr.

Selo Ravno su 5. listopada 1991. napali, okupirali i opljačkali srpsko-crnogorski rezervisti. Oslobođili su ga pripadnici HVO 30. svibnja 1992.

5. studenog 1991. u Hercegovinu su ušla oklopna vozila JNA, pučanstvo je pružilo žestok otpor, ali su nakon pregovora propustili vozila prema Kupresu.

PUT KRČIČA

Slap nad izvorom rijeke Krke. Udaljen od Knina 4 km, visok oko 20 m, a širok oko 40 m. Jedno od najposjećenijih izletišta Kninjana.

KUPREŠKA ULICA

Kupreško polje je kraško polje u zapadnoj Bosni (94,8 km², prosječna širina iznosi 4-10 km, a dužina oko 25 km. Leži na apsolutnoj visini 1120 do 1150 m. Zbog nadmorske visine razvijeno je stočarstvo.

Na istočnom rubu Kupreškog polja razvilo se mjesto Kupres (nadmorska visina 1190 m) smješteno na cesti Sarajevo-Travnik-Livno-Split.

U Hercegovinu su 5. studenog 1991. ušla oklopna vozila JNA, koja su nakon pregovora propuštena. JNA je tada organizirala *vojne vježbe* na Kupresu.

Od 4. travnja 1992. na Kupresu se vode žestoke borbe ali je ipak 9. travnja 1992. Kupres bio okupiran.

LAŠVANSKI PUT

U povijesti pokrajina oko rijeke Lašve u Bosni, prvi puta se spominje 1244. godine. U tijeku srednjeg vijeka bila je župa.

U dolinskom proširenju Lašve, zbog dobrih saobraćajnih veza razvio se Travnik koji je u tursko doba bio na važnom trgovačkom putu što je povezivao Sarajevo s dolinom Vrbasa i pounjem.

Srednju Bosnu Travnik, Busovaču, Vitez, gradove u dolini rijeke Lašve napadaju Srbi 23. travnja 1992. U Novoj Biloj organizirana je franjevačka bolnica u kojoj su u gotovo nemogućim uvjetima zbrinuti brojni ranjenici iz srednje Bosne.

PROMINSKI PUT

Planina iznad Kosova i Petrova polja. Njenim podnožjem prolazi željeznička pruga Zagreb-Knin-Split. Na području Promine nalaze se značajni kulturno-povijesni spomenici (osobito oni iz starohrvatskog perioda) kao Bogočin ili Vilin grad u Bogetiću, posjedu hrvatskih plemića Martinušića i Bogetića, ostaci Nečven grada s početka 14. stoljeća, starohrvatska crkvice sv. Martina u Mratovu i dr.

U Promini je do domovinskog rata živjelo oko 85% Hrvata i svega 14% Srba. U rujnu 1991. godine četničke postrojbe su uz pomoć tzv. JNA izvršile oružanu agresiju na Prominu. Porušeno je i spaljeno sjedište općine Oklaj i mnoga sela. Stanovništvo je protjerano. Ostalo je oko stotinjak (126) staraca od kojih je 35 na najzvjerskiji način ubijeno. U postrojbama HV i policije za slobodu Domovine živote je dalo 15 Prominjaca.

STARI PUT

Nekadašnja makadamska cesta koja je prolazila pored slapa Krčić a povezivala je Knin sa Splitom. U prošlosti je služila kao karavanski put.

VELEBITSKA ULICA

Između Like i Jadranskog mora proteže se planinski lanac Velebit dug 165 km. Pruža se uporedno s Velebitskim kanalom od sjeverozapada prema jugoistoku do rijeke Zrmanje. Najviši vrhovi: Vaganski vrh (1750 m), Sv. Brdo (1753m), Babin vrh (1746 m) i Mali Malovan (1708 m). Kopneni dio Velebita s primorjem povezuje nekoliko prijevoja od kojih su značajniji: Vratnik (698 m), Oltari (950 m), Alan (1412 m), Stara vrata (927 m) kod Baških Oštarija, Mali Halan (1045 m) i Prezid (778 m).

Najveći vrhovi su Mali Rajinac (1699 m), Šatorina (1624 m), Ograđenik (1614 m), Babin vrh (1746 m), Vaganski vrh (1758 m), Malovan (1708 m), Sveto brdo (1753 m) i dr.

Kontinentalni pristanci Velebita pokriveni su bukovom šumom s nešto smreke i jele, a na primorskoj strani gotovo uništena submediteranska vegetacija se u posljednje vrijeme obnavlja. Na Velebitu su dvije endemične biljne vrste: *Siberea croatica* i *Degenia velebitica*.

Za vrijeme Domovinskog rata Velebit je i granica prema Srbima. Stoga su hrvatske postrojbe bile stalno smještene na planini, koja je i inače poznata po čudljivosti, velikim oscilacijama temperature, velikim hladnoćama i snažnim

burama. U više navrata vodile su se i oštre borbe sa Srbima oko kontrole pojedinih vrhova ili prijelaza (npr. Mali Halan).

VRGORAČKA ULICA

Ulica je dobila naziv po naselju u Zabiokovlju, nastalom na sjevernom rubu Vrgoračkog polja a na istočnom obronku brda Matokit (1063 m).

Vrgorac je u 10. st. pripadao Neretvanskoj kneževini i bio je sjedište Rastočke župe. U 15. st. je pod Turcima, a od 1694. do 1795. pod Venecijom, a dalje pod Austrijom kao i ostala Dalmacija.

Najznačajnije su građevine iz turskog vremena; tri četvrtaste kule, jedna srušena a druge dvije su preuređene za stanovanje. U jednoj od tih - Dizdar-kuli rođen je Tin Ujević.

VRLIČKA ULICA

Gradić Vrljka sagrađen je ispod brda na kojem su ruševine starog grada Prozora. Utvrdu je sagradio početkom 15. st. vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić. Prvi put se spominje u darovnici Ladislava Napuljskog godine 1406. Nakon Vukčića utvrdu naslijeđuje Ivaniš Nelipčić, potom Frankopani. Krajem 16. st. utvrdu osvajaju Turci, a godine 1718. osvajaju je Mlečani. U to vrijeme više nema prvotni strateški značaj, raseljena je i prepuštena propadanju.

Vrljka je poznata i po vrlo bogatoj muškoj i ženskoj narodnoj nošnji.

ULICE U KNINU - SADRŽAJ

Alkarska ulica	26
Ulica biskupa Srečka Badurine	83
Ulica Milana Begovića	45
Ulica bana Petra Berislavića	17
Biogradska ulica	11
Ulica Bleiburgških žrtava	38
Ulica Kneza Borne	1
Ulica Ruđera Boškovića	70
Ulica Kneza Branimira	3
Ulica Bribirskih knezova	14
Ulica Ivane Brlić-Mažuranić	45
Ulica Mile Budaka	46
Ulica Vlahe Bukovca	62
Ulica don Frane Bulića	77
Bunjevački put	87
Ulica Brune Bušića	36
Put fra Žarka Careva	84
Obala Dobriše Cesarića	47
Ulica Frane Cote	62
Dinarska cesta	87
Ulica biskupa Jurja Dobrile	31
Ulica Kneza Domagoja	2
Cesta Domovinskog rata	40
Drniška cesta	25
Ulica Marina Držića	47
Ulica Kralja Držislava	5
Ulica Veljka Đereka	42
Prolaz kneza Frane Krste Frankopana	17
Trg Franjevačkih žrtava	82
Ulica Ljudevita Gaja	30
Ulica Frana Galovića	48
Ulica 4. Gardijske	40
Ulica 7. Gardijske brigade	39
Ulica Marina Getaldića	71
Ulica Mile Gojsalić	28
Ulica Dragutina Gorjanović-Krambergera	72

Put don Jure Gospodnetića	85
Ulica Jakova Gotovca	66
Ulica fra Filipa Grabovca	49
Ulica Ivana Gundulića	50
Ulica Stjepana Gunjače	78
Trg Matije Gupca	27
Ulica Josipa Hatzea	67
Put Petra Hektorovića	50
Hercegovački put	87
Ulica Hrvatskih domobrana	41
Ulica Hrvatskih vitezova	41
Ulica Zdravka Ikice	35
Imotska ulica	23
Ulica bana Josipa Jelačića	28
Ulica kraljice Jelene	5
Put fra Joze Jerkovića	85
Ulica Josipa Jovića	41
Ulica fa Andrije Kačića Miočića	51
Kapitul	13
Ulica Bartola Kašića	51
Prolaz Lovre Katića	79
Kijevska ulica	44
Kliški prolaz	9
Ulica Joze Kljakovića	63
Ulica Kninskih biskupa	20
Ulica Josipa Kosora	52
Ulica Ante Kovačića	52
Ulica Silvija Strahimira Kranjčevića	53
Krbavska ulica	21
Put Krčića	88
Ulica Eugena Kumičića	54
Kupreška ulica	88
Skale Eugena Kvaternika	29
Lašvanski put	88
Ulica Vatroslava Lisinskog	67
Ulica Antuna Marije Lornjina	72
Trg Marka Marulića	54
Ulica Fra Luje Maruna	79
Maslenička ulica	44
Ulica gnerala Andrije Matijaša-Pauka	42

Ulica Antuna Gustava Matoša	55
Medačka ulica	44
Ulica Ivana Meštrovića	64
Ulica Antuna Mihanovića	56
Ulica Bože Milanovića	36
Ulica Andrije Mohorovičića	73
Ulica Lovre Montija	33
Skale kneza Mutimira	4
Ulica Petra Nakića	68
Ulica Kneza Ivaniša Nelipića	15
Ninska ulica	8
Ulica Grge Novaka	80
Skale Krste Odaka	68
Trg Oluja 5. kolovoz 1995.	39
Ulica bana Ivana Paližne	16
Ulica Ante Paradžika	37
Ulica don Mihovila Pavlinovića	31
Ulica kralja Petra Krešimira IV	6
Ulica Tonča Petrasova Marovića	56
Put fra Joze Poljaka	86
Poljička ulica	25
Šetalište Hrvoja Požara	73
Ulica Petra Preradovića	57
Prominski put	89
Ulica braće Radić	34
Ulica Slave Raškaj	65
Ulica Ivana Rendića	65
Ulica fra Andrije Resice	28
Ulica Pavla Rittera Vitezovića	57
Ulica Lavoslava Ružičke	74
Ulica Seljačke bune	27
Sigetski prolaz	21
Sinjska cesta	23
Sisačka ulica	22
Solinska ulica	10
Trg Ante Starčevića	32
Stari put	89
Ulica kardinala Alojzija Stepinca	83
Ulica don Krste Stošića	81
Ulica Petra Svačića	8

Ulica kralja Svetoslava Suronje	6
Ulica Augusta Šenoe	58
Ulica kardinala Franje Šepera	84
Prolaz Andrijice Šimića	37
Ulica Antuna Branka Šimića	5
Ulica Dinka Šimunovića	59
Ulica Frane Šimunovića	66
Škabrnjska ulica	44
Ulica Nikole Tesle	75
Ulica Ive Tijardovića	69
Ulica kralja Tomislava	4
Ulica keza Trpimira	1
Tvrđava	11
Ulica kralja Tvrtka	16
Ulica Tina Ujevića	59
Uskočka ulica	27
Velebitska ulica	89
Obala Vladimira Vidrića	60
Prolaz fra Gašpara Vinjalića	81
Ulica keza Višeslava	1
Ulica Ive Vojnovića	60
Ulica Fausta Vrančića	76
Vrgoračka ulica	90
Vrlička ulica	90
Put fra Bože Vugdelije	86
Vukovarska ulica	43
Ulica Ivana pl. Zajca	69
Ulica fra Stjepana Zlatovića	8
Ulica Petra Zoranića	61
Prolaz bana Petra Zrinskog	18
Ulica kralja Dmitra Zvonimira	7

